

Віктор СТУС

Пісня амазонки

Мелітополь
ТОВ «Видавничий будинок ММД»
2011

УДК 821.161.2
ББК 84.4 Укр
С88

С88 Стус В.І. Пісня Амазонки. – Мелітополь: ТОВ «Видавничий будинок ММД», 2011. – 160 с.

ISBN 978-966-197-097-6

«Пісня амазонки» – збірка прозових та поетичних творів різних років. Більшість із них друкувалася в журналах та газетах. Під час підготовки до видання зазнали суттєвої переробки.

Тематично вони дуже різняться. І в часі також. Події розгортаються у Подніпров'ї та в Криму в період з III століття до нової ери і до III тисячоліття від Різдва Христового. Та їх об'єднує спільний задум. Кожним своїм твором автор прагне відповісти на кардинальні питання буття: чиї ми онуки чи діти, де наше коріння, якими були наші пращури, що з їхнього досвіду слід узяти в дорогу? Тільки вияснивши це, легко визначити шлях у майбуття – власний, народу та України як держави. Прийдешнє починається в минулому: щось – у далекому, щось – у близькому. Про це завжди нагадували древні волхви, відуни, маги, пророки. На жаль, саме цього багатьом українцям не вистачає для осмислення свого власного місця в сучасному бурхливому світі.

Звертання до історії та міфології не випадкове – там витоки нашої духовності, культури, світосприйняття. Вдумаймося – від сотворіння світу на нашому ведичному календарі мало б сьогодні стояти число 7519. Стільки літ нашим слов'янським народам. Чого лише не сталося за ці тисячоліття! І кожна подія – то урок для прийдешніх поколінь. То ж варто вчитися. Прашури раді поділитися з нами усім, що надбали. Якщо, звичайно, ми цього захочемо.

УДК 821.161.2
ББК 84.4 Укр

ISBN 978-966-197-097-6

© Стус В.І., 2011

Цариця Амага – донька мага

Повість-легенда

Події, що відображені в повісті, відбувалися в першій чверті шостого тисячоліття від сотворіння світу, а точніше – за триста років до нової ери на землях Тавриди, нижнього Подніпров'я та північного Причорномор'я. Саме в ті часи Скіфія втрачала силу, а Сарматія її набирала, особливо в період царювання Амаги, ватажка роксоланів. Найбільша прикрість в тому, що воювали між собою споріднені племена. Послаблюючи один одного, вони мимохіть допомагали іншим колонізувати ці землі, встановлювати чужі порядки. Часом причиною розбратів ставали банальні амбіції, намагання показати свою зверхність. І це врешті-решт привело до того, що зникли з історичної арени і скіфи, і сармати, розчинившись в інших племенах. Повчальний урок навіть з огляду на події в сьогоденній Україні.

Чимало дослідників сходяться на тому, що на цих теренах жив один і той же народ, який протягом тисячоліть у різні епохи в різних краях звався по різному. В історичних джерелах збереглися такі назви: Гіперборея, Іберборея, Борея, Арктида, Арта, Артанія, Аратта, Апорат, Оріана, Арія, Кімерія, Лебедія, Скіфія, Скитія, Скуфія, Сколотія, Скупщина, Русщина, Голунь, Гелон, Сарматія, Антія, Венедія, Славія, Русія, Руськолань, Роксоланія, Київська Русь. І це далеко не всі. Нині на цих землях розташовані Україна, Білорусія, Литва, Лат-

вія, Естонія, Польща, Чехія, Словенія, Словакія, Македонія, Сербія, Болгарія, Румунія, Молдова, європейська частина Росії тощо. У більшості цих народів, за виключенням тих, що перекочували зі Сходу, спільні корені. Саме вихідці з Подніпров'я дали назви й таким державам як Етрурія (сьогоднішня Італія), Сумеріана (Шумерія), Порусія (Персія), Хеттія та Людія-Лідія (на території Туреччини), Сурія (Сірія), Оріана (Іран), Еллада-Геллада (Греція), Галія (Франція), провінція Уельс в Британії (за назвою арійського бога Велеса). Скажімо, в тій же Італії чимало міст носять, здавалося б, дивні назви: Кордон, Курінь, Порусія, Коса, Лука, Оратанія, Оріана, Русалія, Кума та інші – наче взяті із словника нинішніх українців. Навіть ізраїльський Єрусалим три тисячі років назад називався Русасалем (Русів постій). А єгипетські фараони взяли титул у скіфських царів – хараонів.

З одного боку, така кількість назв заводить в оману дослідників, з іншого – дехто на цьому спекулює, нав'язуючи нацистські та расистські «теорійки».

Що ж до цариці Амаги, то вона запам'яталася тим, що з невеликим загоном увірвалася до Неаполя Скіфського (нині Сімферополь), розправилася з володарем та передала владу його синові. Таке враження, ніби то були родинні чвари. Сам же випадок захоплення столиці могутніх царських скіфів унікальний. І не тільки тому, що він був єдиний в історії цього легендарного міста. Він здійснений під проводом жінки у досить дивний спосіб. Що поробиш, сармати виправдовують своє ім'я – цар-мати. Їх вважають нащадками степових амазонок, косачок, поляниць – сміливих, витривалих, кмітливих і чарівних, схожих на сьогоднішніх українок.

**Повість присвячується відомим українознавцям,
письменникам Сергію Плачинді та Юрію Шилову**

ЧАСТИНА ПЕРША

– Гості з Херсонесу! Стрічайте! – глашатай, склавши долоні чашею біля рота, тричі дзвінко прокричав на березі Славути. Луна покотилася через широкий лан, нагору трав'янистим схилом, від коша до коша велелюдним стійбищем роксоланів, чи не найбільшим у всій Сарматії.

Цариця Амага про себе відзначила, що Велике Вухо з його всюдисущими гінцями і на цей раз не помилилося: херсонесити, як і обіцяли, прибули під вечір, коли сонце торкнулося далекого обрію. І вони з царем Мідосаком, якого в народі частіше називали жіночим іменем – Мідосанка, на що він навіть не ображався, статечно попрямували на майдан, де мала відбутися стріча. За ними потягнувся гурт огнищан у святковій одежі.

Гості хвацько причалили довгастий вітрильник з великим грифоном. Вузеньким трапом першим зійшов син архонта Олександр в білому хітоні і червоних сандаліях, з коротким мечем у сріблястих піхвах на золоченому поясі, високий, кремезний, з довгим хвилястим волоссям над високим чолом і великими карими очима. Швидко кинув очіма обіруч. Нагорі вздовж звивистих вулиць під піраміdalними очеретяними дахами серед зелених дерев біліли хати-коші. А далі поміж возів та кибиток в загонах товклися табуни коней, отари овець та кіз, червонобокі корови. Роздивлявся оте зацікавлено, збентежено. Все було незнайоме, а тому й незрозуміле. На просторій галевині побіля Великої ріки мешканці у барвистому вранні гамірливо готовувалися до свята. Гурт дівчат в ясноколірних стрічках, щебечучи та перешіптуючись, зупинялися непо-

далік і присікливо розглядали гостей. Товмач пояснив, що роксоланки раді їх бачити на своїй землі.

Олександр запримітив Амагу та Мідосанка, заусміхався і попростував стежиною нагору. За ним з десяток дужих еллінів, також в святковій одежі. На велелюдному майдані перед старовинним капищем з гострим дахом і крісами аж до землі, де вшановували богів, їх хлібом-сіллю на довгому вишитому рушникові, краї якого гойдав вітерець від ріки, стрічали володарі Роксоланії – сивий тлустий цар Мідосанка з величезною золотою гривнею, що не висіла, а майже лежала на животі, і його молода дружина, красуня Амага в довгій білій сукні, вишитій голубими нитями вздовж стрункого тіла, та з рукавами, облямованими золотими бляшками. Пишне русе волосся на голові перехоплене мереживом срібної діадеми з коштовними камінцями. Товста коса з вплетеною золотистою стрічкою звисала через ліве плече до самого пояса. Та найбільше Олександра вразили її блакитні очі – здавалося, в них мерехтіли клаптики голубого неба, а в зінicyах спалахували яскраві промінчики призахідного сонця. Сама вона так широко привітно усміхалась, аж ямочки на рум'яних ланітах по-дитячому тріпотіли. Таке враження, наче стрічала жаданих людей. «І це та цариця, яку бояться, ніби грози, вороги, а сусіди шукають з нею дружби?» – дивувався Олександр, не зводячи з Амаги палких очей.

Син архонта члено, як його вчили дипломати ще в Херсонесі, вклонився господарям, відломив невеличкий шматочок паляниці, вмокнув його в керамічну солянку і, швидко прожувавши, подякував за гостинність:

– Такого хліба я ще в житті не куштував. В Елладі він якийсь інший. У вас смачніший, духмяніший. Слід направити до вас на виучку наших пекарів.

Амага переклала цареві.

– Приймемо з радістю. І навчимо. Тебе ще не раз подивує наша Руськолань і її люди. Це я тобі обіцяю. Бузат і меди

– гостям! – гукнув слугам цар Мідосанка та ще й ногою нетерпляче топнув, тим самим ніби підкresлював, хто в царстві господар. В ту ж мить з-поза його широкої спини дівчина-служка у розкішній вишиванці та з вузенькою червоною тясьмою, що оперізувала чоло, винесла велику липову тацю, обрамлену сріблом, з керамічними золоченими дзбанами.

Амага запримітила зніяковілість Олександра – його збентежила безцеремонність царя. І, як годиться, взялася лагідно розпитувати по-еллінськи:

– Як дістались? Як нас знайшли у цих хащах? Ніхто не чинив перешкод? Хоч усі сторожові залоги були попереджені про ваші відвідини. Але самі розумієте, Бористен-Данапр – велика ріка, на його берегах багато наших стійбищ, ви могли заблукати і опинитися на іншому березі, – Амага раз по раз блискала яскравими очима на статного елліна. В кінчиках її вуст Олександр запримітив легку посмішку і веселі ямочки на щоках. Гість у відповідь широко рокотав соковитим приємним баском:

– Та як не знайти? Про царицю Амагу слава гrimить по всьому Понту. Про те, що вона найсміливіша, найвродливіша, найсправедливіша не тільки серед сарматів – народу, опоясаного мечем. Вона завжди там, де потрібна допомога – ображеним, скривдженім, слабким та недужим. Про неї легенди ходять всією ойкуменою. Ну, ніяк ми не могли причалити до іншого берега.

І раптом осікся у своїх похвалах. Густі брови піднялися, карі очі ще дужче розширилися, і в них майнуло неабияке здивування. Перед ним стояла та сама амазонка-роксоланка з коротким мечем на поясі, яка з валкою возів з зерном приїжджала минулого осені на торжище до Херсонесу.

– Вельмишановна царице, так то була ти? І не побоялася увійти в чуже місто?

– Я. Тільки тоді була товмачем-перекладачем, – грайливо засміялась Амага, густо рум'яніючи. – А чого боятися? Я

ж була в одязі простолюдинки, а не цариці. До того ж, елліни – щиро сердій народ. Якщо до нього з добром, то й він відповідає тим же. Хіба не так? Зате тепер знаю, що таке Херсонес. Відверто кажучи, дуже гарне місто. За кілька верств відсвічує білизною. А мармуру – мабуть, у всій Русь-коланії стільки не набереться. Греки – трудолюбиві та майстрові люди. Гадаю, нашим народам є чим поділитися один з одним, є чому повчитися, аби жити ще краще.

– Звісно. Ми з такими намірами й прибули на вашу землю. А звідки еллінську мову знаєш? – не переставав дивуватися Олександр, пригублюючи освіжаючий бузат. При цьому завжди захмелілій Мідосанка раз по раз простягав до його дзбана свій і гулко цокався – так він виражав свою приязнь та гостинність.

– А вашій мові навчилась від наших відунів, мудреців, волхвів. Вони багато мов знають. Бо часто надовго ходять в далекі мандри – туди, де живуть вихідці з нашого краю, які колись, сто, двісті і тисячі літ тому, пішли на нові землі від берегів Бористена, а по-нашому Славути-Данапра, Райріки. Наскільки я знаю, у вашому краї також чимало й досі живе бористенітів-оріїв. Подекуди їх називають сарматами, а частіше скіфами, сколотами, паралатами і навіть гіпемологами, тобто такими, що доять кобилиць. І навколо Риму в Етрурії нашого люду чимало, хоч там їх намагаються перетворити на рабів. Часто нас чомусь називають варварами-берберами. Звідки відаю? Мій батько теж був волхвом. І це було вирізьблено на дерев'яних дощечках, які він беріг, ніби зіницю ока. На них розписано все, що коїлося з нашим народом протягом тисячоліть, і що довелося йому пережити. А ще вашій мові мене вчили греки, які чомусь втікали з освіченої Еллади у наші степи. До речі, серед них були дуже розумні. Невже в Елладі не цінують таких людей? Скажімо, Сократа, якого отруїли цикутою.

– Але ж і в Скіфії до вчених мужів часом ставлення не краще. – Схоже, Олександра зачепили за живе ці слова освіченої варварки. – Скіфський цар Савлій власноруч убив стрілою свого рідного брата Анахарсиса, котрого у нас, в Елладі, вважали одним із семи наймудріших філософів. До того ж, це сталося тут, неподалік від Борисфена.

– І в нас, на жаль, часто не шанують мудреців. Це наша спільна біда – наша й ваша, – на знак згоди кивнула головою Амага. – І вдивляючись на грецький вітрильник, припнутий біля причалу, завважила: – А у ваших кораблів білі паруси, як і в наших пращурів – лелег, котрі мандрували морями.

– Лелек? – хотів поправити Олександр.

– Та ні, лелег. То ви їх прозвали лелеками, а насправді вони лелеги – давні наші земляки з-понад Данапра, яких ще раніше у вас іменували пеласгами, тобто лелеками. А пішли вони від мудреця Лелекса, діда Пеласга.

– А вони нас у свою чергу обзвивали граками. За вимову, яка їм чомусь здавалася карканням, – засміявся еллін.

– У вас гарна мова. У кожного народу вона по-своєму красива й багата, якщо її знаєш, – розмірковувала Амага.

Цар Мідосанка, який не розумів, про що вони говорять, тицьнув Олександрові в іншу руку дзбан:

– Раджу випити – піdnімає настрій і додає сили. Це наш священий напій – сура або суріна – настоящий на цілющих травах та медах. Адже попереду купальська ніч. І в нас так багато гарних дівчат. Цей напій волхви готували. То ж, за дружбу між Руськоланією та Херсонесом! – І, булькаючи, вихилив дзбан до дна. Голосно крякнув, сміючись: – Тепер я став неймовірно могутній.

Амага і Олександр переглянулися, мовляв, таку вольність може собі дозволити лише цар. І також пригубили напій. Їхні погляди стрілися. Олександр спіймав себе на мислі, що захоплюється нею. Окрім того, що красуня, вона

ще й розумниця, знає набагато більше, ніж деякі грецькі вельможі. Він відчув, як при погляді на царицю в нього вливается невидима тепла хвиля, наповнюючі груди не просто шаною до цієї чарівної жінки, а скоріше ніжністю та жагою. Аж кров кинулася до скронь. Таке з ним уперше. Він опустив погляд, щоб Амага не зрозуміла його стан. Адже перед ним цариця, до якої він прибув з важливою місією заради спасіння Херсонесу. Та все ж протягом бесіди ні-ні та й зачудовано зазирав у блакитну глибочину її променистих очей. І раз по раз ловив себе на думці, що такого відчуття ще не переживав поруч з жодною жінкою. «Нічого дивного – вона доночка мага, а значить чаклунка. Хтозна, що вона ще вміє. І взагалі, від цих варварів не знаєш, чого й чекати. Варто бути на сторожі», – подумав Олександр, пригадуючи всілякі небилиці про амazonок-чарівниць із диких степів навколо Понту Евксінського та Кагарлука, що ще називається Метотським морем. А потім на пам'ять прийшли батькові слова: «Запам'ятай, навіть всесильного правителя, не кажучи вже про архонта, жіноча краса здатна перетворити на раба».

Амага спостерігала за гостем, загадково всміхалася, гравючи ямочки на щоках, і думала про те, який ладний та кмітливий оцей грек. І від того їй теплішало на душі.

– А це скромні дари від Херсонеса і архонта, – Олександр пальцями поманив двох дужих еллінів. Ті прямо перед господарями розпакували великі корзини з вербової лози.

Цар Мідосанка аж заахав від задоволення, розглядаючи та обмащуючи високі тонкі амфори із знаменитими херсонеськими винами. Цариця Амага виражала неабияке захоплення набором чорнолакового посуду. Олександр, спостерігаючи за ними, вдоволено усміхався у чорні вуса.

– Це ж як добре: ми вміємо, як ніхто, вирощувати пшеницю й жито, а ви, як ніхто, виготовляти отакий посуд, що здатен стати окрасоюожної оселі. Набагато приємніше обмінюватися товарами, даруючи один одному радість, аніж

воювати, сипати стрілами, проливати кров, сіяти ворожнечу. А щоб так було, ми маємо жити, як заповідають боги наші й ваші, – по Праві.

– З такими намірами ми й прибули до вас, – так же уро- чисто відказав Олександр. І, знову глянувши на замріяну Амагу, яка вертіла в руках чернолакову таріль, запримітив: навколо неї мерехтіла легка рожева хмарка, за мить вона і його огорнула, і він відчув теплий струмок у грудях. «Все таки вона чарівниця, – подумав. – Через те ѿ така могутня».

– Це добрий знак, що ви прибули саме сьогодні, в день одного з найвеличніших наших свят – Купайла, прадавньо- го бога родючості, щедрого літа й добропуту. Він же ѿ й бог молодості, лицарства, кохання, злагоди та відваги. Це найсприятливіший день для зміцнення дружби між Херсо- несом і Руськоланією. Орїї-огнищани по обидва береги Да- напра от-от розпочнуть хороводити. Як би нам не спізнилися, – раптом спохватилася Амага і першою напра- вилася доріжкою вниз на широкий зелений луг, що одним краєм спускався до води, а іншим упиралася в густу діброву на підгірку.

Там у яскравих вишиванках великий гурт парубків та дівчат у вінках з польових та лісових квітів, з різнобарвни- ми стрічками вбирави Купайла – найвродливішу дівчину, яку обрали поміж себе. Дівчині-Купайлиці зав'язали очі широ- кою червоную тасьмою. І вона почала наосліп роздавати вінки: одним – пишні, іншим – миршаві, кому який випаде. Підійшла ѿ Амага з Мідосанком та Олександром.

– Царице, тобі так повезло – гарний вінок дістався! З волошками та мальвами. Так до лиця, – поправляла вінок на її голові розпорядниця торжества у святковій картатій плахті, підперезаній крайкою. – Значить, будеш і надалі щасливою у заміжжі. А цареві Мідосанку випав вінок з поли- ном та чорнобильником. Теж добре – відганятиме від ньо- го та всього царства злі сили, які насилатиме злий Чорнобог,

ворог світла, людей і Вирію, та його дружина Мара-Марена, що на землі сіє чвари, плітки та хвороби. А тому такий вінок для царя найліпший. Вельмишановним гостям теж одягнемо вінки? – спитала у Мідосанка, вказуючи на Олександра і його воїв.

– Звичайно, якщо вони не проти.

Олександр на знак згоди кивнув головою і взяв вінок, що простягла дівчина-Купайло. Амага краєм ока тихцем стежила за юнаком, наче хотіла заглянути в його душу та дізнатися, що там у ній.

– От і добре. Нехай дорогі гості у всій повноті відчувають наші звичаї та обряди, – веселим баском загудів цар і лоскотнув талію дівчини-Купайлиці. Та верескнула. А цар тут же обійняв ще двох дівчат, які підвернулися під руку.

Зніяковіла Амага з осудом блиснула очима на Мідосанку: мовляв, що собі дозволяєш.

– А чому б і ні. Адже я – цар. Мені все можна. В купальську ніч і поготів, – жартував Мідосанка.

Олександр, дивлячись на вибрики царя, нахилив голову до Амаги й тихо спитав:

– Йому дійсно все можна? Я чув, буцімто у вас заведено, що володар має право провести ніч з будь-якою красунею? А тут я бачу стільки вродливих та спокусливих.

Амага миттєво почервоніла і, тамуючи гнів на царя, показала схвильовано:

– Це нісенітниця. Купайло – свято злюбу, а не розбещеності. Юні самі обирають собі пару. І в цьому їм ніхто не може заборонити – ні цар, ні вохв, ні батько-мати. Але п'яному цареві і Данапр до колін. Для нього кращий друг – ваш Діоніс чи Вакх, а найліпше свято – передзвін дзбанів, змагання тих, хто більше вихилить нерозбавленого вина. Тут йому рівних немає. Раджу не погоджуватись на його умовляння поцокатися.

– А що, вони будуть? – Олександр скоса поглянув на Мідосанка.

– Не сумніваюсь. Краще доручи це твоєму найміцнішому охоронцеві, а то й усім. Чи ти боїшся залишитися без наглядачів? Бачу, вони від тебе ні на крок. Та можеш не турбуватися, у моєму володінні жодна волосина не впаде з твоєї голови. Як і з чубів твоїх воїнів. Мої люди на чолі з ватагом Гнуром дбають про вашу безпеку. І свою справу вони знають так, як ніхто. Пташка не пролетить не поміченою.

– В цьому, навіть, не сумніваюсь. Царство Амаги – найбезпечніше місце в ойкумені. Я на хвильку відійду, віддам розпорядження своїм воїнам, – Олександр повернувся до еллінів, що супроводжували його на невеликій відстані, про щось з ними швидко погомонів. Ті радо заусміхалися, хутко зійшли зі стежини і присіли на траву навпроти дівчат, що крутилися в хороводі, раз по раз плескаючи в долоні. Повернувшись до Амаги, сказав: – Я дозволив їм брати участь у гуляннях. Поглянь, твої дівчата вже й на них накинули вінки.

– От і добре, – зраділа Амага і запросила сісти на широкій лаві для почесних гостей, устеленій вишитими рушниками, поряд з староотцями на колодах на пригірку. Звідси видно все, що діється на лугу, а також неозорі імлисті далі за Славутою, у сині води якого от-от пірне окраєць червоного сонця. Поряд з нею присів і Мідосанка. – Адже у твоїх еллінів іншої нагоди пізнати одне із найдревніших і найпрекрасніших свят оріїв може й не бути. А так вони запам'ятають його на все життя і, впевнена, при зустрічі зовсім по-іншому дивитимуться на нас, русів, яких ви називаєте роксоланами.

Амага до подробить розповідала про кожне дійство, що розгорталося перед очима на лугу. І раптом запропонувала, не відводячи погляду від хороводу, що розкручувався на лугу:

– Сину архонта, а хочеш, цієї купальської ночі ми разом подамося на пошуки квітки папороті? Якщо знайдемо, вона зробить нас щасливими, могутніми, всезнаючими, а може й

бесмортними, наповнить любов'ю та відданістю. Таку силу має лише та чарівна квітка, що розквітає раз на рік у цю пору.

Олександр спочатку розгубився. Не знайшовся, що й відповісти. Пильно заглянув у самісінькі зіниці цариці. В них не було лукавства чи глузування. Амага говорила щиро, від душі. І неймовірна хвиля жаги знову прокотилася його тілом. Його аж кинуло в жар.

– Буду дуже радий. Мені дуже цікаво. – Олександр намагався триматися якомога спокійніше. Очі Амаги сяйнули теплою вдячністю. – У нас таких свят і обрядів немає. Я хотів би їх побачити і відчути у всій повноті.

– А мені сподобалося ваше свято на честь Артеміди, – Амага перевела розмову на інше. – Саме тоді, коли ми привозили збіжжя у ваше місто. Я тоді вперше побачила вашу славну богиню біля величного храму на кам'яному постаменті в образі мисливця. Вона була в короткому хітоні з сагайдаком зі стрілами, що висів у неї за спиною на ремені. Деколи її величали Дівою. Жінки носили всілякі прикраси з її зображенням. А багаті мужі під ноги процесії сипали монети з образом Артеміди. У мене збереглася одна така монета, – Амага розтулила долоню.

– Це справді вона, Артеміда – засновниця нашого міста, – Олександр радо дивувався обізнаності Амаги. – Її іменем на святі Партеній молоді елліни клянуться у вірності вітчизні. З її іменем на вустах херсонесити ходять на бій зі скіфами. Правда, не завжди вдало...

Олександр раптом замовк, знову пильно глянув у очі Амаги, що у вечірньому присмерку бризкали синявою, і видихнув:

– Я довіряю тобі себе. Сьогодні ти можеш зі мною робити все, що захочеш. Сьогодні ти й моя цариця. Тепер пригадую першу нашу зустріч, на тому ж таки святі Артеміди.

– Ти тоді навіть і оком не повів у мій бік, чужинки-роксоланки в одязі простолюдинки. Хіба міг ти, син архонта, біля

якого роєм кружляли красиві еллінки, дозволити собі глянути на варварку, – напівжартома підначувала Амага гостя.

– Я запам'ятав твої очі – блакитні, як небо, і сяючі, як сонце, – розпалювався Олександр. – Тоді мені здалося, буцімто переді мною жінка-чарівниця – така ж, яка звабила Геракла, коли він прибув до країни Гелай у Скіфії...

– Так от якою я тобі тоді привиділася! – засміялась Амага, притримуючи на голові вінок. – Так-так, саме Геракл, а по-нашому Алкід або ж Зарян, випряг кобил, пустив їх пастись, а сам закутався у шкуру лева і заснув. А прокинувся – і не побачив своїх коней. Почав їх всюди шукати. І натрапив на печеру, де стрів дивовижну жінку, у якої замість ніг було щось схоже на хвіст гадюки чи русалки. Коні, як виявилося, були у неї. Та жінка-змія пообіцяла їх віддати, якщо Геракл стане її коханцем. Той мужній воїн, який обійшов увесь світ, злякався жінки-чудовиська. Вона для нього була бридкою. Та нічого не міг вдіяти. Бо хто він без коней? І довелося йому, всесильному герою, кохати-милувати ту потвору багато років.

– Ale ж ти – не вона. Ти красуня, хоч, може, теж чарівниця, – Олександр у хвилюванні зайорзав на лаві, з силою потираючи спіtnілі долоні.

Амага весело продовжувала:

– I народила вона від нього трьох синів – Агатирса, Гелона і Скіта (по-нашому Скіфа). Менший Скит опанував усі військові премудрості Геракла і став проводирем царських скитів... Зізнавайся, що тебе привело до мене в таку длечінь? Твоїх коней у мене немає.

– Та все ті ж царські скіфи.

– Чула. Постійно досаждають?

– Жити нормальню не дають. Замість того, щоб торгувати, ми воюємо. І не з нашої вини.

– A як я запрошу у тебе те, що ота жінка зі змійним хвостом? Адже твої вітрильники у моєму володінні, – раптом

знов почала жартувати Амага та лукаво зиркати на елліна. Той знітився. Погляд цариці справді був магічний – таке враження, ніби вона увійшла в його тіло, заволоділа ним з голови до п'ят. Навколо Амаги хиталась все та ж іскриста рожева хмарка, що ставала дедалі більшою, ще сильніше обволікала його тіло. Вгадавши його стан, Амага грайливо залепетала: – Сину архонта, вернись на землю. Свято Купайла тільки починається. Дива попереду. Нам ще дивовижну квітку папороті шукати. Якщо ми її знайдемо, вона примирить, а то й здріжить наші народи. А тепер, чоловіки, я вас на хвильку залишу – мені треба перевдягнутися.

Амага, підбираючи полі довгої сукні, пружно подалася стежиною нагору до коша.

Тим часом Мідосанка, певно, забув, що гість не знає руської мови, безугавно тараторив про свято, при цьому жваво жестикулював та тицяв товстим вказівним пальцем то в один, то в інший бік. Дівчата закінчували скручувати опудало Марени із соломи, крапиви, шипшини та глоду. Вигляд тої зловісної істоти справді був страшний, колючий, суворий. Та ледве дівчата почали водити хоровод і безкінечний «кривий танок», хлопці, теж у вишиванках, широких синіх шароварах і чорних шапках, підхопилися і зі сміхом та жартами кинулися до Марени. Загули бубни, задзвеніли дуди. І під ту музику через якусь хвилю опудало вже плавало на тихій воді побіля берега. Саме так парубки, за повір'ям, звільнюли своїх суджених від лиха, недолі та темних сил. Дівчата припинили танець і нашвидкуруч зв'язали ще одну Мару зі ззадалегідь заготовленого гілля, встановили на тому ж місці. І знову взялись за руки, заспівали пісню про Купайла та закружляли на зеленій галявині, тріпочучи різнобарвними стрічками у надвечірній тиші. Доля другого опудала була такою ж. За хвилю хлопці з гуками: «Пропадай, нечиста сило!» вкинули у воду і його.

– А тепер давайте нам Купайла! Бо без нього й літа не буде. Мерщій! – Почали вимагати дівчата.

І зразу ж із густого верболозу від ріки парубки винесли пишну вербову гілку, яку називали ласкаво: «Наше гільце». Доки дівчата рясно вбириали гільце-Купайла в яскраві квіти та стрічки, хлопці неподалік на рівній місцині розпалювали багаття.

– Дорогі лицарі, ви мабуть без мене тут заскучали-засували? – раптом зашебетала позаду них Амага, поправила на голові Мідосанки широку золотисту тасьму та вінок, що збилися набік.

– Аякже. Без тебе й свято не почнеться, моя люба, і сонце спати не ляже, – віджартувався цар. Відчувалося, що його язик від питва уже заплітається за зуби.

Олександр не впізнавав Амагу. Тепер вона була без діадеми, браслетів і вбраних з бляшками. У довгій вишитій сорочці під блакитною накидкою, перехопленою широким синім поясом, на шиї гірлянди різnobарвного намиста, у синіх шароварах з манжетами, розшитими бісером. На голові все той же чарівний вінок, що на неї вдягла розпорядниця вечора. Одягом вона мало чим відрізнялася від інших дівчат на цьому святі. Хіба що гордою поставою та невимовно при надним обличчям.

– Тут у вас не заскучаєш, – Олександр зіскочив з лави, допомагаючи Амазі сісти. – Так цікаво! Це інший світ. Не той, який я знаю і до якого звик. Буде що розповісти еллінам. Поглянь, мої воїни також ніби зачаровані, очей не відводять від ігор та хороводів.

– А мені здається, від наших красунь, – глянула лукаво на гостя.

– Нічого дивного. У вас дівчата одна іншої ліпша, – на знак згоди розвів руками. – Однак ти неперевершена, божественна і наче неземна, як Афродита.

Амага аж зарум'янилася від похвальби. Таких теплих слів вона давно ні від кого не чула. В душі була дуже вдячна Олександрові. Зайнявши своє місце поміж чоловіками, пояснювала дійства, що розгорталися перед очима. Олександр завважив про себе, що володарка Роксоланії розповідала про Купалу з таким захопленням, як юне дівчисько, а не цариця.

– Отам, видиш, у сутінках біля кострища велике коло юнаків та дівчат, які взялися за руки навколо багаття? – Амага протягнула долоню ліворуч. – Розпочинається ритуал очищення від усіляких недуг та невдач, що наслали Чорнобог та Мара на людей. Саме в цю святу ніч усі небесні сили купають Землю, дарують їй родючу силу. А заодно й кожному мешканцю. Це ще й спосіб ворожіння. Як казали наші предки, Богонь спалює все зло, а Вода наповнює силою, здоров'ям та плодовитістю. Бачиш, юнаки та дівчата беруться за руки і з розгону стрибають через полум'я. Якщо вони стрибнуть тричі та їхні руки не роз'єднаються, тобто коли у Mari не стачить сили їх розірвати, – вони стануть подружжям. Якщо ж під час стрибка ще й іскри услід полетять, то їхнє життя буде щасливим та заможним. Коли ж руки розімкнутуться – то ця пара або ж не одружиться, або ж буде нещасною. Царю, давай спробуємо, – звернулась до Мідосанка.

– Боюсь, вино з мене вихлюпнеться й загасить купальський вогонь, – віджартувався цар.

– Отак завжди. Ми ще жодного разу з ним не стрибали. Гостю, а може ти насмілишся? – так само весело звернулася до Мідосанки. – Царю, ти не заперечуєш?

Цар байдуже махнув рукою:

– Як би та де ти не стрибала, а моєю довіку будеш. Дозволяю. Заради дорогого гостя. Нехай повчиться й Херсонесу покаже.

– А чом би й ні? Я з радістю! – підхопився Олександр, подаючи руку цариці. – Це буде вперше в моєму житті.

– Тоді загадай бажання, – порадила Амага, кинувшись уніз до вогнища.

– І воно збудеться? – понісся за нею гість.

– Обов'язково.

І ось вони стали в черзі за молодими парами, що готувалися до стрибків через вогонь. Олександр міцно тримав тугу долоню Амаги у своїй широкій п'ятірні. Цариці це подобалося – вона завжди поважала силу. І у відповідь ще міцніше стисла руку юнака. Розігналися і полетіли над полум'ям. Іскрами обдало обличчя. Амага по-дитячому весело засміялась. І раптом уже при землі у неї підкосилась нога, вона зойкнула і її долоня вислизнула з руки елліна. Впала майже поряд з вогнищем. І тут же, сидячи на траві, несамовито розрекоталася. То був сміх крізь слози. Олександр миттю підскочив до неї, легко підхопив на руки. І коли ніс до лави, де сидів Мідосанка, почув шепіт у саме вухо:

– Богині домашнього вогнища Макоші не сподобалась така затія. Це її перше попередження. Добре що ногу не вивихнула. Але я вірю, що все буде добре. Я так бажаю. Чуєш?

– А мое бажання здійснилося. Я хотів тебе пронести на руках. І от несу, – ще тісніше пригорнув пружне розпашіле тіло Амаги до себе, ступаючи до лави, де реготав Мідосанка. За якусь мить він посадовив її на лаву.

Цар, тримаючи келих еллінського вина, навіть не спітив, чи боляче, чи не забилася, а тільки пожартував:

– Я так і знов, що моя дружина зостанеться зі мною, бо так хочуть наші боги. – І перехилив келих в широко роззявленій рот, аж вино заклекотіло, забулькало. Амага, розминаючи литку, нічого на те не відповіла, тільки боком ще тісніше притулилася до Олександра. Та так, що в нього й дух перехопило. Вінувесь напружився, мов струна.

«Добре, що у напівтемряві ніхто цього не помітив. Бо ж староотці на сусідній колоді усе пильнують», – подумала Амага і силою волі змусила себе відсторонитися від елліна.

В сутінках на широкому плесі Данапра на легких хвильках вигравали останні пасма світла. Дівчата, брязкаючи на мистом і тріпочучи стрічками, зі сміхом і жартами кинулися до води, на ходу знімали з голів вінки й кидали з берега у Рай-ріку. І кожна тихцем молилася, щоб саме її вінок спіймав суджений. Парубки побігли за течією, на ходу підсмикуючи шаровари, дехто забрідав до пояса у воду. Кожний хлопець хотів виловити вінки дівчини, яка припали до душі. Амага аж сіпнулася – так їй захотілося кинути й свій вінок. «Та хто його спіймає?» – подумала й безнадійно опустила очі. Мідосанка, наче зрозумів її стан, несподівано повернувся до неї всім тілом і голосно, щоб і староотці почули, важко загудів:

– Я дозволяю своїй милій цариці теж кинути вінок у ріку. Щоби наші боги ще раз підтвердили: вона моя була, є й буде. А я спіймаю її вінок. Як пити дать – зловлю. – І при підтримці двох дужих слуг почав спускатися до ріки. Розпорядниця свята нагадала йому, що заміжній жінці негоже на вінкові ворожити. Та цар вдав, що не дочув і, продовжуючи сунути до води, весело теревенив: – У моєї дружини найкращий вінок – царський. Його ні з яким іншим не сплутаєш.

– Царю, то ти не заперечуєш, щоб я кинула на воду свій вінок? – на всяк випадок, аби потім їй не дорікала громада, голосно перепитала Амага.

– Я не те що не дозволяю, а наказую моїй цариці кинути вінок, який я спіймаю. Мое слово – закон! – на всю святкову галявину вигукнув Мідосанка, та так, що й музики стихли.

Амага з розбігу швиргонула вінок якомога далі. Він упав на плесо неподалік від борту херсонеського вітрильника. «Може зачепиться за лодію, як моя надія?» – Амага провела його поглядом. І так, мабуть, і сталося б, та зненацька з-поза очеретів налетів вихор, крутнув воду разом з її вінком і погнав на швидку течію. Мідосанка не міг второпати, як це сталося, та так і застриг біля води з широко розставленими руками. Через якусь хвилю вінок уже був на середині

Славути. Всі довкола здивовано заохали. Мідосанка раптом зарепетував на слуг:

– А ви ще на березі?! Пливіть! Доженіть! Поверніть мені вінок моєї дружини!

Десяток плавців кинулись у воду, двійко веслярів почали відв'язувати човен і за мить з усієї сили гребли веслами, вириваючись на широку воду. Та все марно. Вінок швидко загубився на темнім мереживі ріки. Парубки ні з чим винувато повернулися й постали перед царем. Спересердя обізвавши їх отарою, він наказав подати йому дзбан вина, влив у себе, як у велику амфору, звично змахнув довгим рукавом краплині з вусів та бороди і в світлі смолоскипів у супроводі слуг почвалав нагору стежиною до царського коша. Амага сіпнулася було піти слідом, та Мідосанка незграбно повернув шию і зупинив її:

– Залишаю, царице, на тебе поважного гостя. Покажи йому всі принади нашого свята Купайла. А я піду спочину. Чомусь втомився. Мабуть, від надмірного хвилювання.

– Не варто так клопотатися, господарю. Олександр запам'ятає цю ніч на все життя, – Амага легко помахала долонею цареві на прощання. А потім з сумом тихо зауважила:

– Пропащий вінок – то друге попередження богів.

– А буде ще й третє? – збентежено поцікавився Олександр.

– Так. Але я проситиму долю, богиню життя та літа Живу, а також щедрого і доброго бога кохання, подружньої вірності та молодості Купайла, щоб дали мені щастя, на яке заслуговую на цьому світі.

Амага та Олександр ще довго сиділи й спостерігали за усім, що діється на лугу. На пагорбах над рікою палахкотіли багаття, грали музики, парубки й дівчата співали пісні, танцювали, жартували. Звідусюди лунав сміх. В травах дзвенили цвіркуни. Кожна билинка, кожен листочек тягнувся до зірок, що розмережили небо. Воно жахтіло й тріпотіло, не-

видимими руками тяглося до землі, огортало її, ніжно пестило. Амазі спало на думку, що десь там казковий Вирій, де живуть світлі боги. Вона, схвильовано сплівши руки на грудях, зашепотіла ледве чутно, не зводячи очей з небосхилу:

– У цю чарівну купальську ніч Бог відкриває Небесну браму – і всі звертання-благання та мольби людей чують інші боги. А Бог Купайло благословляє закоханих, наповнює їхні серця любов'ю. І не тільки одне до одного, а до всього сущого на землі, до всіх людей, до кожної билинки й тваринки. Це свято єднання людини з природою. За нашими віруваннями, саме в ці дні відбувається весілля Бога літнього сонцестояння з Богинею води Даною. Рослини набираються могутньої лікарської сили. Наші волхви саме в цю ніч збирають життєдайні трави. І зникають усі негаразди, біди, хвороби та невдачі. Саме в цю купальську ніч роксолани, як і всі бористеніти, вважають найщасливішою порою для злюбу. Бо діти, зачаті у ніч кохання на Купайла, народжуються на Великдень, у дні весняного рівнодення – завжди здорові, вродливі та розумні.

– Дивовижна тиша. Неймовірний спокій. І на душі свято.
– Олександр повагом карбував кожне слово, вдивляючись туди, куди й Амага – у зоряну вічність.

Амага важко зітхнула:

– Невдовзі після Купайла на полях задзвенять серпи, почнуться жнива. І потече зерно в наші засіки. Це найблагословенніша пора для оріїв. Тяжка, та дуже радісна.

Мало-помалу прибережні вогні над Данапром тихо загасали, а з ними й веселощі. Молоді пари розбрідалися – хто в гай, хто в навколишній степ. Піднялися зі своїх місць старо-отці і, спираючись на костури, поволі потупцяли до своїх кошів. Тільки десь далеко понад рікою чистий дівочий голос виводив задушевну пісню.

– А найсміливіші вирушають у цю ніч на пошуки вогненої квітки папороті. Її ще називають кочедижником, – Ама-

га торкнулася долонею руки Олександра, яку він тримав на коліні. – Той, хто знайде її, стане наймогутнішою людиною на землі – їй буде все під силу. Більше того, вона зможе стати чарівником, відуном, волхвом. І знатиме все, що діється не тільки отут, поряд, а й у далеких краях. Такому легко знайти навіть найдорогоцінніший скарб. Я впевнена, ти дуже сміливий. Ти знайдеш квітку папороті. А я покажу тобі дорогу до неї. То як, на коней і на пошуки чарівної квітки? – I ніжно глянула у вічі Олександра.

– Я й сам хотів тебе про це попросити, – підвівся еллін, простягаючи руку цариці.

Амага рвучко підвелася з лави, покликала пальцем слугу, що бовванів неподалік, і наказала осідлати двох коней.

– Я маю показати гостю принади нашого краю у цю купальську ніч. Так розпорядився цар, – пояснила.

– Заждіть трішечки. – I вже за хвилю з темряви вивів двох невисоких рудих сарматських огирів, вкритих повстяними попонами.

Олександр намірився їй допомогти забратися на коня, та не встиг, як кажуть, і оком змигнути, а цариця вже сиділа на коні, грайливо блискаючи очима.

– Вас супроводжувати? Чи як? – спитав служка.

– Не варто. Я на своїй землі та ще й під захистом такого дужого лицаря з Херсонесу. – I легко торкнула сап'янцями кінських боків.

Рушили через галявину, де дотлівало святкове кострище. Рай-ріка війнула на них прохолодою. Не вгавали цвіркуни. Попереду на тлі синього зоряного неба вирізьбився темний ліс, звідки долинали гуки нічних птахів.

– Там зарослі папороті навколо широкої галявини. Вже скоро, опівночі, має розквітнути вогненна квітка-чарівниця, – таємничо прошепотіла Амага.

Коней прив'язали до сосен. Амага попросила прихопити попони. Олександр розкинув їх там, де вказала цариця, –

на протилежному краї галіявино між високих трав, під густими кущами.

– Царице, прошу, – лицарським жестом запросив її сісти.

– Олександре, не називай мене царицею. Тут я звичайна жінка. Ти не уявляєш, як приємно відчувати себе жінкою, коли поряд чоловік, любий серцю... – І ніяково змовкла. Оглядаючись довкола, зашепотіла. Та так ніжно, задушевно, наче виголошувала молитву:

– Чуєш, усе завмерло, чекаючи народження квітки папороті. Жоден лист на деревах не шелехне. Он поглянь, вічне Небо розстилає зоряні шати і все нижче спускається до Землі, яка зніділа від чекання. Бачиш, вона простягає до нього руки, воно обіймає її, вона горнеться до нього всім тілом. І вони стають одним цілим. І так до сходу сонця, до третіх півнів.

Олександр зачаровано слухав. Мимоволі взяв її долоні, піdnіс до губ і почав ніжно виціловувати. «Як же вона не схожа на грізну царицю, про яку так багато говорять в ойкумені, – розмірковував еллін. – Вона така ніжна та лагідна. Їй би мужа кохати та діток ростити. Навіщо доля втиснула у її руки меч та стріли?» Коли Амага змовкла, він наважився легенько обійняти її за тендітні плечі. Як вона це сприйме? Все-таки цариця. Не хотілося б йому, чужинцеві, виглядати нав'язливим.

– Ти віриш у ці казки? – спитав перше, що майнуло в голові.

– А чом би й ні. Це вірування моого народу, що йдуть іще від лелегів. Ця ніч особлива – найкоротша протягом року. Це саме та ніч, коли казки, мрії та бажання збуваються.

– І яка твоя мрія? Стати матір'ю? Так? – зазирнув їй в обличчя.

Амага ствердно кліпнула очима. І відчула, як кров затенькала у скронях. Олександр сказав уголос те, про що багато разів думала ночами. Вона з гіркотою про себе зав-

важила, що цар Мідосанка міг дати їй усе, та тільки не материнство. Він, майже вдвічі за неї старший, навіть не намагався її приголубити, поніжити. У нього одна відрада – вино. А її він тримав для годиться – у царя мусить бути дружина. Так заведено. Та й Амага ставилася до нього скоріше як до батька чи старшого брата. І чекала на лицаря.

– Та ти й так мати для усіх роксоланів, – Олександр порушив мовчанку, що затягнулася. – Наскільки мені відомо, тебе величають заступницею багато сусідніх племен. Навіть ми, елліни, шукаємо в тобі опору. Чи ти хочеш, як Олександр Македонський, заволодіти не тільки ойкуменою, а й усім світом?

– Навіщо це мені? Тим паче зараз, у нічній тиші, на лісовій галевині, під ясними зорями? Боги знають, чого я хочу. Ой, глянь, Данниця з неба впала. Яка довго вона летіла. І згасла біля самої землі, – Амага, як було заведено в бористенітів, перехрестилася. – Чиясь душа повернулася з Вирію і шукає, в кого втілитися. Знаєш, це така зірка, яка виконує усі забаганки. І вгадай, що я попросила, доки вона світилася на небосхилі?

– А от що, – Олександр приклав її гарячі долоні до своїх грудей, трохи вище серця. І відчув, як усе його єство починає наливатися жагою до цієї чужинки. Він, задихаючись, воркотав: – Яка ти неймовірно гарна! Як іскряться твої очі! Як світяться ланіти! Ти уся палахкотиш у темряві. Мабуть, так сяє квітка папороті. Такої жінки я ще не стрічав у своєму житті. З тобою хоч на край ойкумени.

– А ти, виявляється, ще й Перелесник, – вдячно прошептола Амага.

– Хто-хто?

– Перелесник. Красень. Веселий жартівник-дотепник. Той, хто зваблює дівчат. – І відчула, як Олександр торкнувся губами її шиї.

– Та ні, мабуть я занадто серйозний для вашого Перелесника. Я всього лиш воїн, захисник, – цілуочи, проказав юнак.

Він міцно пригорнув Амагу до себе. Вона не пручалася, ніби цього чекала і, заплющивши очі, відповіла на його поцілунок і зашелестіла вустами:

– Коли тебе вперше побачила в Херсонесі, то зрозуміла – ти моя доля. Я передчуvalа, що ти колись прилинеш до мене, і ми разом шукатимемо квітку папороті. Мілій, ми її знайдемо. Данниця майнула перед нами не випадково.

Олександр тремтячими пальцями повільно потягнув китички на її вишиванці. Краї сорочки розійшлися. Амага, зойкнувшi, в нестяжі обвилася навколо дужого чоловічого тіла. А про себе ворушила устами: «О боже молодості й кохання Купайло, спасибі tobі, що послав мені такого славного парубка. Te, що він не з русъколанів, а з еллінів, не має значення. Перед богами всі ріvnі. A значить і в коханні усі rіvnі». I, заплющивши очі, відкинулась горілиць.

Юнак не зводив з неї зачудованого погляду. Він вперше бачив, щоб жіноче тіло так яскріло ясно-червоним сяйвом у темряві. Він відчув, як воно огортає, поглинає його. I його серце взялося вогнем. Потягнувся до Амаги всім своїм пружним єством. Гладив її товсту русу косу, губами торкався тугих, мов наливні яблука, персів. Відчув, як руки цариці спочатку сором'язливо, а потім все відвертіше оголювали його плечі. По тілу побігла хвиля нестримної жаги. Одна, друга, третя...

То була дивовижна ніч злюбу. Під зорями. Біля кущів папороті, що от-от мають заквітнути. На очах усіх богів. Трохи спочивши, вони знову обіймалися, милувалися, кохалися. Аж до других піvnів, коли небо почало голубіти, а зорі винувато ховали очі.

– Я кохаю тебе, – повторював Олександр.

– A я тебе. Боги – свідки, – щасливо усміхалася Амага, виціловуючи елліна.

– Я хочу, щоб ти була моєю назавжди.
– Того ж і я хочу.
– Я хочу, щоб ти стала моєю дружиною і поїхала зі мною в Херсонес.

– А я хочу, щоб ти був моїм мужем. Та ти і є мій муж. Перший і останній на моєму короткому віку.

– Ти така гарнесенька. Ти така ріднесенька. – Олександр ніжно цілував її лице, шию, груди, живіт.

– Мені за все життя ніхто не сказав стільки добрих слів, як ти лише за півночі. Спасибі Купайліві, що послав тебе мені. Ти відтепер у моєму лоні, в моїй душі, в моєму житті. – Амага насолоджуvalася його поцілунками. Та ніби виправдовуючись, тихо лепетала: – У звичайний день я б не мала права в цьому тобі зізнатися, але на Купайла за звичаєм у нас кожній жінці дозволяється висловлювати свої почуття.

Та раптом зойкнула і поглядом показала на кущ папороті. Там сяяла біло-блакитна кулька, що нагадувала дзвіночок. Амага й Олександр, мов зачаровані, так і застигли в обіймах, не відводячи від неї поглядів.

– Яке диво! – шепотіли її вуста.

– А може це і є квітка папороті? Я подарую її тобі.

Та коли Олександр простяг руку, кулька-квітка, немов жива істота, безшумно відпливла й спинилася. Він знову потягся до неї. Вона відлетіла далі і почала рожевіти, наче гнівалася. Посередині її розкрилася невеличка продовгувата темна цятка, схожа на око. Вся вона мигтіла та переливалася. Амага й Олександр аж знетямылися, спостерігаючи за кулькою.

– Зачекай, – сказала Амага, відсторонюючи руку коханого, і простягнула свою: – Як давно я тебе чекала.

Зненацька блакитна кулька торкнулася її долонь, Амага піднесла її до сонячного сплетіння. І кулька зникла в ній.

– Що це означає? – аж стенувся Олександр.

– Спасибі тобі, Купайло. Спасибі тобі, Жива! Спасибі тобі, Олександре, що ми стрілися! Я так давно чекала цієї миті. Тепер квітка папороті в мені – і я найщасливіша жінка в усьому світі. Ця квітка повернула мене до життя. Я так люблю тебе, Олександре! Я ладна ради тебе зробити все, що ти попросиш.

– То й була квітка папороті? Вона в тобі? Ти чарівниця! – Олександра переповнював подив.

Коли з боку стійбища долинув ледве чутний спів третіх півнів, Амага й Олександр були вже на конях біля Данапра. Солодкі паході купальської ночі залишилися в діброві, що відкривалася вершечками дерев назустріч Сонцю.

– Дивись, зоря світанку відмикає небесні ворота і випускає сонце, – Амага обернулася на схід і приклала до чола долоню. – Воно, яскраве, на радощах женеться за дівчиною-зорею Ладою. От-от дожене. Та поглянь, милий, дівчина стала росою! Бачиш – і засріблилися трави. О, вже й бджоли п'ють ту святу росу з квіток і несуть до бортів. Земля пробуджується після ночі злюбу і, щаслива, посміхається Небу. Інколи мені так хочеться стати Зорою, щоб кожного ранку випускати сонце, радувати людей і всміхатися тобі.

«І це каже цариця-завойовниця! Яка вона мила. І наївна, як дитя. Втім, мабуть, такою й мусить бути справжня жінка», – розмірковував Олександр, похитуючись на крупі коня.

Коли проїздили побіля самого берега, Амага з напускною серйозністю застерегла, скоса хитрувато поглянувши на коханого.

– Не наблизайся до води, бо русалки, водяні божества-чарівниці, нападуть, залоскочуть та й потягнуть такого краєння у свої володіння на дно ріки.

Олександр спочатку не зрозумів її жарт, потягнув вуздечку, і кінь рушив далі від берега.

– Та не жахайся, богиня річик і води Dana не дозволить русалкам так з тобою вчинити. Бо їй, завжди юній та пре-

красній, самій до вподоби такий лицар з Херсонесу, – сміялася Амага. – Правда, наша Дана, дружина Оря, дуже схожа на вашу Діану чи Артеміду?

Олександр кивнув головою, та раптом спитав:

– А чому ти стала сиротою? Де твої мати, батько?

– Тобі справді цікаво? Чи питаєш так, для годиться? – пильно глянула на елліна.

– Я б хотів усе знати про жінку, в яку закохався.

– Що ж, то довга історія, – глибоко вдихнула повітря. – Мати померла, мене народивши. Батько був сильний волхв, маг, ведун із укрів-бористенітів, або як їх ще називали просвітленими. Він сподівався, що в нього народиться син – щоб він міг йому передати прадавні мудрощі. Та народилася дівчинка. І він дав мені ім'я Амага, тобто така, що пов'язана з магом. Він мене багато чому навчив. Та, звісно, не всьому. Не встиг. На віче його як найдосвідченішого відрядили з сиротою-підлітком у далекі краї до наших сородичів-аланів. Як пішов – і наче у воду канув. Його вже не чути десять років. Жодної вісточки. Мені він приходить часто у снах. Зове мене. Тільки я не знаю, куди кличе. Від нього у мене залишився тільки оцей сердоліковий оберіг у вигляді сварги, хреста з загнутими кінчиками на золотій пластинці, – то символ Сонця.

І тут Амага, похитуючись на коневі, швидко зняла з шиї помаранчево-червоний оберіг на сріблому ланцюжкові і, широко відкривши долоню навпроти серця, подала ошелешеному юнакові з благанням:

– Візьми. Він врятує тобі життя, коли ти будеш поверталися до Херсонесу. Його витесав із цього дивовижного каменю сам Сварог – бог неба, заліза, ковальства та злоби. Це дуже давня сімейна реліквія. До речі, Сварог для нашого роду не тільки збудував першу хату, а й викував першого плуга, витесав перші жорна, змайстрував колесо, вирізьбив першу

золоту обручку і цей оберіг. Володареві цього оберегу не страшні навіть бурі та блискавки – він їх здолає.

– Та що ти! Як можна! Це ж така велика родинна цінність! Не переймайся – мені нічого не загрожує, – Олександрові було ніякovo брати такий дарунок, тим більше від жінки та ще й чужинки, варварки. Хоч після ночі він такою її не вважав. Навпаки, тепер він про себе називав її найріднішою жінкою в ойкумені. І силкувався переконати Амагу: – Але ж він тобі дуже потрібний, голубко моя. Щоб успішно правити таким величезним царством. Щоб він захищав тебе від підступних ворогів. А щодо моря. Так воно нині спокійне. Аж занадто. Так що ми доберемося без пригод.

– Повір, він тобі конче знадобиться на зворотному шляху. В ньому твоє спасіння. Я знаю, що кажу. Бо серцем відчуваю, – твердо стояла на своєму Амага.

– Та як же ти без нього? – майже в розpacі крутив головою Олександр, аж кінь під ним загарцював.

– Що ж, давай домовимося. Коли я потраплю в скрутне становище, оберіг тобі підкаже – стане темно-червоний, майже чорний. І тоді ти мені повернеш. Згода? – І накинула ланцюжок з оберегом на міцну шию Олександра, ніжно погладила його чорне в'юнке волосся.

Еллін взяв сердоліковий оберіг, довго роздивлявся, тричі широ поцілував і мовив з вдячністю:

– Яка ти надзвичайно жертовна жінка! Ніколи б не подумав, якби сам не пересвідчився. Втім, не менше здивувало мене й твоє царство, звичаї твого народу. Подібного я не бачив у тих краях, де мені доводилося бувати. Для мене Роксоланія, яку у вас називають Руськоланією, – величезне відкриття. Та, мабуть, і для всього Херсонесу.

– Так залишайся, Олександре. Місце воєводи для тебе знайдеться, – напівжартома запропонувала Амага.

– Не можу, не маю права. Моя вітчизна, мій Херсонес у небезпеці. Царські скіфи, саї, замучили навалами. Таке вра-

ження, наче вони хочуть знищити моє місто, а всіх еллінів вигнати з Таврики. Вимагають все більше дарів. Якщо так продовжиться, то моєму народові доведеться зняти останню сорочку, щоб розплатитися з саями. Я не розумію їхніх намірів. Адже через Херсонес вони можуть торгувати та відправляти зерно, шкіри, метали, деревину і все, чим багатий їхній край, до країн усього Понту та Середземномор'я.

Амага мовчки слухала і все суворішим ставав її погляд. Та зненацька з гаю долинув далекий голос зозулі: «Ку-ку». І цариця знов стала таким же мрійливим дівчеськом.

– Зараз птиця-віщунка розкаже, скільки буде літ нашому коханню.

Та зозуля більше не кувала.

– То її хтось злякав, – виправдовувала птаху Амага. – І тому вона не змогла прокувати до ста літ. А я вірю, нам судилася вічність.

Олександр тільки кивнув головою. А сам подумав, що то, певно, третє застереження їхньої Матері Коша.

В селищі на майдані на них уже чекав Мідосанка. Спішилися. Служка зразу ж повів коней до стайні. Олександр члено вклонився цареві, але уникав дивитися у вічі. Та, схоже, царя мало цікавило, де були та що робили його дружина й гість. Він зазвичай спозаранку насолоджується освіжаючим бузатом і безкрайніми просторами за Рай-рікою.

– Мій царю, син архонта розповів, що володар Неаполю Скитського чинить усілякі неподобства – обкладає Херсонес непомірною даниною, зневажає купців, руйнує торгівлю. Його напади на Херсонес прямо зачіпають і наші інтереси, а також наших сусідів. Схоже, царські скити нині поклоняються лише богу війни Аресу, забувши про інших богів. Гадаю, для початку слід попередити царя саїв – відправити гінця до Неаполя з посланням-застереженням, – голос Амаги бринів твердо, мов натягнена тятика. Де й поділася лагідність, душевність.

Олександр не пізнавав царицю. Здалося, що то карбувала слова зовсім інша жінка. І кудись поділася легка рожева хмарка, що до цього колихалася навколо неї. Він навіть збентежився. Потім зрозумів – зараз перед ним була не та мрійлива молодиця, яку дивувала падаюча з неба зірка чи поклик зозулі, а всевладна цариця.

– Звісно, звісно. Володар Малої Скитії має пам'ятати, що з сусідами слід жити мирно, – спішно погодився цар. І до скарбника: – Все, що напише цариця на восковій дощечці, скріпиш моєю родовою печаткою. Мене знають усі в ойкумені. Ой, як знають! Для всіх мое слово – закон. Бо мене поставили на це місце боги.

Амага та Олександр переглянулись, змовницьки ховаючи посмішки. Мовляв, нехай цар потішиться.

– Я сьогодні ж відправлю гінців до Неаполя, – сказала Амага. І поглянула на Олександра. Тепер у її зіницях під довгими віями знову яскріло сонце. І вся вона промінилася на тлі голубого вранішнього неба. Такою може бути тільки закохана жінка. Як же йому захотілося обійтися її...

Після обіднього застілля під шатром з видом на Данапр та голубі далі, Амага й Мідосанка проводжали гостя до вітрильника, що погойдувався внизу на тихих хвилях ріки. Спускаючись стежиною, Амага вдала, що спіткнулася. Олександр підставив м'язисту руку під її утле тіло. І почув жагущий шепіт:

– Я так люблю тебе. Тепер мені є для кого жити.

– Ти – найкраща жінка в ойкумені, – тільки й устиг мовити Олександр, як загримів бас Мідосанки.

– Приїжджає – дорогим гостем будеш. – Цар поклав товстелезну лапу на плече юнакові. – Тільки прихопи побільше вина. Воно у вас таке – п'єш і пити хочеться. Та передай мої сердешні вітання і побажання архонтові Херсонесу. Якщо він теж захоче відвідати наш край, нехай повідомить. Буде-

мо раді подати і йому наші хліб-сіль. У нас багато й інших не менш величних свят.

– Обов'язково передам. Херсонес дуже зацікавлений у співпраці, і, перевівши погляд на зелений луг, де ще звечора гуляли роксолани, додав: – А щодо свята Купайла, то воно мені дуже-дуже сподобалося. Це дивовижна казка. Мені здається, що я побував в іншому світі. І пошуки квітки папороті – щось неймовірне. Мені здається, що я став сильнішим, впевненішим, добрішим. Сподіваюсь, що наші стосунки й надалі будуть міцнішати. Ваше зерно у нас у великій пошані.

А Амага додала:

– З усього видно, в цьому році Мати-Сира-Земля обіцяє одарити нас багатим урожаєм збіжжя. Небавом богиня жнив Мерцана покличе на поля косарів, в'язальниць, молотильників, а Польова Мати почне навчати, як краще жниувати. Так що готуйте свої галери і піфоси.

Олександр пильно глянув у зініці цариці. Там мерехтіла туга. Зрозумів, що Амага думає зовсім про інше. «Чи ж побачимося ще колись? Чи це останні хвилини такого радісного й короткого спілкування? Не хочеться у це вірити, – розмірковувала Амага. – Навіщо нас звела Доля, ця добродійка-невидимка? Чому саме елліна вона для мене обрала? Невже не знайшлося достойного серед руськоланів? Так би й кинулася в обійми цього ніжного й сильного юнака. О Мати Коша, добра Мокоша, дай мені щастя в цьому житті, дай любові. О захисниця жінок, щедра Жива, дай мені діток. Тільки в цьому смисл того, що ми живемо на землі. Все інше – дріб'язок, суєта, а часом і глупота. Змилуйся наді мною, Мати Коша! Допоможи мені, Жива!». Олександр, не відворячи від неї тоскного погляду, також думав: «Як же мені до серця припала ця варварка! Всього за півдоби перевернула усе в моїй душі та голові. Таке під силу тільки чарівниці. Правий був батько, коли казав, що жіноча краса здатна пе-

ретворити будь-кого на раба. Мерщій звідси. Інакше, як колись Одісей, не вирвуся з цього солодкого полону».

І вже з борту вітрильника Олександр і його вої на прощання ще довго трясли над головами правицями. У грудях сина архонта в'юнився смуток і він думав: «З цією жінкою я, мабуть, був би щасливий. З ким її зрівняти в Херсонесі, а може й Елладі? Не відаю. Велика душою, прекрасна тілом. Навіщо в цьому житті доля звела нас лише на одну ніч? Нащо таке випробування? О, боги Олімпу!»

Коли білокрилий вітрильник з Олександром почав виходити на широку воду, Амага підняла долоні на рівні плечей і вигукнула:

– О милостивий, всемогутній боже Перун, прожени Мару з її чорними слугами зі шляху наших друзів з Херсонесу! Врятуй їхнього ватага Олександра!

– Ти що речеш, жінко? Навіщо ці заклинання, якщо така сонячна безвітряна погода. Крашої, здається, й не треба? – здивувався Мідосанка.

– Я знаю, їх жде велике випробування на Понті. Їхній бог моря Посейдон першим не пробачить Олександрові те, що він пішов на уклін до сарматів-руськоланів за поміччю, і тим самим принизив еллінів. Посейдон уже підіймає шторми. Буде страшна гроза. Хіба ти не бачиш? – Амага заламувала пальці.

– То у тебе видіння від безсонної ночі, – заспокоював її Мідосанка. І раптом спитав, глянувши на неї скоса: – Син архонта шукав квіт папороті? І знайшов?

Амага кивнула, не відводячи погляду від далекого вітрильника посеред Славути, і напівжартома мовила:

– Знайшов. І подарував її мені. Тепер вона квітне в мені. Хіба ти не помітив? І я стала ще сильнішою, мудрішою, відважнішою. Я примушу царя Малої Скитії поважати наше Право.

Мідосанка скрушно зітхнув, погладжуючи сивіочу бороду:

– Ех, молодість. Мрійлива, відчайдушна і завзята. Мені б твої клопоти. – І через плече загудів у бік шатра: – Гей, служко, а принеси-но мені дзбан херсонеського вина. За квітку слід випити.

Через кілька днів гонець повернувся з двома стрілами, зламаними навпіл.

– Що це означає? – спитала суворо Амага.

– Володар Неаполя Скитського сказав, ламаючи одну стрілу, що так він вчинить з Херсонесом.

Амага побагровіла, блакитні очі потемніли, стали аж сині. Гонець не наважувався продовжувати.

– А інша стріла? – В цариці росла сліпа нетерпляча зневість.

– Володар Неаполя сказав, що так вчинить і з царством роксоланів, якщо втрутатимуся у справи царських скитів.

Амага кинула під ноги стріли, довго та сердито чавила їх та втоптувала в землю.

– Що ж, я приймаю виклик. Нехай начувається. Дай тільки, боже Свароже, якомога швидше закінчити жнива.

А через тиждень прибув гонець від Олександра. Амага тільки-но вийшла з капища. Гонець, заїкаючись від хвилювання, швидко заторохтів: на зворотному шляху Олександр з командою потрапив у лютий штурм. Розгніваний Посейдон кинув його корабель на прибережні скелі і розтрощив на дрізки. Врятуватися вдалося тільки Олександрові та його охоронцю, інших забрав у своє підводне царство грізний володар морів. А ще велів передати, що його врятував сердоліковий оберіг зі сваргою.

– Таки оберіг мого батька-волхва сильніший за морського бога греків, – прошепотіла Амага. За хвилю відправила від себе гінця, розсирнулася, чи нікого поблизу немає, сіла на колоду, затулила долонями обличчя і розплакалася. Та скоро оговталася, витерла хусткою очі і засміялася. Душа

Її співала від того, що Олександр живий, а, значить, у неї є надія ще не раз з ним зустрітися. Огнищани, що траплялися їй навстріч, неабияк дивувалися такому веселому настрою своєї цариці і раділи разом з нею.

ЧАСТИНА ДРУГА

Величне свято бога жита й родючості Житнеця, сина Дажбога і Живи, закінчувалося. Цього року Житнець був прихильний до роксоланів. Хто дотримувався його порад, коли сіяти, коли жати, у того урожай видався багатий. Щедрий Житнець на цей раз навіть прощав тим, хто не завжди дослухався – нікому не потолочив нивку, не вибив колосся, вберіг лани від блискавок та табунів коней, що носилися степом. Роксолани були задоволені. Усе збіжжя в коморах. Його вистачить не тільки для власного вжитку та для худоби, на продаж не лише херсонеситам, а й іншим племенам. Як знак достатку на стіні біля входу доожної хати-коша висів великий вінок із колосків та квітів, що мав оберігати родину.

У світлиці Амаги під божницею з дерев'яними зображеннями богів та великого хреста, знаком Богню та Сонця, стояв ритуальний необмолочений останній сніп пшениці та жита Дідух, підперезаний тугим перевеслом. Його вручили косарі в перший же день жнів. Цариця, як заведено у огнищан-сонцепоклонників, молилася перед ним навколошки, накладаючи Перуницю, на килимкові з вибитими на ньому одним великим посередині та кількома малими на кінцях коловоратами. Через Дідуха просила богів про достаток, здоров'я та щастя для свого роду-племені. Вона була впевнена: якщо добре попросить Дідуха, то він допоможе землеробочим вчасно обсіяти на зиму і без особливих клопотів дожити до зимового свята Коляди, коли народжується Божич – Нове Сонце. З вулиці долинали дівочі та

парубочі пісні на честь усіх богів родючості – Сокола-Рода, Білобога, Дажбога, Ярила, Велеса, Купайла, Дощича та інших. Вважалося, що в кожному зерняті є й їхня частка, бо ж допомагали вирощувати збіжжя.

Амага віддала шану богам родючості і, все ще стоячи на колінах, звернулася до богині воєнної перемоги Слави:

– О відчайдушна, мужня богине Славо, прошу у тебе дозволу на похід у Таврику на царя Неаполю Скитського. Благослови на вдачу. Я знаю, що ти можеш перетворюватися на птицю Перуницею. Ти завжди допомагала нашим пращурям – воїнам Оріані в битві з ворогами, віщувала про їхні наміри, про небезпеку. Твої поради так необхідні в поході. Благослови й допоможи!

І коли Амага відчула, як від Слави хлинула на неї невидима тепла хвиля, зрозуміла: богиня прийняла її прохання. По обіді вона запросила до світлиці завжди похмурого ватага Гнура, сміливого, завзятого і хитрого воїна, громника-ведуна, якого дехто поміж собою тихцем дражнив Кнуром. Про нього розказували, що він здатен відводити ворогам очі – і вони, схарапуджені, неслися в протилежний бік. А якщо він об'їде вороже військо верхи на коні – воно жахається, колобродить і не здатне не те що нападати, а навіть чинити опір. А ще кажуть, що стріли його обминають. Коли ж яка й уцілить, то тільки одежу зіпсує, а до тіла не дістасе. Його нібито й найміцніший меч не здолає.

– Виrushаємо в похід на Новоград Скитський, – як тільки Гнур переступив поріг світлиці і зняв за звичаєм шапку з башликом, Амага поспіхом заторохкотіла, наче хотісь її підгаянів, а сама не зводила гарячковитих очей з ватага. – Нині найліпший час. Велике Вухо донесло, що майже все військо саїв покинуло Неаполь і стало під стінами Херсонесу. Саї вимагають чималу данину від дружнього нам білого міста. Надто розбешкетувався володар Неаполя. Віроломно налізає на Херсонес, нашого союзника, заважає нам торгува-

ти збіжжям. Я відправляла до нього гінця, просила припинити набіги...

– Відаю, – понуро загув у густі вуса Гнур.

– Та він прислав дві зламані стріли, погрожуючи розправою не тільки Херсонесу, а й нам, сарматам-руськоланам. Це виклик! Це зневага! – Амага червоніла від гніву. А Гнур тільки поблажливо посміхався ясними очима та легенько ворушив довгими вусами.

– І що ти мислиш вчинити? – поцікавився.

– Як що!? Зберу побільше війська та поведу на Неаполь. І ти мені в цьому допоможеш. Царські скіти мають знати своє місце! – Її все сильніше обіймали злість і лютість, очі так і палахкотіли блакитним вогнем.

– Царице, як тільки ти почнеш готуватися до походу, Велике Вухо, сама розумієш, попередить саїв. Вони повернуться до міста. Там ти їх не дістанеш і звідти не викуриш. Сама настраждаєшся і людей намучиш. У мене є інший задум, значно сильніший і безпечніший. Такий, що про нього ніхто й гадки не матиме.

І Гнур переконав Амагу, що досить зібрати загін із ста двадцяти найвправніших та найкмітливіших воїнів, які здатні і воювати відчайдушно, і ману напускати на недругів, та посадити їх на витривалих коней, дати ще по два жеребці на зміну. Якщо кінь притомиться, вершник пересяде на другого чи третього.

– Надвечір без поспіху дістанемося до Перекопського валу. За ніч відпочинемо неподалік у ліску. А вранці до сходу сур-сонця перевдягнемося в скитську одежду, поп'ємо суріну-сколотину – цілющий напій бадьорості, настоящий на травах, і чвалом пустимо наших гривастих на Новоград. – Ватаг розважливо розтягував кожне слово.

– Так ще ж треба Перекопський вал перескочити, – нетерпляче перебила його цариця.

– На те у нас є берсерки, нащадки славного Богумира. Вони знають, як наколошкати та приспрати сторожу. На пепрправі через рів та браму такого туману напустять на вартових – тільки через добу отямляться. До того часу ми й з Новограду повернемося, – все так же розсудливо чеканив ватаг, раз по раз покручуючи довгий вус. – Окрім того, відправляючись на вилазку з таким малим загоном, тобі не доведеться питатися дозволу у староотців чи збирати віче орїв-огнищан. Чим менше людей буде знати про нашу затію, тим успішніше завершиться похід.

– Гаразд, – після хвилинних розмірковувань, пристала на його доводи Амага. – Хитро закрученено. Тільки, вельмишановний воєводо, давай домовимося: серед перших, хто увірветься в Неаполь, буду я.

– Може не слід ризикувати? Стріла сліпа – не розбирає, де воїн, де цариця, – хотів заперечити Гнур.

– О добрий мій воєводо, а чи не ти разом з моїм батьком учили, як відвертати від себе стріли, дротики та мечі?

– Не забула? Що ж, нехай буде по-твоєму, – Гнур почав натягати шапку, ховаючи під неї посивілий косак. Тільки й у мене є прохання: слід взяти з собою меч-кладенець. Він ще дужче вселятиме віру наших воїв у власну невразливість від скитських стріл та акінаків.

– Сподіваюсь, головний волхв-рахман як хранитель того меча мені не відмовить. Я зараз же йду до нього. – Амага услід за ватагом покинула кіш.

Волхв-рахман Укрець, спираючись на довгий костур, саме прямував до капища. Цариця, приклавши руку до серця, низько вклонилася йому. Почала бесіду здалека. Розпитала, скільки часу зосталося до осіннього рівнодення та коли слід починати сівбу під зиму.

– По очах бачу, не за тим прийшла, – усміхнувся в бороду волхв і виклав цариці все, що вона думала та планувала.

– Ти в похід зібралася. Хочеш навчити царських скитів покорі та повазі. Тобі потрібен меч-кладенець...

– Від вас нічого не втایш! – подивувалася Амага. – Адже про це не чула жодна душа, окрім воєводи.

– Поживеш з мое, теж будеш і думки розгадувати, і бачити та чути, що навколо діється. Я передам тобі той чудодійний меч на зорі, перед самим виходом. А вночі мені слід з ним поговорити, силу в ньому розбудити. Бо щось давненько руськолани не витягали його з піхов. – І, постукуючи костуром, спроквола почимчикував порохнявою дорогою вздовж стійбища до капища.

Вранці, ще Сонце, Око дня, не зіп'ялося над обрієм, гурт воїв уже гарцював на конях на березі Данапра. Їх проводжали в далеку путь жони та дівчата. Накидали на їхні ший обереги- хрести, щоб захищали від чорних сил, та примовляли: «Сонце-сонечко, оберігай їх в чужих краях, поверни нам з походу синів та мужів наших такими ж цілими та здоровими, як вони нині», «О бог дужості, всесильний Бик-Тур, захисти наших лицарів у поході! Щоб жодна вража стріла в них не відлила і меч їх не дістав!»

Амага в похідних обладунках була схожа на косачку-амазонку, на Цар-Матір, від якої колись і пішли сармати. В темно-синіх штанях, такій же куртці. З-під башлика в'юнилась товста, туго заплетена руса коса, що сягалася до пояса – давня ознака гордої незалежної жінки-руськоланки. В блакитних очах миготів потайний вогонь. На лівому боці на широкому червоному поясі короткий меч, за спиною сагайдак зі стрілами та легкий плетений щит, обтягнутий волячою шкірою.

Товстун Мідосанка в халаті, розшитому золотими бляхами, тримав за вуздечку коня Амаги. Виглядав він кумедно серед різnobарвного жіночого натовпу. Та все приказував:

– Як цар повеліваю повернутися додому зі Славою, живими та неушкодженими. І нехай вам Небо в поміч!

– Твори по Праві, по Закону пращурів – і боги тобі допоможуть, – сказав волхв-рахман Укрець і вручив меч-кладенець. Амага поціувала його й відразу ж передала ватагові.

– Стережися духа Чорнобога, який завжди норовить вмоситися ошую за лівим плечем і зваблює на неправедні вчинки. Прислухайся лише до голосу Білобога. Його дух завжди одеснує тебе. А тепер, – голосно звернувся до гурту воїв, – нехай ваші коні переступлять через жердину. Бо ж відомо, якщо кінь переступить правою ногою – на удачу в поході, якщо лівою – на біду.

Волхв поклав довге дишло поперек шляху. Коні з вершниками переступили правою, а жеребець Амаги чомусь схрапудився і наступив на жердину. Укрець мовив значуще:

– В такому разі, царице, не забудь про оберіг, наговорений ще твоїм батьком-волхвом. Ми будемо молитися за всіх твоїх ратників, за тебе і за того, хто знаходиться в тобі.

Ватаг Гнур, не звертаючи ні на кого увагу, щось бурмотів собі під вусами. Амага лиши краєм вуха почула: «...щоб шкіра моя і моїх побратимів була, як панцир залізний. Щоб кров моя і моїх побратимів була, як руда міцна. Щоб кістки мої і моїх товаришів були, як мечі булатні. Меч-кладенець, зроби так, як прошу! О, всесильний Перун, будь з нами!» А матері, які проводжали синів на рать, на узбіччі шляху вмовляли променисту Зорю-Зоряницю, що вже нищила навколо морок, збираючись виводити на Небо Сонце: «О Діво, запни наших синів своїм покривалом від сили ворожої, від ударів смертельних».

Амага при згадці волхва про оберіг зарум'янилась і на мить опустила очі. Їй ніяково було зізнатися, що вона віддала його сину херсонеського архонта Олександрові. Та волхв, схоже, і без того все зрозумів.

– Мене виручить богиня добра та захисту Берегиня, – весело відказала Амага. А в самої йокнуло серце, в голові раптом зароїлися слова, мимохітъ мовлені волхвом: «...і того,

хто знаходиться в тобі». То це значить, що... І чи то засоромилася своєї здогадки, чи не хотіла, щоб хтось прочитав її мислі, Амага крикнула:

– Вої, дорогі мої, гайда в похід! О Перун, наш покровитель, помагай нам в дорозі!

– Гайда! – залунало над Славутою і покотилося далеко степом.

Ватага вершників пустилася підтюпцем назустріч Сонцю мимо тисячолітніх курганів. Обіруч кожного воїна слухняно бігло ще по одному коневі з клунками з одягом, питвом та найдками. Амага майже всю дорогу згадувала слова волхва «і того, хто знаходиться в тобі». Значить, вона не помилилася, а справді носить під серцем дитя Олександра після тієї купальської ночі. Певно, навесні на Великдень воно має з'явитися на світ. Яке то щастя! І вона тричі поплювала через ліве плече, щоб відігнати чорнобогові сили. Однаке, що вона скаже цареві? Про це Амага навіть думати не хотіла. Будь що буде. Мідосанка великородний. Та й спадкоємець йому потрібний. А своїх дітей йому мати не сила. Вона вирішила до пори, до часу ні з ким не ділитися цією тайною.

Надвечір в далині у передвечірній мілі замаячив Пере-копський вал. Спішились у дубовім ліску за кілька верств. Амага під товстелезним деревом зручно згорнулась калачиком на високім оберемку пахучої трави, що понаносили дружинники, і швидко заснула. Навіть не чула, як ватага Гнур турботливо вкрив її попоною. І снилось їй... Страшна потвора з собачою пащкою на прізвисько Яма. Вона хапала величезними зубами куртку та шаравари Амаги, щосили тягла в чорне підземелля... Цариця у сні жахнулася й прокинулася. «І привидиться ж таке страховисько, – подумала. – До чого б це?» Однак, дивлячись на світливий серпанок неба на сході, швидко розвіяла той капосний сон.

Пора виrushати. Роксолани перевдяглися у скитську одежду, а свою склали в земляному схроні, що викопали тут

же в гаю, й прикидали сухим хмизом. Доки дружинники пили цілющу сколотину з паощами різnotрав'я, ватаг Гнур та десяток берсерків, зібравшись в коло поодаль на галевинці, щось чаклували навколо меча-кладенця, що стримів перед ними в землі, та раз по раз гучно здіймали догори руки. Амага знала – то вони напускають ману на перекопську сторожу.

– Тепер пора! На коней! – скомандував Гнур, приторочив до пояса меч-кладенець і першим скочив на свого рудого прудконогого.

З веселим вдаваним гиком вершники помчали до Перекопського валу. Попереду Амага. Тепер уже не видно її розкішної коси – сховала на спині під курткою та під гостроверховою скітською шапкою. І лице трохи припоршила пилюкою, щоб на всякий випадок не привернути увагу вартових.

І от диво – перекопська сторожа, завбачивши гурт воїв у скітській одежі, навіть не поцікавилась, хто вони та звідки. Вартові з високої стіни над глибоким ровом привітно помахали руками, похвалили за велику здобич, киваючи на запасних коней. А їхній ватаг ще й крикнув, аби вершники на словах передали в Неаполь: охорона пильно стежить за кордоном, так, що й миша не проскочить.

– Перекажемо те прямо цареві, – сміючись, гукнув Гнур.

По гулкому дерев'яному підвісному містку вершники на конях швидко прощокали через широкий рів, що виблискував водою під високими, у чотири людських зросту, мурами. Дешо довше проштовхувалися крізь вузьку браму в чотири кінських крупа. І нарешті вискочили на степовий обшир. У вранішній млі він здавався безкінечним, таємничим, змовницьким.

– Таких брамників краще зовсім не мати, – зневажливо кинула через плече Амага і п'ятами штовхнула в боки свого буланого. – А тепер, хлопці-молодці, пускаємо коней чвalom. Котрийсь із жеребців стомиться – перескакуймо на

іншого. І ніяких зупинок. Щоб раптом нас не випередив якийсь сай-гонець. Треба заскочити сторожу Неаполя знецька – від цього залежить наша перемога. По обіді маємо бути біля його стін. З нами Слава!

То була несамовита гонка стародавньою порохнявою дорогою, розбитою возами, волами та кіньми. Подекуди в перелісках майже з-під копит вискачували косоокі зайці і ошелешено мчали щодуху світ за очі, випурхували зграйками злякані куріпки, а ховрахи, пискнувши, провалювались у нори. Ніде ні живої душі. Спить Мала Скіфія. Бовваніють обіруч вдалини кургани. Амага раз по раз озиралася на своїх воїв – чи ніхто не відстав. Все гаразд. Мчали кучно. Тільки коні пофиркували, хапаючи повітря. Амазі здавалося, що дружинники не скакали, а летіли на конях. За їхніми спина-ми здіймалася сіра хмара куряви, що довго висіла над шляхом. То в одному, то в іншому місці шлях перетинали блакитні річища марева, що гнало хвилі за обрій. При наближенні вони зникали або ж віддалялися. Погоня за ними нагадувала дитячу гру. Цариця спіймала себе на мислі: «Цей похід дещо схожий на таку ж облуду. Усе примарне: суєта, битви, успіхи, визнання. Тоді заради чого такий ризик? Тут і без слів зрозуміло: заради Олександра, любого серцю, ніжного, ласкавого, доброго. Я буду щасливою, якщо йому допоможу».

Коли сонце піднялося високо над обрієм, попереду у біло-блакитній далині показались обриси високої розлогої гори, що нагадувала шатро чи кіш. Здавалося, щоміті вона все дужче насувається на них.

– Зосталося небагато, – кинув на льоту Гнур. – Неаполь на половині шляху до тієї гори-шатра.

Тільки біля переїзду через стрімку річку, що текла з гір і губилася у безмірі степу, спішились, нашвидкуруч уміились чистою живлющою водою, поблизкали нею коней. І знову в путь.

– Тут починаються скитські пасовиська понад річкою. Так що слід бути пильними, – попередила Амага і пояснила:
– Ще дівчиськом разом з батьком якось була в цих краях – їздили до царських скитів-сколотів на перемовини.

Амага, як завжди, ухопившись лівою рукою за збрую, рвучко з розворотом скочила на коня. І раптом відчула різкий, пронизливий біль нижче пояса – аж перед очима різnobарвні іскри замигтіли. Та виду не подала, навіть не скривилася. Відвернулася, кілька разів глибоко вхопила повітря, перевела подих, лівою рукою притисла живіт. «О, доброзичлива Мокоша, зглянься, допоможи мені!» – попросила подумки богиню-захисницю жінок.

– Що з тобою? – Гнур направив до неї свого коня. – Ти так зблідла.

– Не зважай. Все гаразд. Мабуть, давно так подовгу не була в сіdlі, – потягнулася рукою до бурдюка з водою, зробила три ковтки. Відчула, як біль почав стихати і за хвилю зовсім щез. Вона торкнула ногами коня. Рушили.

– Їдемо підтюпцем, щоб не привертати увагу пастухів. Он скільки їх чатує побіля табунів коней, корів та овець, – скомандував Гнур. А сам норовив бути поряд цариці, аби на випадок чого, вчасно їй допомогти.

Вискочили на розлогий пагорб. Навпроти, на протилежному березі звивистої гірської річки, над якою височіли старі верби та тополі, на клиновидному плато здіймалися білі вежі та будівлі легендарного Неаполя – грози херсонеситів і всіх pontійців.

– Протягом багатьох століть ніхто не міг його здолати, – чомусь почала розповідати Амага. – Звідси саї зненацька нападали на сусідів, немилосердно грабували їх, змушували платити данину. І не знали поразок. Це неприступна фортеця. Погляньте, з трьох боків глибокі скелясті урвища. Годі й думати, щоб вибратись ними нагору. Нам можна увірватися в городище тільки з підсонячного боку. Правда, там ви-

соченний мур, а на ньому кілька ще вищих веж з бійницями, на яких удень і вночі чатує варта.

– А може вони стережуть місто так, як і Перекопський вал? – вишкірив білі зуби молодий черновусий вершник.

– Ану нишкни! Тут не до зубоскальства, – grimнув на нього хтось із дружинників. – Ніхто це місто не брав, а ми візьмемо.

– Можемо проникнути у фортецю тільки хитростю. Тому ми й у скитській одежі, – Гнур з-під густих брів упер суворий погляд спочатку в молодика, а потім обвів ним інших. Всі стихли. І тільки тоді виклав план дій...

Спішились. Гнур розпорядився відвести запасних коней у байрак, порослий чагарником, напоїти, підгодувати. А сам з берсерками відійшов у лощину, встромив у землю меч-кладенець. Вони, як і тоді в діброві, розсілися колом навколо того священного меча і заспівали-зачаклували. Амага, обнявши за шию коня, підставила розпашіле обличчя свіжому вітерцеві, що віяв від гори-шатра, цупко вдивлялася в Неаполь та околиці. Мружилася, наче примірялася. Так вовчиця націлюється на здобич.

– Пора, – підійшов до неї ззаду Гнур. Амага аж стрепенулася від несподіванки. Воєвода запримітив у її блакитних, як небо, очах багряні спалахи. То перевірений знак – цариця готова до бою.

Загін з двох десятків найдосвідченіших відчайдух на чолі з Амагою і Гнуром верхи на конях почав спускатися до річки. За ним на відстані пущеної стріли неквапно рухався основний загін зо півсотні роксоланів. Решта зосталася біля запасних коней. Біля річки в тіні розлогих осокорів кілька саїв напували череду, а жінки ладналися до доїння корів: мили велики руді глеки, набирали в них воду і весело щебетали про щось.

– Не розмовляти, – попередила дружинників Амага, боячись, щоб саї не розпізнали їх за вимовою та не нарobili

галасу. Бо хоч мова роксоланів багато в чому й схожа на скитську, та все ж неабияк відрізняється.

Загін Амаги повагом, минаючи каміння, перебрався через воду, що сягала черева коней, на протилежний берег та почав підніматися звивистою доріжкою на плато. Уже й брама з вежами показалася. Все складалося нібито так, як замислювалось. Та зненацька з воріт вискочив гурт дітвори. Уздрівши вояків, малеча почала розпитувати, куди та чого їздили. Для них то забава. Амага на мить розгубилася: не з дітьми ж воювати. Аж серце заколотилося. Та наразі опанувала себе, приязно замахала рукою, заусміхалася. Вої – теж. Гнур так сердито поглянув та ще й насварив, що малеча злякано відскочила і швидко пострибала вниз до річки. «Як дуже схожі діти – наші та скитські, – подумалось Амазі. – А підростуть і почнуть воювати, нищити один одного. Задля чого?»

Аж ось і брама, висока та грізна. Стражники – на баштах і біля воріт. Амага дико свиснула – то був сигнал для нападу. І зразу ж стріли вп'ялися в груди чотирьох саїв на вежах, а тугі аркани з кінського волосу затягнулися на шиях двох брамників. Крик, шум. Саї ніяк не могли второпати, що діється. Скити б'ють скитів. Що за напасть? Як це розуміти? Їх таки завів в оману скитський одяг. Тим часом Амага зі своїм дружинниками проскочила крізь браму. А за кілька хвилин туди влетів і основний загін роксоланів. Вони й зачинили ворота з середини.

– Нікого не випускати і не впускати. Оточити царський палац! – вигукнула Амага, розмахуючи над головою мечем.

Дехто з саїв кинувся на незваних гостей з короткими акінаками та списами, але тут же упав від стріл. Зойки та розпач покотилися містом. Роксолани, погрожуючи канчуками, кіньми тіснили літніх людей, жінок та дітей до підвальів побіля мурів, аби не заважали.

Раптом на східці поміж мармуровими колонами вискочив сам цар Неаполя, за ним четверо охоронців зі списами

та мечами. Цар потрясав жезлом з золотим навершям, сива борідка його тряслась, він аж пінився від зlostі. Побачивши чималий гурт вершників у скитській одежі, що направили на нього луки, він заволав, як розлютований звір:

– Хто ви такі? Як смієте вриватися і творити безчинства в моєму місті?! Ви зараз же за це заплатите головами. Я вас прив'яжу до хвостів моїх коней і відволосочу в степ, де вам за звичаєм, як зрадникам, поламають хребти і залишать на розтерзання хижих птахів та звірів!

Амага зіскочила з коня на землю, на порозі зірвала зі своєї голови високий скитський ковпак-клобук, майнувши русою косою, розстебнула скитську куртку. І на вишитій сорочці на грудині блиснула велика золота гривна.

– Цариця роксоланів?! Амага!? – Не вірив своїм очам цар.
– Нічого не скажеш – відчайдушна, смілива і... нерозумна.

– Ти надіслав мені послання – дві зламані стріли. Ти погрожував розправитися зі мною і моїм царством, а руськоланів зробити рабами. Я позбавила тебе, мій підступний сусіде, таких клопотів і сама примчала до тебе. – Амага все ближче підступала до володаря Неаполя. Обличчя її пашіло, очі вибризкували блакитну лютъ.

– Що ж, це твоя остання вилазка! – погрожував цар, стискаючи жезл так, що аж пальці побіліли. – Ти не відаєш, що чиниш. За якусь хвилю сюди примчать мої ратники, і ти та твої люди будуть повзати переді мною на колінах, просячи пощади.

– Охолонь, царю! Тобі зараз ніхто не допоможе. Твоє військо під Херсонесом, твої люди в підвахах. А стражники, що в тебе за спиною, не самогубці, щоб нападати. Хіба не бачиш – твоя влада скінчилася! Чи ще не зрозумів? Чи не нависть та жадоба тобі світ застелили? – Амага сподівалась, що цар заспокоїться, стане більш розсудливим. Їй не хотілося подальшого кровопролиття. І цар, не зводячи з неї колючого погляду, справді почав говорити розважливіше.

– Ти і тобі подібні, мабуть, забули, що ми, царські скити, або як нас дражнять греки – царські скіфи, завжди були володарями не тільки Таврики, а й усієї землі по обидва боки Данапра від Дана до Істра. Невже не пам'ятаєте, що ви, сармати-роксолани, плоть від плоті нашої Скитії, перебуваєте у наших володіннях. І мали б дякувати нам за те, що дозволяємо там жити. Ви ж здіймаєте на нас меч. І прийшли не себе захищати, а наших недругів-греків, що захопили наші землі. Чи вам це невтімки?

– А ми, руськолани, того й не заперечуємо. Ми з вами родичі. Одначе ви загордилися, возвеличили себе до небес. Назвалися царськими скитами і вбили собі в голови, що всі мають вам слугувати, підкорятися, платити данину.

– Так і має бути! Ми господарі на цій землі! Таврика моєю була і буде. Запам'ятай!

– Це твоя велика помилка, царю. – Амага намагалася уловити в очах царя хоч якийсь натяк на порозуміння. – Замість того, щоб воювати, ви, як і ми, орії-орачі, могли б разом трудитися на землі, вирощувати хліб, розводити худобу, торгувати з Елладою та всім світом. Отримувати від цього прибутки, мати багацько прикрас, коштовностей, вин, тканин тощо. І жити в мирі та злагоді на радість усіх людей в ойкумені. Це вам не підходить? Вам хочеться усіма повелівати? Навіщо вам тримати народи у страху?

– А це справа не твого жіночого ума-розуму. Ми – царські скіти. Царські – розумієш! – Стояв на своєму цар. – І цим усе сказано. Ми колись самого Дарія, повелителя перського, розгромили. На нас побоявся йти війною Олександр Македонський. Забула? А ти, дівчисько, прийшло нами командувати. Геть з мого палацу!

– Твоя пиха тебе осліпила. В твоїй душі окрім ненависті та жадоби влади нічого не зосталося. На превеликий жаль. Твій гонор і гонор таких, як ти, призвели до того, що від вас відвернулися сородичі як на півдні, так і на півночі, як на

заході, так і на сході. Ви й такі, як ви, розгубили велич Великої Скитії. Якби не сармати та роксолани, чужинці уже давно роздерли б ці землі на шматки. Навколошнім ворогам на руку, щоб ми, сколоти, сармати, венеди, алани, були розпорощені, розсварені, щоб ворогували поміж себе. Схаменися, царю! Відміни свій наказ щодо Херсонесу, з яким у нас давні торговельні стосунки. Це піде вам же на користь. І ми зараз же покинемо Неаполь.

– Ні! Повелитель царських скитів навіть під загрозою смерті не змінює своїх наказів! З нами бог війни Арес! – Цар щосили гупнув жезлом по мармурових східцях, аж осколки порснули врізnobіч.

В той час Амазі здалося, що цар схожий на злого Лютича, якого породили гнівливий ворог світла Чорнобог та богиня страшних хвороб Мара. «Сур тобі, Пек!» – вилаялася про себе.

– Але ж у тебе немає іншого виходу, аніж зняти облогу Херсонесу, – Амага все ще переконувала царя. – Сам бачиш, доля відвернулася від тебе. Чим ти чванишся? Нині, царю, ти мій бранець у своєму царстві, у своєму маєткові. Розгубив ти свою славу. Занапастив Скитію.

– Геть! Ти мене не приневолиш! І не уlestиш. Охоронці, виженіть їх! – зарепетував цар, не тямлячи себе від зlostі, досади та безсиля.

В цю мить з маєтку вибіг підліток півтора десятка років, у довгій сорочині й коротких штанях, на голові чорні кучері. Він роззирнувся навколо, злякано відсахнувся, побачивши озброєних вершників, кинувся до царя, затормшив полі довгого каптану:

– Батьку, що тут відбувається? Хто ці люди?

– Це наші вороги, сину. Це нашадки рабів наших, – цар міцно притиснув до себе хлопця.

Амага аж зайнялася вся, побагровіла. «Він ще сміє обзвівати нас рабами!» – в грудях пекла образа. Вона щосили крикнула дружинникам:

– Взяти хлопця! – І вже спокійніше до царя: – Коли твій син буде у наших руках, ти виконаєш усі вимоги, які я тобі виставлю.

Четверо берсерків кинулись було виконувати наказ. Царські охоронці наїжачилися списами та мечами. Схоже, ладні накласти головами заради свого повелителя. Такий хід подій не влаштовував Амагу. Вона не хотіла зайвої крові. Озирнулась на Гнура. Той висмикнув із піхов меч-кладенець і направив його на охоронців. Меч спалахнув біло-блакитним сяйвом, на його лезах замигтіли в'юнкі короткі блискавки і шугонули вперед. Саї так і заціпеніли зі зброєю в руках. Їхні очі незмігно дивилися поперед себе і, здавалось, нічого не виділи. Певно, тепер з ними можна робити все, що завгодно. «І тут знадобився меч-кладенець», – Амага сама подивувалася тій силі, що наповнює цей дивний клинок. Вона знала, що то таємна зброя, якою з правіку користуються волхви-укри-бористеніти-руськолани. І передають її із покоління в покоління в руки найдостойніших. Гнура вони вважали саме таким ватагом.

– Візьміть царевича! – уже тихіше розпорядилася Амага, не дивлячись на закляклих скитів. Чомусь вона подумала, що в такому ж стані, як охоронці, і цар та його син. Вона забула, що меч-кладенець діє тільки на тих, хто тримає зброю.

Цим скористався володар Неаполя. Він різко відштовхнув позад себе царевича, висмикнув захалявний ніж з правого чобота і з риком «Будь ти проклята!» кинувся на Амагу. Цариця в останню мить підставила щит, відсахнулася. І побачила, як цар спіткнувся, завалився животом на землю. Рука підломилася і ніж навкіс увійшов у грудину над поясом з золотою бляхою. Цар зойкнув, повільно перевернувся на спину, долонею притис рану, крізь пальці витікала кров. Хапаючи повітря, він вичавлював із себе слова:

– Запам'ятай, тобі все це так просто не минеться. Ти ще раз пожалкуєш, що пішла на мене війною. Я проклинаю

тебе! Будь проклята во віки віків! Ти і твій рід! Бог Арес, покарай її за мене! Щоб ти завтра не діждалася Сонця праведного! Щоб воно ніколи більше над тобою не сходило-о... – Голова царя безсило впала на мармурові східці майже під ноги Амаги. До батька прожогом кинувся царевич. За ним, ламаючи руки з розпуки, безшумно припала ще молода дружина. В її очах застиг відчай. Вона заячала над своїм господарем, як підбита птаха.

Амага відійшла до своїх воїв, що гарячково гарцювали на конях, і, ніби виправдовуючись, мовила:

– Бачить Перун, я не винна в його смерті. Хотіла переконати. Та він, затятий, так нічого й не зрозумів або не захотів почути моїх слів. Та з тим і пішов на той світ.

Дружина царя припинила голосити, знизу злякано поглянула на Амагу й спитала:

– Ви й нас уб'єте?

– Ні. Ми не за цим приїхали, – з досадою в голосі різко відказала Амага й звернулася до царевича: – А йди-но сюди, хлопче. Не тремти, ніхто тебе й пальцем не торкнеться.

Царевич глянув на матір, нерішуче підвівся й подибав до Амаги. Цариця розпорядилася випустити з підвалів мешканців міста. Вершники пропустили їх на майдан перед палацом, щоб усе чули й бачили.

– Так от що, царський сину. Не знаю, як тебе звати. Але хочу оголосити: віднині ти – цар. Ти мене чуєш?

Хлопець слухняно кивнув головою.

– Хочу, щоб усі саї почули: з цієї миті оцей юнак – ваш повелитель і всіх царських скитів. І щоб усі пам'ятали: таким його нарекла цариця руськоланів Амага. Чули?

– Чуємо, – нехотя загудів натовп.

– А тобі я от що скажу, хлопче: не чини так, як твій батько. Не нападай на Херсонес чи інші еллінські поліси. Живи з сусідами в мирі та злагоді. Якщо ж надумаєш воювати, згадай батька. Він не хотів мене слухати. Ось чим це закінчи-

лося. Піднімеш меч на Херсонес – тебе спіткає така ж доля. І знай, тоді від мене тебе не врятує ні твоє чисельне військо, ні товсті мури Неаполя. Царюй з розумом та з повагою до всіх. Зрозумів? Не чую відповіді.

– Зрозумів, – юнак вичавив із себе згоду.

– Даєш слово жити в мирі та злагоді?

– Даю, – вже дзвінкіше зазвучав його голос.

– Поклянись своїми богами.

– Клянусь Папаєм, Колоксаєм і Табіті! – твердо сказав хлопець.

– Запам'ятай цю мить: ти, сай із роду сколотів, дав слово й поклявся. Сам знаєш, що чекає скита, який порушить божбу-присягу? Навіть якщо він цар?

– Таким у степу ламають хребти та кидають напризволяще на здобич крукам, – понуро відказав царевич і, мабуть, вперше глянув прямо у вічі Амаги.

– То ж бо. – Амага кивнула, і їй підвели коня. Уже з сідла ще раз зиркнула на новоявленого царя і гукнула: – І зарубай собі на носі: з нами, руськоланами, краще дружити, аніж воювати. Від цього ми й ви ставатимемо ще дужчими! І ніхто нас не здолає! – І, вйокнувши на коня, пустилася до брами. За нею Гнур, на ходу припасовуючи меч-кладенець, і решта вершників.

– А охорона так і буде стояти, наче привиди? – поцікалась у Гнуря.

– Нехай ще трохи постоять, доки ми не покинемо Неаполь. Так спокійніше і нам, і їм. А потім чари з них самі спадуть.

– Не буде погоні?

– Ні, скити-сколоти – народ розумний, кмітливий. Навіщо їм класти життя за мертвого царя. Тим більше, що тепер у них новий володар. Та й нікому за нами гнатися, – Гнур неукважно гудів у густі вуса. – Я дуже задоволений тим, що всі наші вої повертаються додому цілі та неушкоджені.

Ватага роксоланів у скитській одежі, збивши копитами густу сіру куряву перед брамою, тим же коротким шляхом спустилась до річки під обривом. Там їх уже чекав табун запасних скакунів. Попили сколотини. Пересіли на свіжих буланців. І знову в дорогу.

Коли піднялись на узвишшя, де й починалася дорога в степ, Амага оглянулась. Шатро-гора миготіла ніжно-голубим маревом. На високому ритуальному попелищі, чи не найвищому місці в Неаполі, білі дрібні постаті скитів – чоловіків, жінок, дітей. «Мабуть, бояться, що ми повернемося, – подумала Амага. – А може таким чином виражаютъ свою вдячність за те, що ми звільнили від злого царя? Хтозна. Але тепер можна не сумніватися, Олександрові нічого не загрожує, як і всьому Херсонесові». Її пригадалися його поцілунки та пестощі у ту купальську ніч біля кущів папороті. Певно, саме тоді вона справді стала навдивовижу сильною, везучою та невразливою. Все складається якнайкраще. І підтвердження тому – вдалий похід на Новоград Скитський. От порадіє Олександр!

– Богиня Слава з нами! – зненацька вирвалося у неї вголос.

– Слава богині Славі! Слава! – Дружно заволали руськолани. І їхній клич легкий вітрець рознісдалеко скитським степом.

Вершники пустили коней риссю. До Перекопу дісталися, коли сонце на заході торкнулося вершечків далекого гаю. Стражники спочатку перегородили дорогу. Та коли побачили сяючий меч в руках Гнура, тихо вклонилися і відчинили ворота. Ватага руськоланів швидко розтанула в сірій вечірній мілі.

– Ось і наш гай. Переяднємо, відпочинемо трохи та опівночі вже й у дома будемо, – втомлено мовила Амага, зіскакуючи з коня. І раптом знову, як тоді біля скитської річки, різкий біль пронизав низ живота. Аж в очах зарябіло. Випустила з рук повід і майже плюхнулася на землю, руками об-

хопивши живіт. Ледве ворушила губами: – О мудра Берегине, прилинь до мене. О добра Мати Коша, знімі з мене чужі чари. Цілителько Живо, допоможи мені. Ще відчула, як голова запаморочилася, як сич недалечко загудів у вітті – і провалилася в темну безвість.

Гнур, вже переодягнений в роксоланську одіж, вийшов з-поза кущів і, уздрівши біля ніг коня лежачу царицю, похапцем кинувся до неї, за ним ще з десяток воїв. Ватага долонею, не торкаючись, провів уздовж тіла:

– На неї напущено прокляття. Та нечисть присоталася до грудей і тягне з неї сили. То клятьба скитського царя, хай йому грець. Звідки прийшло, туди й повернися! Та що ж це я? Куди воно повернеться? Адже цар – мрець. Злі сили в покійників не вселяються. Де ж її оберіг? Немає. От лиxo! – Гнур зрозумів, що сталося з Амагою. Від несамовитої скачки у її лоні зірвався плід. Та про це він промовчав. Лиш розпорядився: – Треба швидше доправити її до волхвів. Якомога швидше!

Дружинники приторочили волосяні аркани до країв двох дужих огирів, на них послали кілька попон, поклали царицю. Повагом рушили в путь. Амага інколи приходила до тями та питала:

– Де ми?

– Усе гаразд, царице. Прямуємо до стійбища. Попий, голубонько, – буде легше, – Гнур з коня нахилявся над нею, давав хлебнути з бурдюка водиці, мокрою долонею протирав її обличчя і шамкотів якісь заговори.

Амага, зціпивши зуби, раз по раз поринала у забуття. І виділась їй страшна потвора з собачою пащекою на прізвисько Яма. Як тоді уві сні, вона хапала величезними зубами куртку Амаги та тягла в чорне провалля. Цариця щоразу відбивалася від неї. І так протягом усієї дороги.

До стійбища дружинники привезли Амагу тільки під ранок, коли Зоря в черговий раз виводила на Небо Золоте

Коло. Головний волхв Укрець уже в хаті-коші оглянув царицю, дав якийсь тільки йому відомий напій із трав, зібраних у купальську ніч, довго водив над нею руками, від яких врізnobіч лилося сяйво. Кілька разів змахував ними, наче відсікав нечисту силу. І таки відігнав, як він висловився, Вовче око, що зурочило царицю.

Амазі стало легше. Вона, бліда, як крейда, навіть усміхнулася і в очах блиснув голубий вогник. Волхв покликав жінку-повитуху. Та довго мовчки мацала живіт Амаги, прикладала до нього то одне, то інше вухо, потім відізвала волхва до відчиненого віконця і зашепотіла:

– Цариця вагітна. На третьому місяці. Зачала на Купайла. Та, схоже, плід уже не живий. От відчайдуха! І понесло її світ за очі в такому стані! За це й поплатилася. Рятувала Херсонес, а себе занапастила. Тепер будемо її спасати. Я дам їй напій, що викличе судоми. Іншого виходу немає. Але варто про все розказати цариці.

– О, життедайна та щедра заступнице всіх жінок Жива, змилуйся, прости нашу юну царицю, дай їй здоров'я, – молилася повитуха. – А де твій оберіг, молодице?

– У Херсонесі. Я віддала його сину архонта Олександрові, коли він на Купайла приїздив до нас. Мій оберіг врятував його на морі від розправи бога Посейдона, який наслав бурю.

– Його врятувала, а про себе не подбала, – похитала головою повитуха. – Ти всім ладна допомогти – і друзям, і недругам. Це похвально. За це, як каже Велике Вухо, тебе всі поважають на околишніх землях. Та хто тобі допоможе? Моя порада: негайно відправ гінця до Олександра за оберегом. В тому камені твоє спасіння. Бо він незвичайний – намолений твоїми батьком, дідом, прадідом. В ньому сила твого тисячолітнього роду. Не слід було такий скарб передавати в руки чужинцю.

– Та який він чужинець! – гаряче заперечила Амага, замотавши головою на подушці.

– Знаю, знаю який – той, що гостював тут у купальську ніч. Та це не моя справа, – махнула рукою повитуха.

– Він також із пелазгів-лелегів з-понад Данапра, як і ми. То вже віки нас роз'єднали та царі, та Чорнобог з Марою. Так що він не чужинець. І не кажіть так. Тим паче, я ношу його дитя в своєму лоні. – Амага намагалася віправдати себе в очах повитухи.

– Це ми й самі знаємо. Тільки от що, молодице. Дитя, яке ти потайки зачала від херсонесита, мало народитися на Великдень, у пору весняного рівнодення...

– Я цього хотіла. Я дуже цього хотіла. Щоб дитя було міцним, розумним, гарним. Я хочу стати матір'ю, як кожна жінка-руськоланка. Щоб мое зерня проростало крізь віки разом з моїм народом. Тільки не кажіть поки що нічого цареві Мідосанку. – Амага з таким благанням дивилася на повитуху, що та аж знітилася.

– Та йому не доведеться нічого розповідати. Навіщо. А тепер послухай мене, стару жінку, помічницю Живи. Твоє дитя врятувало під час походу твого Олександра разом з його Херсонесом. Це воно тебе покликало в похід на Неаполь. Це було його призначення. Якби його не було у твоєму лоні, навряд чи ти ризикнула б на таку затію. Твоє ненароджене дитя керувало тобою. Воно виконало своє завдання на землі.

– Ти про що? – Очі Амаги почали розширюватися. – Кажіть! Не мучте мое серце!

– Голубонько моя, твоє дитя, навіть не з'явившись на світ, закінчило своє коло. Його світла душа вже на шляху до Вирію. Так розпорядилися боги, така його доля. І ти маєш це зрозуміти.

– Ні – і! – раптом закричала Амага і почала щосили гам-селити кулаками простирадла та ковдри. – Це несправедливо! Це неправедно! Це не по Праві!

– Спитай першобога Рода, творця Вирію і всього живого, – він відає долею кожної людини і знає, що справедливо, а що ні, – відказав волхв. – І не гнівай богів. Зараз слід тебе рятувати, щоб і твоя душа не відправилася слідом. А ти, на відміну від твого ненародженого дитяти, ще не виконала те, що тобі належить у цьому житті. Запам'ятай, ти – цариця. Ти відповідальна за долю твого роду-народу. Та й молода ти ще, у тебе може бути багато дітей.

Амага забилася в розpacі, мов поранена вовчиця, і завила так, що, певно, і в сусідніх кошах почули. Принаймні, через якусь мить поріг переступив заспаний, з набряклім обличчям Мідосанка.

– Що за гвалт? – суvoro запитав він, роззираючись по хаті в усібіч.

– Прихворіла наша цариця після походу. Їй потрібен спокій і сон, – відказав волхв. – І заморські ліки.

– Треба так треба. Які? Миттю розпоряджусь. А за похід хвалю тебе, Амаго. Напрочуд вдалим був. Слава з нами! Відтепер знатимуть скитські володарі, як не шанувати царя роксоланів Мідосанку.

– Слід негайно відрядити гінця до Херсонесу, – перебив волхв.

– Служко! – гукнув Мідосанка на вулицю, і в ту ж мить, низько згинаючись, на порозі постав кремезний молодик. – Гінця до Херсонесу! Відун йому розкаже, що й до чого! Виздоровлюй, моя царице, – ніжно погладив її руку і щез за дверима так же раптово, як і з'явився.

Повитуха полегшено зітхнула:

– Слава Богу, пронесло.

Волхв попросив гінця на словах передати Олександрові, щоб той якомога швидше повернув сердоліковий оберіг: Амага у великій скруті. Тим часом повитуха принесла напій у дзбані з червоної глини, прихилила до губ цариці: – Випий, доню. В ньому твоє спасіння. Тобі полегшає. Бачить Дажбог з неба, що кому треба.

Амага рішуче вхопила тремтячими руками дзбан і миттєво осушила. Повитуха випровадила з хати волхва. Накрила царицю теплим покривалом. Невдовзі Амага відчула страшні судоми, що, здавалося, розривали їй живіт. А потім полегшало. І вона поринула в забуття.

Та після того її ще три дні й три ночі кидало то в жар, то в холод. І вона все питала, чи не повернувся гонець. Волхв і повитуха напували її різними настоями, і незабаром Амага, бліда та квола, вперше, хапаючись за стіни та двері, при підтримці повитухи вийшла з коша. І заклякла – наче вперше побачила широчінь Славути-Данапра. Який він могутній! Тече собі крізь тисячоліття та землі різних племен. І буде текти, незалежно від того, житиме чи ні вона, Амага, і всі руськолани. А за ним така ж вічна далечінь степів та лісів. І вони завжди будуть, хто б там не жив і що б не творив. Так заради чого вона прийшла в цей білий світі? Заради Слави? Так, її вже й так вдосталь. Її, царицю Роксоланії, знають від Данастра і Одисси до Пантикея з його Бичною переправою, і далі за Дан, у всій Ратанії від моря Каргалука на півдні до Рипейських гір на півночі. Йї вклоняються, платять данину, дякують за поміч. Вона змушує сусідів жити за законами Прави. І в цьому завжди бачила сенс свого буття. У будь-яку мить ладна кинутися на виручку. Та чи це головне? Зараз вона в цьому не впевнена. Бо то все суєта сует.

Амага, пригадуючи минуле, раптом спіймала себе на думці, що вона уподоблюється мечу-кладенцю: його витягують лише тоді, коли йдуть у бій. Але ж вона не залізний меч. Вона – жива істота. Вона хотіла мати родину – батька, матір, братів, сестер. Не сталося, як гадалося. Зле божество невидимка Недоля, донька Чорнобога та Mari, усе в її житті перекрутила, заплутала. Амага хотіла стати ладою коханому красеню, а Недоля підсунула їй царя, товстого п'яничку Мідосанку, якому її почуття, ніби мертвому припарка. Понюбила сина херсонеського архонта Олександра, та лише

на одну ніч. А на ранок Недоля відправила його за море. Зачала дитинку від любого мужа, та Недоля й тут її підстегла, відібрала ще ненароджене дитя. Таке враження, буцімто її виганяють з цього світу. «Так задля чого я живу? Мені не треба Слави, якщо я не маю свого особистого щастя. Що мене ще чекає? А може мені слід перевтілитися і почати все спочатку?» – ятирили душу думки. І чомусь пригадалися слова повитухи: «Бачить Дажбог з неба, що кому треба». А де ж її Доля, яка завжди б мала бути за правим плечем? Десять заблукала? Загубилася? Чи відвернулася?

І тут запримітила, як від Данапра до неї швидко наближається вершник. У грудях йокнуло: «Від Олександра». Так воно й сталося. Гонець уже біля неї зіскочив з коня, чемно вклонився, витяг з-за пазухи шкіряну торбинку з печаткою і простягнув цариці.

– Там усе, що надіслав син архонта, – пояснив коротко, переводячи дух.

Амага зламала печатку, заглянула в торбинку – там зблиснув її сердоліковий оберіг і дощечка-лист з грецьким письмом, видряпаним по воску. Цариця тремтячими руками тримала ту дощечку і читала, ледь помітно ворушачи губами: «Херсонес тобі дуже вдячний за захист від скіфів. Архонт розпорядився надіслати тобі галерою багаті дари. Ти найгероїчніша жінка в ойкумені. Я горджусь тобою. Торгівля між нашими містами стане ще жвавішою. Нехай тебе бережуть боги твої й мої. Ти – моя квітка папороті. І такою залишишся назавжди».

– А на словах він нічого не передав? – спитала Амага, зодягаючи на шию оберіг.

– Він довго вибачався перед тобою, царице, – запинаючись, опустив погляд гонець.

– За що? – прикипіла до нього поглядом.

– За те, що він одружується з багатою еллінкою. Коли я прибув, у Херсонесі тільки й розмов про весілля Олександра,

сина архонта. – Гонцеві було ніяково про це розповідати і він спитав, не піdnімаючи погляду: – Може я піду? Кінь стомився.

– I тут Недоля мене спіткала, – прошепотіла, а гінцеві махнула рукою: – Спасибі тобі за послугу, йди відпочивати. I ти можеш зайнятися своїми справами, – звернулася до по-вітухи. – A я тут побуду.

«I тут мене шмагонула Недоля. Ударила в самісіньке серце, – гіркі думи краяли її голову. – Та ж він божився, що кохає. Зрадник! Та чи зрадник? Що то за кохання – лиш до світання? Я ж сама його спокусила, чарами заманила, бо хотіла зачати дитя. Хіба я маю право його осуджувати? Він справжній чоловік. Він найкращий! Нехай таким і залишиться, допоки житиме на світі». Амага поволі побрела стежиною на крутий берег Данапра. Там під Дівич-горою на згині річища вода закручувалася у вир з глибокою воронкою посередині. Хто потрапляв туди, не міг уже вирватися. Стоячи над урвищем, Амага дивувалася силі величної Рай-ріки. Витікає з Озера Живої Води, що на блакитних пагорбах Вирію, вливається у віковічну Землю роксоланів-руськоланів, дарує їм життєдайну вологу, достаток, радість, щастя. Амазі захотілося гайнуть над широчінню ріки, пронестися над дібровами на її берегах, над усією Сарматією, Херсонесом та Олександром (раптом побачить!), дістатися синяви бездонного Неба, де розкошував Вирій, сонцеликий Дажбог та інші боги. Там, можливо, на якомусь ярусі й душа її батька, укра-мага-волхва. Їй здалося, що у неї за плечима виростають крила. Варто ними лишень змахнути – і вона полетить над оцим безкрайм обширом. Вона змахнула руками... I відчула, як хтось обхопив її тонкий стан. Почула схильований голос волхва Укриця:

– Постій, не поспішай. Дай волю не собі, а тій Сріблястій людині, яка огортає тебе. Дай їй пронестися над Славутою, над полями, пасовиськами і дібровами. Та людина буде дивитися на світ твоїми очима. Нехай мандрує. А ти, стоячи

тут, будеш знати все, що діється не тільки поряд, на відстані польоту стріли, а й далеко за обрієм. Тобі боги дали великий дар провидиці. Після всього пережитого в тобі прокинулась Срібляста людина, твій двійник, для якого немає меж у часі й просторі. Ти зможеш бачити і знати все, що було, є й буде. Згадай, ти доночка мага. Ти навіть зможеш з ним зустрітися з поміччю тієї ж таки Сріблястої людини. І ти повинна використати свій дар якомога повніше. Ти ще дуже потрібна руськоланам і всій Сарматії. Римляни підступають до кордонів, уже готуються переправлятися через Данастр. Видиш?

– Виджу.

– Таємно у плавнях збирають галери, плоти та човни для переправи. Видиш?

– Виджу.

– Споряджають полки. Багато озброєних людей. Щоб напасті на Сарматію-Роксоланію, розграбувати, спалити. А огнищанів-сонцепоклонників взяти в полон, зробити їх рабами, а з наших дітей виховати вояків і кинути проти нас же. Підло, підступно. Так вчинили римляни із нашими пращурами етрусками-русами. Те само хочуть вчинити й з нами. Видиш?

– Виджу.

– Царице, збирай військо проти нападників. Одна ти знаєш, що і як робити, аби перервати наступ римлян, зуміти їх відмовитися від своїх намірів. А якщо ні, то нехай над їхніми тілами кружляють ґави-круки.

– Знаю. Слід підпалити ті плавні, де вороги ховають човни для переправи.

– Загін твоїх відчайдух справиться самостійно з таким завданням?

– Безумовно. Але я все одно вийду з військом, щоб зуміти римлян підписати ганебну для них угоду про ненапад. І будуть вони нам, руськоланам, платити данину.

– Хто ще з такою місією справиться? – спитав волхв, повернувши Амагу обличчям до себе і пильно поглянув у блакитну глибочінь її очей. Там помітив тремке бажання жити – воно тільки починало жевріти. Але волхв знов, через зовсім короткий проміжок часу ота жага до життя спалахне, засяє і набере такої сили, що її не втримати. І та сила прагнутиме дії.

– А Вирій нікуди від нас не подінеться, – продовжував волхв Укрець. – Ми діти небесного бога Сварога, що був мужем Матінки-Землі, а ми – їхні діти. І колись ми відправилися, як наші попередники, у Вирій-Рай. Всьому свій час. А зараз треба жити. Тільки так можна творити долю. Свою і всього роду на віки віків. Щоб люди жили вільно. Для цього ми й приходимо в світ. Ради цього Бог Прави і Яви нас від Нави береже, – і перехрестив Амагу одвічним магічним знаком Богню та Сонця, який являв собою чотири сторони світу, чотири пори року. Ним здавна руськолани очищали душу й тіло перед початком великих справ. – І пам'ятай, якщо навіть завтра добро, зроблене тобою, люди забудуть, все одно продовжуй його творити. На цьому Всесвіт стоїть. Цим керувалися наші пращури з часів легендарної Аратти-Оріяни. Про це співав на сопілці та розповідав Велес, син Даждьбога й Живи. Та ти ж читала його дощечки, коли твій батько ще був тут?

– Читала, – розвернулася до Данапра, підняла лице й руки до неба і майже урочисто проказала: – Простіть мене, боги. Мою слабкість. Мою зневіру. Я виконаю все, що мені призначено у цьому бутті. Щоб батько міг гордитися мною. Щоб руськолани на оцій землі жили вічно в радості та любові за законами Прави.

Амага силою думки із далеких мандрів повернула в своє тіло Сріблясту людину. В ній вирувало стремління діяти. А ще за мить разом з волхвом вона повагом простувала до храму. Тричі низько вклонилася перед входом на порозі. Зайшла всередину. Повагом відкритою долонею наклада на

себе Перуницю. У святилищі палахкотів вічний вогонь. На підлозі орійська восьмикутна зірка. На стіні – також. З усіх боків на ній дивилися вирізьблені з дерева зображення богів, птахів, звірів, священних рослин. Серед усього того багатства запримітила квітку папороті. «Таки я знайшла її, все-могутню квітку. І попри все, завдячуючи Олександрові. Дай, Дажбоже, йому щастя. Якщо боги захочуть, то ми зустрінемося з ним іще. Якщо не в цьому, то в наступному житті».

*21 березня 7518 (2010) року – на Великдень.
м. Сімферополь.*

Пісня амазонки

Оповідання

То були чи не найтривожніші часи в історії царських скитів та їхньої столиці Неаполя Скіфського. Понтийський цар Мітридат VI Євпатор влітку 110 року до нової ери відправив чисельне військо одного з найкращих своїх полководців Діофанта для захисту Херсонесу від саїв. Такого розвороту подій не чекав тодішній правитель Малої Скіфії Палак, син Скілура. Намагаючись витіснити грецьких колонізаторів з Тавриди, або хоча б показати, хто на півострові господар, він не сподівався, що Херсонес, боячись потрапити в залежність від Боспору, звернеться по допомогу до Мітридата. Та сталося не так, як гадалося. Діофант зі своїм експедиційним корпусом висадився в Керкинітиді (нині Євпаторія) і ударив у тил військам Палака. Скитам, а з ними й роксоланам та таврам, довелося відступити. Діофант на землях таврів заклав фортецю Євпаторію, захопив скитське поселення Хабеї. Його спільнники-херсонесити оволоділи скитською фортецею Напіт, завдал ипоразки скитам під Палакієм і почали наблизатися до Неаполя.

На захист рідного міста стали всі його мешканці. Разом з ними й скитські амазонки-косачки, які відзначалися хоробрістю, самопожертвою та віddаністю. Вони, згуртовані у невеликі загони, раптово, наче з-під землі, виринали перед ворогами, завдаючи їм значної шкоди. Їх вважали майстри-

нями засідок, переслідувань, облоги. Вважалося, що косачки – нащадки воїовничого плем'я жінок, яке мешкало на нинішніх землях Дону та Кубані. Однак і на теренах України археологи знаходять чимало жіночих поховань зі зброяєю – луками, стрілами, дротиками, подвійними сокирами та списами, а також щитами у формі півмісяця.

Як свідчать легенди, косачки-амазонки мешкали в Скілопії-Руськолані здавна. Це підтверджують народні перекази. Після того, як скіф Ахілл (родом із Мірмідону, що на березі Меотійського моря) у битві біля Трої (вона було захоплена у 1184 році до нашої ери) розправився з царицею амазонок Пенфесилією, то вирішив покінчити з цим плем'ям назавжди. І рушив війська на терени Скитії. Мати-Амазонка кинула клич – і на битву з нападниками біля Порогів зібралося все жіноче воїнство. Та Ахілл покликав Матір-Амазонку на перемовини. Усі завмерли, чекаючи поєдинку. Однак мудрі воєначальники, які розмовляли на мові, обом зрозумілій, потисли один одному руки, обійнялися. І через кілька хвилин почалося небачене братання амазонок зі скитськими воїнами. Зазнайомилися. А потім у них народилися діти. І стали їх називати савроматами. Коли була потреба, косачки та їхні нащадки брали до рук зброю для захисту Вітчизни.

За версією «батька» історії Геродота, після Троянської битви елліни захопили в полон амазонок, посадили на кораблі, щоб відправити якнайдалі. Амазонки якимось чином вивільнилися, перебили воїнів, гребців. Та кораблі – не коні. Амазонки не вміли ними управляти. І хвилі прибили їх до берегів Тавриди в Меотійському морі, яке ще називалося Кагарлук, Кремни, а тепер Азовське. Щоб якось прожити, почали красти у скіфів коней та грабувати їхні поселення. Скіфи не знали, що й робити. А потім їхні вожді розробили план упокорення. І невдовзі перед станом амазонок з'явилися намети. Молоді скіфи-красені чинно походжали, не вступали з косачками в суперечки, при наближенні навіть мечі не ви-

тягували, а тільки радо віталися та усміхалися. Потім почали затівали балачки. Благо, що мови були схожі. Амазонкам таке спілкування сподобалося. А ночі в Тавриді темні та жагучі... Невдовзі волелюбні воячки взяли царських скитів собі у чоловіки. І разом з ними перейшли через Бичу переправу (Керченську протоку) на береги Танаїсу (Дон) і стали жити-поживати та добро наживати. І називатися савроматами, що дуже схоже на «цар-мати».

Ті воїновничі традиції, започатковані амазонками, збереглися в середовищі царських скитів. Із юних дівчат, особливо сиріт, створювали воєнізовані загони, навчали їх володіти всіма видами зброї. Косачки часто виконували розвідувальні завдання. А за необхідності брали участь у битвах з ворогами. Їхнім доблесті та геройству чоловіки могли тільки позаздрити. Про це й оповідка.

Ореля співала – душу виливала. Про оцей степ-зеленограй, цар-сонце Колоксай, рідний Новоград (елліни називали його Неаполь Скіфський, нині Сімферополь – **авт.**), найкраще місто в Тавриді. Та, звісно, про милого-чорнобривого, орла сизокрилого. Позавчоравін з побратимами подався оглянути західні кордони царських скитів-саїв. Бо непевні часи настали. Невгамовний Херсонес, відчувши підтримку pontійського царя Мітридата Шостого Євпатора, все частіше став напади на землі Малої Скуфії, аби відятити ласі шматки. Та й греки часом не гребують захопити в полон молодих сколотів і нишком продати в рабство. Щось довго не повертається її мілий. Чи не сталося чого? Хвилюється Ореля. Тому й підмовила своїх бойових подруг вирушити назустріч охоронцям. Ті ніби чекали її наказу. Бо ж у тому загоні чимало й їхніх парубків. Хутко зібралися. І в степ.

Їй підспівував легкий вітрець у високих травах, що сягали кінських грудей і подекуди навіть чіплялися за рожеві

шаровари у червоних чобітках. І подруги підспіували, погойдувшись на таких же, як і в Орелі, прудких світло-рудих конях-сауранах. Дівчата також були зодягнені в рожеві куртки поверх вишиванок, штани, фрігійські ковпаки, підперезані широкими поясами із лискучими заліznimi пластинами, до яких приторочені короткі скітські мечі-акинаки та бойові сокири. У кожної в правиці довгий список з бунчуками біля вістря, за спиною – мережаний сагайдак з луками та стрілами, а на лівому плечі – грізний степовий орел, готовий негайно виконати будь-яку команду господарки.

Цих дівчат знали у столиці саїв як найвідважнішу бойову дружину. Про їхні сміливість та кмітливість ходили легенди. За правду стояли горою, за неправду карали суvоро. Свято дотримувалися сколотських звичаїв. Жодна з них не могла вийти заміж, доки не знищить хоча б одного ворога. Вони були на слуху й у близьких та далеких сусідів – pontiців, еллінів, херсонеситів, роксоланів, таврів, сатархів. Ті добре знали: вони й пальцем не торкнуться того, хто йде до Неаполя з миром, скажімо, везе збіжжя чи крам. Навпаки, при нагоді захищать від степових розбійників.

Коли ж хто ступить на їхню священну землю зі злими намірами та зброєю – годі й сподіватися на пощаду. Померти на полі бою за рідний край вони вважали за благо, їхнє голосисте «Ар-па-ра!» наводило жах на ворогів. Бо той клич означав: «Ми йдемо із земного світу в небесний – із землі Ар до неба Ра». (Пізніше від нього, певно, утворилося «Ура!» – авт.) Кидалися вони на них, як розлютовані вовчиці. Греки їх так і називали – «трояндові вовчиці». Трояндові – певно, за колір одягу. Проте дівчата не ображались, їм навіть подобалось таке прізвисько – поєднувало красу та мужність. Та ще частіше дошкульно обзвивали безгрудими амазонками. Мовляв, їм ще в дитячому віці випалювали праву грудь, аби не заважала стріляти з лука. Дівчата посміювалися: може, давні амазонки так і вчиняли, але тепер такі дурниці не роблять.

Свої ж, сколоти, йменували їх просто – косачки. За довгі коси, що зазвичай спадали через ліве плече нижче пояса.

Що ж до ватажка «трояндових вовчиць» Орелі, то її обожнювали – неймовірної вроди, гінка, струнка, мов тополя, з товстою русою косою. А що вже дзвінкоголоса – її піснями заслуховувалися старі й малі сколоти.

...Зненацька Ореля обірвала пісню – у повітря забриніла стріла і впала неподалік у ковилу. Збентежені подруги розиралися навколо: що б оте значило? Ореля спрямувала саурана до краю пагорба. Внизу в розлогій балці біля порослого очеретом джерельця, побачила у неприродній позі коня, а поряд з ним розпластане тіло скіфа зі стрілою у грудях.

– Мирослав?! – злетіла з сідла й майже скотилася в балку. Слідом збігли жвава смаглявка Руслана та ще трійко косачок. Решта воячок на всяк випадок збилася півколом понад балкою, в руках напоготові луки зі стрілами.

Ореля обережно підвела голову юнака. Той поволі розплющив очі – у них зблиснула радість.

– Спасибі, що почули мою стрілу, – ледь ворушив губами. – То була моя остання надія на спасіння.

Дівчата поволі розстібали та стягували з Мирослава легку шкіряну куртку. З-під стріли сotalася кров, подекуди вже й присохла.

– Стрілу не чіпайте, її вийме травник, – розпорядилася Ореля й ще нижче схилилася до воїна. – Хто це тебе? І де?

– У розвідці... – Мирослав ледь переводив подих. – Ми дізналися, що херсонесити великим військом йдуть війною на наші міста Напіт, Хабеї та Новоград. А з Керкинітиди їм на підмогу виступив pontійський полководець Діофант. Ми мерщій додому – попередити. Та в гірській ущелині стрілися з загоном херсонеситів. Доки вони опам'ятались, ми двох поклали списами, ще двох – стрілами. Одного Агей заарканив...

– Агей! – майже разом стривожено видихнули Ореля й Руслана, і їхні погляди пересіклися. Вони обидві були зако-

хані у того дужого сміливого парубка. Косачки, знаючи це, нишком розуміюче переглянулися. – Що з ним? Живий?

– Ти залишив побратима на призволяще? – Руслана ухопілася за акинак.

– Не гарячкуй, – застогнав Мирослав. – Це завжди встигнеш. Як ти могла так подумати? Ми з Агеєм пили кров побратимства з однієї чаші.

Руслана з силою заштовхнула акинак в чохлик.

– Та решта, з десяток херсонеситів, накинулися на нас, як люті звірі, – Мирослав вичавлював із грудей кожне слово. – Під Агеєм упав сауран. Мені в груді вп'ялася стріла. А далі в ущелині ми уздріли ціле військо. «Мчи до наших! Попередь! – наказав Агей, затуливши мене собою і відбиваючись ланцюгом від нападників. – Я їх затримаю!» «З тобою до кінця!» – заперечив я. «Та не про мене мова – про отчий край!» – несамовито заволав Агей і з розмаху оперіщив нагаєм мого коня з відчайдушним криком «Ар-ра-ра!» Ніби ужалений, сауран поніс мене з ущелини.

– Так він живий? – знову одночасно скрикнули Ореля й Руслана.

– Не знаю. Такі, як Агей, в полон не здаються, – прошепотів Мирослав і знепритомнів.

– Хай береже тебе наш всемогутній Папай, батько царських сколотів! – Ореля зняла з себе халцедоновий оберіг від злих духів й обережно накинула його на шию воїна.

– Що ти чиниш? – ухопила її за руку наймолодша косачка Найда. Півроку тому її ледь живу знайшли на згарищі одного хутірця, спаленого pontійцями, поряд з забитими батьком і матір'ю та й нарекли таким прізвиськом. – Стріли зла над степом. Не відкривай перед ними душу.

– Йому нині цей оберіг потрібніший, – Ореля накинула свій оберіг на шию пораненого. Наказала прив'язати за кінці накидку до двох сідел поміж коней. Дівчата обережно поклали на неї Мирослава.

– Негайно в Новоград! До травника! А цареві скажете: ми подалися до Чортової балки. – Провела довгим поглядом Мирослава у супроводі двох косачок і вигукнула воявниче: – А тепер – за мною, «трояндові вовчиці»! На виручку мужньому саю! І нехай нам допомагає бог війни Арес! У нас немає, як у нього, бойових колісниць та золотої зброї, але у нас є відвага на кінчиках списів та стріл. Ар-ара!

Ореля риссю пустила свого саурана між високих трав у бік призахідного сонця. Дружинниці, притиснувши списи, невідступно мчали за нею. Тільки орли на плечах, втрачаючи рівновагу, невдоволено змахували широкими крильми на дівочих плечах. Коли сонце вдалині торкнулося потемнілих горбів, амазонки спішились. Руслана, зірвавши ковпак, закинула за спину чорну косу й припала вухом до землі.

– Лівіше у чотири перельоти стріли урвищем бреде військо у дві сотні мечів... Чи не там Агей? – підвелася Руслана.

– Будемо сподіватися, – не підводячи очей, аби не зустрітися з нею поглядом, Ореля тут же виклала свій задум про рятунку Агея. – На цьому місці і «пochaстуємо» тих, хто йде до нас з мечами. А для початку треба посіяти паніку у ворожому стані, а потім утриматись, доки підмога наспіє.

– Якщо Агей з ними, – Руслана обвела усіх благальним поглядом, – постараитесь у нього не влучити.

– Про це могла б не нагадувати, – ображено мовила котрась із косачок.

– Та то я так – на всякий випадок, – знітилась Руслана, скоса близнувши очима на Орелю.

– Тож пильнуйте за моїми наказами, – суворо попередила Ореля. – Коли щось зі мною трапиться, ватагом залишається... Руслана. Зрозуміло? З нами – Арес! – і правицею звично потягнулася до оберега, щоб поцілувати, та й опустила ніяково на руків'я акинака. Оберег – у Мирослава.

Воячки непомітно підвели сауранів до пологої краю балки, швидко поклали їх у високий травостій. Ще й орлів посадовили їм на гриви – щоб небавом не зірвались на ноги. Стало чекати. Невдовзі долину брязкіт зброї, хропіння зморених коней, роздратовані окрики херсонеситів. Ореля з Русланою та Найдою, приминаючи траву, підпovзли до краю урвища. Зачаїлись...

Біля вузенького ручаю, що витікає з високого очерету, херсонесити спинились, взялися розв'ючувати коней, обливатися холодною водою. Поставили намети. Напоїли коней, стриножили їх та й пустили на пашу.

– Господарями себе почувають, зайди. Ночувати збираються, – прошепотіла Найда.

Біля одного намету два кремезні херсонесити скинули, ніби міх, на землю оголену до пояса людину зі зв'язаними руками й ногами. Навіть у напівтемряві було видно сполосовані до крові плечі та спину, аж синю від побоїв.

– Агей! Що вони з ним зробили, нелюди! – стрепенулася Мирослава. Мабуть би й кинулась униз.

Та Ореля поклала долоню на її плече, приставила палець до вуст: ні звуку!

– Однією лютістю стрілу не зупиниш. Твій час ще настане.

Косачки поміж високих трав відпovзли до своїх. Виждали кілька тягучих хвилин.

– Пора. Нехай допомагає нам Арес! – нарешті скомандувала Ореля.

Косачки відв'язали орлів, дружно підкинули вгору. Птахи завчено покружляли над ворожим станом, високо піднялися у темніюче небо – аж засвітилися у високості золотавими цятками в останніх променях. І звідти зненацька каменями упали на заклопотаних херсонеситів.

Стогін, зойки, прокляття наповнили балку. Орли гострими кігтями впивалися в голови, обличчя, ший, руки ворогів, били дзьобами, терзали, роздирали, шматували здобич.

Стриножені коні несамовито іржали і незграбно стрибали вздовж балки. Херсонесити спочатку ховалися в очерет, намети. Й звідти, чортихаючись, навмання пускали в небо стріли. Деякі, мов навіжені, вимахували мечами та кинджалами, відбиваючись від шаленіючих птахів. Ніхто не міг втяти, звідки та напасть звалилася на їхні голови.

– Та вони з орлами не можуть справитися! – Найдя не стримувала себе від захвату. – А з нами й поготів!

– На сауранів! – Ореля першою піднялася прямо з трави на своєму рудогривому.

– Ар-па-па! – Вечірній степ задзвенів призивним сколотським кличем. І кругосхилом у балкуна сауранах помчали «трояндovі вовчиці». На скаку пускали стріли та списи у переляканіх херсонеситів. Ореля з кількома косачками кинулась навпереди гурту ворогів, що вибралися з очеретів і збиралася сипонути стріли увершниць. Зав'язався бій. Краєм ока вона помітила, як біля лежачого напівпритомного Агея зіскочила Руслана, миттєво перерізала вірьовки на його руках та ногах, підсадила на свого саурана, канчуком стьобнула крут коня, і той понісся геть з балки. А сама метнулася на виручку Орелі.

Ореля подумки похвалила побратимку.Хоч, щоправда, ій самій хотілося звільнити коханого.

Херсонесити вправно володіли не тільки мечами, а й важкими ланцюгами. Зайнявши кругову оборону, їм вдалося понівечити ноги кільком сауранам. Із наметів теж почали вискачувати вояки. Ореля розуміла: настав час відходу, гурт вершниць не встоїть перед чисельним загоном добре озброєних і навчених ворогів. Краще в степу діждатись підкріплення з Новограду. Та й найважливіше вдалося – Агея визволено, чужинців добряче наполохано, вони ще довго не оговтаються.

– Усім – у степ! – гукнула Ореля щосили. І побачила, як херсонесити оточили Руслану, що накульгувала на ліву ногу, і намагалися забити її батогами. Ореля, не роздумуючи,

метнула в одного спис, в іншого пустила стрілу. Їй вистачило короткого замішання серед ворогів, щоб вхопити подругу у своє сідло і на вдвох на одному сауронові гайнути вздовж балки подалі від ворогів.

– Якби не ти – заклювали б мене ті яструби, – Руслана на ходу вдячно притислася щокою до Орелиної руки.

– А тобі спасибі за Агея. Ти молодчина! – гукнула Ореля.
– Що з ногою?

– Пусте! Один нелюд ланцюгом уперіщив. Геть литку стесав. Не переймайся, як кажуть, до весілля загоїться! За те я його списом почастувала – сотому закаже, як нашу землю ходити! – ще не охолола від бою Руслана.

У степу залунав свист – косачки згукували вцілілих орлів. І раптом Ореля почула, як над їхніми головами задзижчала стріла. Друга, третя. Ореля озирнулась – за ними на баских конях гналися херсонесити.

– Оговтались таки! – Ореля чобітками сильніше штовхнула в боки коня. – Виручай, друже. На тебе надія.

Сауран мчав щодуху. Та нелегко нести двох вершниць крізь стіну трави. А погоня стрімко наблизжалась. Що робити? Наздоженуть – обох посічуть. Ореля вивільнила ноги із стремен, втиснула в руки розгубленої Руслани повід.

– Передай Агею, що я його дуже-дуже люблю! І наздоганяй своїх! Це наказ! А я поки що сковаюсь у траві. До зустрічі!
– крикнула навухо Руслані й зіскочила з саурана, розпласталась у траві. Сподівалася, що херсонесити її не помітять, пронесуться мимо.

Однаке ті перестали гнатися за Русланою і за хвилю на фирмакуючих конях вже кружеляли навколо Орелі.

– Попалася пташка! – двоє херсонеситів збиралися накинути на неї сіть.

«Живою не дамся! Жаль помирати. Недоспівала, недоконала у цьому житті. Та, мабуть, така моя доля», – майнуло в голові.

– За отчий край! За Новоград! За вічну Сколотію-Русь! – вихопила акинак, занесла, щоб ударити себе в груди... І в туж мить ніби хтось полоснув поруці. Ореля у розпачі побачила, як акинак, вибитий довгим батогом, блиснув лезом кілька разів у повітрі і канув у траву.

– Зачекай! Ще не час! – крупно в'язана сітка впала на неї згори. І зразу ж двоє вояків навалились, притисли до землі, заломили руки.

Ореля, зловчившись, щосили впилася крізь сітку зубами у зап'ястя одного херсонесита. Той дико верескнув і другою рукою вчепився в її горло. Перехопило подих, потемніло в очах.

– Вовчиця! – лаявся херсонесит, ганчіркою перемотуючи руку. – Не даром вас називають «трояндовими вовчицями». – Ти мені за це заплатиш.

Він нахилився до самісінького обличчя Орелі. Очі його округлились, засвітились холодним переможним блиском.

– Вірні воїни Еллади, чи знаєте, кого спіймали?! Ватажка неапольських амазонок! Головну «трояндову вовчицю»!

– До проводиря її! – заволали херсонесити й прямо в сітці, ніби звіра, поволокли до табору. Ореля помітила біля намету десяток забитих, покладених у ряд вояків, ще кілька десяtkів корчилися від ран.

Проводир, чорнобородий, міцно скроєний, з руками, як лопати, пильно розглядав Орелю, довго роздивлявся її тендітні груди під рожевою курткою.

– Це, – кивнув у бік загиблих, – робота твоїх амазонок?

– Моїх! – гордо випросталась під сіткою. – І таке буде з кожним, хто наважиться нести зло до моого краю.

– Люблю сміливих та гарячих, – вмощуючись на розкладному стільці, хтиво мружив очі проводир, погладжуючи густу бороду. – От що я тобі скажу. Ти молода й дуже гарна, створена для любові та щастя, а не для війни. І все це ти зможеш мати, якщо... допоможеш нам і pontiйцям – відчи-

ниш ворота Неаполя. Ми тобі знайдемо достойного мужа. У золоті та добрі купатимешся. У тебе народяться діти й онуки – і стане вічною твоя краса.

– У вас що – заведено про таке говорити людям, коли вони у сітці? – спитала глузливо.

– Звільнити її! – тамуючи невдоволення, віддав наказ проводир.

Без сітки Ореля відчула себе вільним птахом. Крила б – майнула до подруг, до Новограду, до Агея.

– То як щодо моєї пропозиції, варварко? – нагадав бородань.

– Ти забуваєш, з ким говориш, прищельцю, – в Орелиних грудях починала клекотіти злість. – Для «трояндої вовчиці», як ви нас називаєте, не може бути інших бажань, окрім свободи та незалежності Батьківщини. Вам лише б нагарбати побільше золота. Заради нього ви ладні убити будь-кого. Та знайте, ваш похід приречений на невдачу. Вам не вирватися живцем з нашого степу. Вас заклюють наши орли. Вам поламають хребти наши лицарі. І сліду вашого не залишиться на цій землі. А щодо ваших мужів – он вони валяються в бур'яні і просять у богів порятунку. Якщо ви не відаете, то ми знаємо: від поневолювачів та боягузів не народжуються гарні та розумні діти й онуки, а лише раби. Ось тобі моя відповідь! – Ореля гордо випрямилась і згори вниз кинула на проводиря зневажливий погляд.

– Отак значить? Ти зараз дізнаєшся, на що здатні херсонесити, – підвівся бородань, багровіючи від люті. – Воїнам її! Нехай переконаються: з однією груддю амazonки чи з двома. Зірвати з неї пояс – ото триклятий скіфський символ мужності та відваги! Ха-ха!

Жах холодною змією проповз Орелиним тілом. Вона була готова на будь-тортури, гідно зустріла б найпекельнішу смерть. Але такої дикої наруги від херсонеситів, які себе називають найпоряднішими в ойкумені, не чекала. ...Краще

вмерти! О мудра Табіті, о Берегине-Оберего, захисти мене від усякого зла!

Два вояки у супроводі елліна, якому вона прокусила руку, скрутили її й потягли до намету...

Тільки на ранок, коли над степом заспівали жайвори, залишили Орелю зі зв'язаними руками, розтерзану, розчавлену, у пошматованій куртці, з синцями на шиї та грудях.

– Тепер ти не будеш потрібна жодному скіфу і своєму Неаполю, – поєхидствуває на прощання херсонесит з прошкуючию рукою. – Я твій перший муж. Щоб і на тому світі про це пам'ятала!

– Ти – не людина! Ти – виродок! Як я тебе ненавиджу! – кинула в нього спопеляючий погляд і плюнула навздогін. – Ти – ганьба усієї Еллади!

Згорнувшись клубочком, Ореля лежала на витолоченій траві: «Навіщо тепер жити? Швидше у світ предків, до Вирію. Там мир, спокій і благодать. Там мої батько, мати, увесь рід».

І раптом вухом уловила далекий перестук копит. Затамувала подих. Ще раз прислухалася до землі. Саї йдуть! Вони її визволять. Тільки навіщо? Для неї віднині потъмянів променистий Колоксай, вицвів блакитноликий Арпоксай, високочолий Ліпоксай. А стук все ближче й ближче.

– Та що ж це я розкисла! Я косачка! – зашепотіли її вуста. – Я не маю права залишити цей світ, допоки не поквитаюся з ворогами. Тільки помста мене врятує. Та така, щоб земля захиталася під ногами зайд! Щоб їхні нащадки мене боялись, як вогню, як урагану, як повені! Швидше, саї!

Ореля підхопилася на тремтячі ноги. І заспівала бойову сколотську пісню. З кожним звуком голос її міцнів. Вона відчувала – сама стає піснею. Її вже не може втримати цей ненависний намет... Їй здалося, що вона вирвалась з нього й почала підніматися у чисту ранкову просину, до жайворів. І з вишини побачила свій білокам'яний Новоград, а далі

Напіт, Хабеї і безліч других поселень. І скіфську кінноту, що розгорнулася на пів степу і мчить до неї, Орелі. І Агейя попереду... А на заході із густої передсвітанкової синяви глибокими балками, мов полосаті полози, виповзає військо pontійського полководця Діофанта. Й Ореля зрозуміла: її горе ніщо у порівнянні з тим, якезагрожує рідному краю. Вона співала – кликала саїв. Здавалося, її голос лунає над усім степом. І сили верталися до неї. І голос міцнів.

...Відкинувшись полог намету. Увірвався знавіснілій проводир Борода його тіпалася. Руки тряслися. За ним два стражники зі списами.

– Вирвати язик оцій варварці! Негайно! – заревів проводир, як поранений звір. Увесь степ на ноги підняла!

Ореля метнулась в куток. Стражники приставили до стіни намету свої списи. У одного в руках майнули страхітливі кліщі – схоже, готувалися до допитів непокірних саїв. Дівчина враз умовкла. Нічого не бачила, окрім оцього залізяччя, що невідворотно насувалося на неї роззявленою пашекою. «У мене ж тільки пісня й зосталася, – тенькала думка. – Та й ту хочуть відняти. Як же я без неї? Не віддам!» Зробила оманливий ривок убік, потім головою штовхнула у живіт херсонесита, що намагався схопити її за стан. Ногою збила список і з розгону навалилася грудьми на гостре вістря.

...Падаючи і втрачаючи свідомість, почула близьке та рідне «Ар-ра-ра!». Лавиною увірвалися в балку саї. Херсонеситів з піднятими мечами пронизували стрілами та списами. На беззбройних накидали аркани, батіжжям збивали з ніг. Та проводирю з кількома стражниками вдалося вирватися. Швидко розтанув у степовому обширі металевий блиск його обладунків.

– Орелю! – гайсав по табору Агей. Кинувся до намету. І за якусь хвилю виніс закривавлену Орелю з беспомічно звисаючи руками. – Травника! Мерщій травника! Травника!

Обережно поклав дівчину на щойно розстелені шкури. Сивий травник промив настоянками глибоку рану, приклав мазь і тugo навкіс перев'язав груди. Йому допомагала Напіт. Косачки колом сіли навколо пораненої подруги і за звичаєм молилися та благали богів зглянутися над подругою і допомогти одужати. Руслана лагідно розгладжували Орелине волосся та заплітала його в тугу косу. Агей не зводив очей з блідого, майже безкровного обличчя Орелі. Тільки тепер він зрозумів, як дорога вона йому.

– Скажи, що ти хочеш, – і ми зараз же виконаємо, – схоже, Агей був ладен на все заради неї. – Може, усіх бранців-херсонеситів принести у жертву богу Аресу?

Ореля хитнула головою: не варто.

– Я співати хочу. Я не доспівала свою пісню, – ледь розтулила запечені губи...

Заграла сопілка, загуділи бубни.

Ореля зачаровано дивилась у голубінь вранішнього неба. Угорі прямо над нею щедро розсипав дзвінкі трелі жайвір – стрічав сонце.

– Слухайте, він доспіває мою пісню... А я потім... – і її очі закрилися.

м. Сімферополь

Таврські сходи

Оповідання

В основу оповіді покладено легенди про таврів – одного з найдавніших народів, який мешкав на Кримському півострові, головним чином у гірській та прибережній смугах від Херсонесу (Севастополя) до Феодосії, і який дав йому свою назву. Одним із таких місць називають гірський масив в околицях Судака (в давнину Сурожа, Сүгдеї) та Нового Світу (колишній Парадіз, що в перекладі з грецької Рай). В урочищі Каравул-Оба (Караульна або Сторожова вершина) і нині можна знайти печери, у яких жили таври, а також камінні колодязі, де ніби-то вони тримали своїх бранців. Там до цих пір збереглися таврські сходи, а також ущелини, які називають Раєм, Пеклом, Чистилищем. Найчастіше до рук таврів потрапляли давні елліни, які прагнули колонізувати цей край. Місцеві жителі і зараз показують на мисі Капчик Наскрізний гром, що поєднує Розбійницьку та Тиху бухти, звідки буцімто таври нападали на грецькі судна. Саме тут велися зйомки кінофільмів «Туманність Андромеди», «Людина-амфібія», «Пірати ХХ віку». Хоч найнебезпечнішим місцем у Понті Евксінському (Чорне море) мореплавці вважали бухту Сімболон Лімен (нині Балаклавська).

За розповідями, у жертву своїй Великій Богині Діві, володарці усього живого, а також землі та води, таври приносили биків, а інколи й дужих мореплавців чи чарівних полонянок.

За своїми діями вона була дуже схожою на грецьку Артеміду, богиню рослинного та тваринного світу, пізніше її шанували як богиню мисливства, лісів та гір. Херсонесити величали її покровителькою свого міста. Які давні слов'яни, таври вважали дуби священними деревами. Вперше в історичних пам'ятках таври згадуються у Геродота (жив приблизно з 484 до 425 року до н. е.). За його даними, таври відмовилися надати допомогу сусідам-скіфам у їхній боротьбі проти перського царя Дарія I (513 р. до н. е.). Уже в ті часи то був багатолюдний народ. Дехто вважає таврів одним із чисельних племен Великої Скіфії-Сколотії, що протягом тисячоліть займала обшир між Дунаєм і Доном, Волгою і Балтійським морем. Часто їх так ійменували – тавро-скіфи. Чимало дослідників пов'язують таврів з кіммерійцями-аріями, яких називають попередниками, а то й пращурами скіфів, сарматів, русів, слов'ян.

У будь-якому випадку читач відкриє для себе ще одну незвичайну сторінку історії Тавриди. А заодно задумаетесь: раптом коріння і його родового дерева тягнеться в Крим або ж із Криму.

Розпечене Сонце круто піднімалося в зеніт. Наближалася полуцене. Горан звично закинув за плече скіфський горит, ухопив глибокий плетений кошик, повний мідій, і поміж величезних валунів вузенькою стежиною почав спроквола підніматись вгору до стійбища. Ледь відступив на кілька кроків від моря – на нього жаром дихнули обривисті скелі. «Горить земля, – подумалось. – Чимось ми, таври, мабуть, розгнівили святу богиню Діву – відганяє хмари від наших гір. Все чахне. Скоро нічим буде й худобину нагодувати»...

Раптом донісся різкий звук рогу. Горан аж здригнувся. Звів догори очі. На стрімкій сторожовій вершині, широко розставивши ноги, щосили дув у ріг глашатай царственого

Аріха. Протяжні звуки метались поміж стрімких скель і стихали у глибоких урвищах.

– Усі – до святилища! – склавши біля рота долоні, з трьох валунів загукали служники Аріха. Ущелинами таври сходилися на простору гаявину біля піdnіжжя височеної, майже гладкої скелі. Чоловіки в скатках-шкурах через плече, з горитами, повними стріл, та з довгими ножами на широких поясах. Жінки в легких сарафанах із грецьких тканин, вишиваних на грудях та рукавах, несли порожні глечики – як нагадування, що рід страждає від безводдя.

Горану гурті запримітив Зорину, старшу доньку Аріха. Її називали не інакше як царівною. Вона поглядом відкликала хлопця вбік, мовляв, треба поговорити. У стійбищі всі знали, що невдовзі, як тільки підуть дощі і худоба вигуляється, зміцніє, ця пара одружиться. На всіх святах вони були поряд. Поміж собою таврійки подейкували: «Гарна пара», – і тихцем заздрили. Уже й зі згоди Аріха старійшини, як повелося, викололи їм обом на зап'ястях рожеві татуювання. Вони ніжно привітались – чолом до чола. Гарна була Зорина – погляд не відвести. Чи не найкраща на весь рід. Карника, чорноброва, рум'янощока. З трьома разками різнобарвного намиста та оберегом із халцедону поверх вишиванки. У грудях клекотіла радість.

– Нарешті прийшла пора ублажити богиню кохання та плодючості – пресвяту Діву. Бо ж немає спасіння від сонця, хай воно світить вічно. Бики від недоїдання чахнуть. Хто ми без них? Через цю спеку й наше весілля відкладається.

– I кого хочуть у жертву принести? – поцікавився Горан, ставлячи на землю кошика.

– А ти не знаєш? Отакої! Вчорашню полонянку-еллінку, – випалила щаслива Зорина. А Горанаж здригнувся, лице скам'яніло. Зорина, не помічаючи його стану, все торохтіла: – Там така красуня! Велика Богиня таврів буде дуже задово-

лена таким дарунком! Я впевнена, що після цього Діва змилується й пошле дощ на таврські гори та долини.

Горан слухав, а перед очима зринули події минулої ночі, свідком яких він був... Далеко від берега на мережаній місячній доріжці – довгастий еллінський корабель. Посвист таврських стріл. Двоє забитих греківпадають через борт уморе. Крик. Стогін. Розпач. І раптом навпроти – великі, повні сліз очі юної еллінки з-під довгого розпушеноого волосся на білому хітоні. «Наче посланниця Місяця та зірок», – зауважив тоді про себе Горан. Та з темряви на неї впав аркан. Як змія, перехопив дівочий стан... А потім у наскрізному гроті самовдоволений вигук Аріха, як тепер у Зорини:

– Така рибка ще не потрапляла у мої сіті! Божественна Діва буде задоволена, – і, намотавши на руку волосся бранки, вождь сам повів її вузькою стежиною в свое житло під камінним навісом, увитим плющем. Так було зі всіма молодими полонянками... Що з ними робив Аріх – ніхто не знав. Лише здогадувалися, але мовчали. Бо боялися вождя, швидкого на розправу.

– Невже її в жертву – оту красуню? – мимоволі вирвалося у Горана. Зорина вмовкла, здивовано глянула на парубка, смикнула його за руку, потягла до святилища...

Від таврських сходів до ритуального каменю над урвищем вишикувались у дві шеренги чоловіки в гостроверхих шапках – попереду, жінки у білих хустинах – за ними. Сонце шкварило немилосердно. Горан, обводячи поглядом таврів, наче хотів дізнатися, що вони думають, в душі молився: «Невже оту гречанку виведуть? Пресвята Діво, змилуйся! Не приймай тієї жертви. Вона ж сама досконалість, творіння неба, землі і моря. Таким треба жити вічно!»

Горан поглядом ковзнув по ритуальному каменю. В п'яти виїмках курились ялівцева та соснова смоли. Поряд на високому камені вилискували страхітлива бронзова сокира та священний довгий ніж з оздобленою золотом рукоят-

тю. Поряд на високій плиті з піщанику – зображення богині родючості Діви. Вона дивилась на всіх пильним поглядом – таким, що проникав у саме серце. Це ж він, Горан, викарбував і змалював її такою. За це йому довго дякували таври. А Аріх навіть дозволив йому стрічатися зі своєю доночкою. Горан не просто зображував її на камені, а творив з любов'ю, вірою та надією, що вона завжди буде приносити його роду тільки вдачу. Він бажав бачити її милосердною, доброю, турботливою до всіх людей. Головний убір богині з довгими гострими рогами биків-таврів, тонкошій глечик з краплинами життєдайної води вона тримала в одній руці, а гілочку священного дуба – в іншій... З яким натхненням він різьбив її та вимальовував! О Велика Богине! Зараз же Горан мовчки усім єством благав Діву відмовитись від такої жертви. Вона має берегти усе найкраще, що народжується на світ. А юна грекиня була саме такою. Вона так схожа на створену ним Богиню.

– Таври! Погляди – на сходи! – закликав жрець.

Дрібно загули бубни. Жінки впали на коліна, поставивши глечики поряд, Чоловіки опустились на ліве коліно, тримаючись за рукояті ножів. Тільки Горан лишився стояти, не відриваючи очей від сходів. Його вуста все голосніше шепотіли:

– О мудра й добра Велика Діво, відмовся від гречанки. Не приймай такий дар! Бо вона прекрасна!

На Горана засичали з боків. Зорина почервоніла й ще нижче опустила голову. А він молився. Чекав, сподівався на милість богині... Та ще гучніше загриміли бубни: таврськими сходами повільно ступав Аріх, щосили постукуючи розцяцькованою палицею. За ним два жерці під руки вели... О, пресвята Діво! Золотаві пасма в'юнкого волосся спадали нижче спини. Сліпучо-яскравий білий хітон. Невпевнена хода. Великі блакитні очі. Вона дивилася поперед себе, та, здавалося, нічого не бачила. І погляд порожній, затуманений. Горан аж стрепенувся. Та взяв себе в руки. Певно, на-

поїли дівчину ритуальним зіллям. Навряд чи й розуміє вона, що відбувається навколо та для чого її сюди привели. Так і впаде від удару ножа в морську безодню. І сліду не лишитися від її краси на землі.

– О Діво, пощади ту, що схожа на тебе! – шелестіли вуста Горана.

– На коліно! – майже загудів розлютований Аріх. – Звичай порушуєш.

До Горана підскочили двоє аріхових служак. Та він стояв незворушно, ніби зачарований.

– Все краще – тобі, о велемудра Діво! – зненацька заволав Аріх.

– Дари – богині! – ревнув натовп. Чоловіки підняли над головою ножі, жінки глечики.

Горану здалося, що почала провалюватись під ногами земля, гори й дерева захитались. Здалось, от-от упаде. Тільки й запримітив: жерці повели еллінку на ритуальний камінь. Збліснув ніж. Наче чайка, скрикнула востаннє дівчина. Попчувся короткий сплеск скинутого в морську глибінь тіла. Потім об хвилі лунко вдарились і туші п'яти дорідних биків.

Зрозумів Горан: богиня не зважила на його прохання.

На ритуальний камінь, де щойно стояла еллінка, зібраvensя тлустий Аріх. У смолянім диму він видавався якимось привидом, що промовляв: .

– Тільки що наша Велика Богиня, благородна Діва, сказала мені, що не може пологи дощем наші гори, напоїти трави, нагодувати биків. Серед нас знайшовся непокірний!

– Аріх суворо бликнув на Горана. – Нам потрібно повторити ритуал. Й ми змушені знову принести в жертву чужоземців. Ще один їхній корабель причалив в афінеонській бухті. Богиня дуже гнівається, що ми, таври, пускаємо нечестивих на наші береги. Її воля для нас – понад усе!

– Понад усе! – хором вигукнули таври. – Слава Діві!

Аріх наблизився до зображення богині й поцілував його. Тé саме зробили й таври, підходячи по черзі.

Ледь таври почали розходитись, до Горана підскочила Зорина. Вона шмагала поглядом нареченого:

– Як ти смів образити Велику Богиню? Через тебе не буде дощу! Ти хоч це розумієш? Ти збезчестив увесь рід! І мене теж! – вона схопила з землі гострий камінчик і, зойкнувши, полоснула ним по татуїровці на зап'ясті. Виступила кров. – Вважай, що між нами нічого не було. Донька Аріха не може бути дружиною зрадника!

– Ти права. Ми різні люди, – ледь чутно відповів.

– Божевільний! Діва покарає тебе! – крутнулась і, затиснувши долонею роздряпану руку, кинулась наздоганяти батька.

Горан залишився один посеред розпашілого майданчику. На ритуальному камені на сонці пурпурово вигравала крапелька крові юної грекині, що зникла з цього світу... Яке неймовірно безглазде життя. Озирнувся. З-поза скель за ним спостерігали аріхові стражники. «Я ж нічого поганого не зробив, – розмірковував юнак. – Лиш у думках та в душі поспівчував прекрасній чужоземці, яка ще нікому нічим не завинила. І зараз же – всі проти мене. Навіть Зорина. Хто я нині? Відступник? Але ж я нікого не зрадив. І наче ж нікого не образив».

– О, Велика Богине, це несправедливо, – вголос проказав і повагом поплентав доріжкою, що вела від стійбища.

Довго блукав Горан довкола гірськими стежками поміж розлогими соснами, дубами. Аж допоки сонце не вклалось на ніч за Великим Тавром. Отямився на плоскій вершині пепчерної скелі під широкою кроною самотнього деревовидного ялівця, над бухтою, яку самі ж таври звали Розбійницькою. Зняв з плеча горит, розв'язав легку телячу шкуру, постелив під товстим стовбуrom ялівцю. Ліг, зіпершись на лікоть, та й задивився на темні обриси навколошніх

гір, що належали його роду, у відблисках останніх сонячних променів. І раптом побачив те, чого ніколи раніше не помічав: гори вимальовували контури сплячої красуні... Вона була так схожа на ту нещасну красуню-еллінку... Довгі коси спадали в море. Високе чоло, рівний ніс, тонка шия, тендітні груди. . . Невже після смерті та незвичайна дівчина навіки втілилась в гори, де обірвалось її коротке життя? Защеміло серце.

Хлопець відвернувся. На сході біля підніжжя соколиної гори – саме там на недосяжній вишині гніздилися ті сміливі птахи – у вечірній пітьмі висвічував кострищами грецький порт Афінеон. А далі у межигір'ї блимав вогнями Суренж-Сурож. Давні руси, що там мешкають, ще називають його Сонячним містом, бо по-їхньому Сур – Сонце. Все-таки які ж сміливі оті елліни та руси, будуючи свої стійбища на чужині. Мабуть, сподіваються на злагоду та порозуміння з місцевим населенням, перш за все з нами, таврами, господарями приморського побережжя. Краще було б і нам з ними подружитися, аніж по-звірячому нападати, грабувати, убивати. І не боги тут винні, а такі нелюди як Аріх та йому подібні.

А далі погляд Горана поринув у безкінечну синяву. І, здається, немає межі між зоряними небом і морем. Який нескінченний світ! Скільки простору! Для кожного племені, для кожної людини. А його хоче затулити собою такий-собі хтивий Аріх, вождь однайменного роду. Так не повинно бути. Треба діяти.

Вбираючи усю ту велич рідного краю, Горан відчув, як його тіло наповнюється могутньою силою, думки стають світлими та високими. А від них просвітлюється душа й зве до себе такий же ясний дух. Юнакові здалося, ніби здатен обійти всю землю і небо. Зрозуміло, він не міг зрівнятися з богами, але стати їхнім помічником у хороших справах – чом би й ні! У Горана зародилося бажання повернути юну еллінку із світу пращурів, оживити її. Він був готовий навіть

загинути, якби тільки більше не зосталося горя у цьому чарівному краї.

Знизу, з Розбійницької бухти, почулися стишені голоси, легке хлюпання весел.

– Діва таки відправила таврів на розбій, – прошепотів сам собі Горан, стискаючи кулаки. – О, ненаситна! Хоч на-вряд вона напоумила таврів на злочин.

За мить він уже мчав знайомими стежинами, що петляли між деревами, до стійбища. Дістався швидко. У місячно-му сяйві побачив на вершині стражника, що сидячи куняв. Тихцем спустився до ритуального каменю і щосили ножем почав дряпати зображення Діви, яке колись з таким захопленням карбував та вимальовував кожну рисочку.

– О, Діво, я ж творив твій образ на добро і щастя. Та Аріх використовує тебе на ганебні справи заради власної наживи та насолоди. Прости мене, Велика Богине, але я не хочу, щоб твої зображення слугувало людям, ницим душою й помислами. Прости мене!

З-під його ножа летіли шматочки чорної та червоної фарби. Глянув на справу своїх рук – Діва стояла сліпа й безрука. Потім тихцем через бескиддя валунів пробрався до колодязів, де таври тримали полонених. Причайвся за густими кущами держидерева та й почав чекати, коли повернуться його родичі зі здобиччю. Сумніви не давали спокою: «Проти кого повстав? Проти своїх же – таврів, таких, як і сам, як мої батько й мати, що пішли у світ пращурів. Проти своєї ж коханої Зорини, яка не сміє мене зрозуміти... Знали б мої рідні, яким став їхній син – напевно, прокляли б. Так повелося із покоління в покоління. На що замахнувся? На злих духів? На князя темряви? Так вони ж – у задурманених головах людей. Як їх звідти вигнати, чим викурити? Добрими справами? Повагою? Любов'ю?.. А таки-так, по-іншому неможливо».

В нічній тиші на стежині почулися знайомі голоси. Вгледівся. Як завжди, попереду Аріх тягнув на налигачі двох

дівчат. За ними таври вели п'ятеро греків зі зв'язаними спереду руками.

Пальці Горана мимохіть потяглись до гориту за стрілою. Йому конче забажалося увігнати стрілу в пишне черево Аrixа. Це він винен у смерті еллінки, це він обманює таврів, посилаючись на Діву. Це він штовхає його родичів на грабунки, вбивства, безчинства. Яка до нього може бути повага?! З нього й треба починати... Вже стріла була натягнута – аж тріпотіла від напруги... Та юнак подумав, що більше принесе користі, коли звільнить бранців. І опустив лук, тихенько вклав стрілу в горит.

Юних еллінок Arix, як завжди, повів у своє житло. А чоловіків таври заштовхали в кам'яний колодязь. Щасливі та веселі, з награбованим скарбом, загорнутий в грецькі полотна, зникли в ущелині. Залишили лише одного охоронця. Та він, зморений, ледь приліг – і заснув. Горан по-кошаочому підкрався до стражи, однією рукою міцно затиснув рот, другою шкіряним паском хутко прикрутив товстого ялівцевого стовбура, ще й настрахав:

– Шумнеш – задушу.

Горан опустив в колодязь довгу дерев'яну жердину з сучками. Здивованим грекам махнув рукою угору:

– Швидше! На волю!

Греці легко вибралися на поверхню. Горан показав їм на велику стежину, мовляв, тікайте. Ті залопотіли сандалями по камінцях. Хотів і сам за ними податись. Та раптом відчув шалений удар по голові. На нього навалилось двоє дужих таврів, притисли до каменів, зв'язали руки й ноги. Мимо промчав з десяток воїнів. «Погоня, – подумав Горан. – Та не догнати вже їм спритних греків. Завтра увесь Афінеон знатиме, що витворяє Arix. Тепер йому не втекти від помсти. І гречанок він відпустить».

Arix вискочив на гвалт. Мов навіжений, з вистрибом схилився над Гораном і, бризкаючи слиною, зарепетував:

– Запроданець! Зрадив увесь рід! І такий хотів стати моїм зятем! В колодязь його! І охороняти! Завтра судити-мемо! Привселюдно!

Зв'язаного Горана кинули, як колоду, в ту саму яму, звідки він допоміг втекти грекам. Від болю знепритомнів. Прийшов до тями, коли в отвір заглядав ранок, сірий, вітряний. Важкі хмари накочувалися з моря і штовхалися, як бики, над горою. Впали перші краплини. Горан, лежачи на спині, хапав їх спраглими губами. Чим їх викликано? Хто пригнав з далеких країв? Чи не слози чарівної еллінки, яка не дожила, недолюбила, не народила нащадків?

Знову на стійбищем тривожно, як і вчора, загудів ріг. Таври посунули до майданчика. Коли Горана повели на суд, над головою загрюкав грім і ламались над розбурханим морем стріли блискавок. Розв'язали руки. На ритуальному камені уже стояв Аріх. В правиці тримав жезл з символом роду у вигляді рогів. А обіч каменю півкільцем на колодах сиділи старійшини.

– Ось він – зрадник! – Аріх ткнув жезлом в Горана. – Він заподіяв небачений злочин – випустив полонених греків. Й тим самим виявив неповагу до пресвятої Діви. Та це не все. Погляньте, що він заподіяв ликові Великої Богині. Такого блюзнірства не сотворив жоден тавр.

– О лишенъко! – запричитали жінки. – Що тепер з нами буде?

Аріх наче чекав такого голосіння. Підняв дотори руки. І так стояв кілка хвилин – слухав небеса. Потім, розтягуючи кожне слово, твердо вимовив:

– Велика Богиня вимагає суворо покарати відступника!

– За те, що я дав волю полоненим, небо віддячило усім нам дощем, – Горан сміливо обвів поглядом Аріха та старійшин, гордо випрямився.

В цю мить над головами ляснув розлогий грім, довго не затихав його гуркіт поміж скель. Й ураз по розпащілих скелей

лях заляпали великі краплі. Аріх аж зіщулився зляку, але швидко оговтався:

– Цей пройдисвіт не може називатись тавром. Нема йому місця серед нас. Я вимагаю вигнання нечестивця! Це – найстрашніше для кожного тавра.

– Прогнати його таврськими сходами! – запропонували старійшини й піднялися з колоди. Це означало: присуд здійснено. Горан добре знов, що малося на увазі.

...Двоє аріхових слуг зав'язали йому очі шкіряною тясмою. Підвели до краю сходів, що вели до вершини сторожової гори. Розумів, піdnіметься і спуститься ними – залишать його живим, але проженуть геть. Зірветься – йому зараз же відчиняться ворота у світ пращурів. А якщо він зірве зостраху пов'язку – родичі внизу заб'ють його камінням. Такий закон. Рідко кому вдавалося пройти оте випробування.

Загудів барабан. Горан ступив на вузькі мокрі східці. Кілька разів нога зависала над прірвою. Все ж знаходила опору. Таки він народився, певно, під щасливою зіркою – хитаючись та ковзаючи на мокроті, під зойки жалісливих жінок таки здолав таврські сходи. Коли спустився вниз, слуга, виказуючи своє презирство, майже зірвав з його очей спіtnілу смужку. Навпроти Горана стояла стіна мовчазних таврів. У чоловіків руки – на рукоятках ножів. Ніхто ні пари з уст. І тут хлинув дощ – густий, рівний. Таври раділи йому як діти. Підставляли обличчя під краплі, намагалися спіймати їх ротом і сміялися-веселилися. Здається, забули про все на світі і навіть про те, заради чого зібралися на майданчику.

І Горан радів їхньому щастю. Тільки коли дощ трохи ущух, пильно глянув кожному тавру в обличчя, усміхнувся і сказав на прощання:

– Добрий сьогодні дощ. Хай буде таким завжди. На радість і добробут усім вам! Я відпустив еллінів – і, бачите, хмари примчали з Еллади. Пам'ятайте про це. Добро породжує добро.

Ступив крок на стежину, що вела зі стійбища. Таври розступились. Запримітив, скоріше відчув: виганяють вони його не з ненависті, а, як заведено, за звичаєм...

Горан спустився в широку долину, в дубовий гай. Велика сила у цього дерева. Дуб-годувальник, з його жолудів таври випікали млинці. Він – лікар: з його кори та листя вони готували цілющі настої. І часто-густо просто обіймали стовбури – і дуби давали їм силу та снагу до одужання від усіляких хвороб. Під його шатром навіть найзапекліший ворог не мав права підняти руку на людину. За це його таври й нарекли дуб священим деревом.

Юнак підходив до кожного дуба, торкався їхнього шкарубкового тіла, цілував мокре листя, насолоджувався терпкими пахощами. Й йому стало легко й весело. Мимоволі засміявся. Спочатку тихо. Потім усе гучніше. Мов змагався з відлунням громів. Він знов, зо на цьому житті не закінчується. Боги не випадково провели його таврськими сходами. Його чекало нове життя. Можливо, тяжке, проте вільне. Від царственного Аріха, від забобонів, від брехні. Він намагався прожити його з любов'ю в серці...

І тут Горан відчув, як під ліву лопатку вп'ялося щось страшенно гостре. Зрозумів – стріла. Звідки їй взятись у священному гаю? Він ледь повернув голову й побачив: пригинаючись попід дубами, втікав аріховий стражник – один із тих, хто зав'язував йому очі перед сходами. Переходило дихання. Намагався вхопитись за віття дуба. Та не стачило сили. Упав горілиць, зламавши стрілу. Закружляли над ним, ніби збирались підхопити, віковічні дуби. Неймовірно швидко в очах почало звужуватись світло. Ще мить – й перетворилось у цятку, потім у зірочку в пітьмі Всесвіту. Тільки й устиг прошепотіти:

– Я залишаю вас, щоб повернутися у дні прийдешні...

смт Новий Світ, Крим.

Дива Стефана Сурозького

Оповідання

Саме середина VIII століття стала зоряним часом впровадження правовірного християнства в Криму. Візантійську імперію стрясали жорстокі сутички між іконоборцями та іконошанувальниками, що точилися понад століття. Перемогли іконоборці. В 726 році імператор Лев III заборонив пошанування ікон, а іконоборство стало офіційною державною політикою, спрямованою на те, щоб підкорити собі церкву і отримати її багатства.

Шанувальникам не залишалось нічого іншого, як шукати притулку на окраїнах держави. Святим місцем вони обрали для себе Таврику, зокрема древній Сурож (нині Судак) у мальовничій бухті, оперезаній стрімкими скелями на березі Понту Евксинського, який ще називали Руським морем. Він став центром єпархії на чолі з єпископом. Побудували тут чимало величних храмів та монастирів. Місцеві жителі ставилися доброзичливо до християн. Навіть допомагали зводити дивовижні споруди з золотими куполами, а згодом чимало їх прийняло християнську віру у серця свої. Про це розповідається у руських збірниках під назвою «Житіє Стефана Сурозького». Ким він був – той великий подвижник і святитель? Яке значення мала його діяльність у становленні християнства в Криму, а з часом і в усій Русі? Питань багато, та відповідей обмаль. Проте навіть ті писемні дже-

рела, що збереглися, здатні дещо розповісти. А якщо трохи проаналізувати ту епоху та появляти...

НА ХВИЛЯХ ВІРИ

15 грудня 6724 року від сотворіння світу або 795 року від Різдва Христового. У славному місті Сугдеї, яке русичі називали Сурожем, у тихій скромній келії з вікном на море, у білій одежі лежав на канапі сивобородий старець – архієпископ Стефан, прозваний Сурозьким. На стіні навпроти велика ікона Ісуса Христа в золотій оправі. Відчував, сили покидають його, одна за одною рвуться ниті, що втримують його душу на цім світі. Ще трохи – і він предстане перед Господом. Як оцінить Творець його діяння та вчинки? Нічого не треба буде йому пояснювати – Вседержитель усе бачить, чує і знає, навіть думки. Зараз же Стефанові залишається одне – самому згадати гріхи зумисні та невільні і покаятися.

Стефан дивився на сиві хмарки, що спроквола плинули з моря і танули у блакитній високості, і бачив.. .

...Ось він хлоп'ям разом з ровесниками на березі гірської річечки у своїй рідній Каппадокії. Дріботить хвильками голубе плесо. Йому дуже хотілося ступити на їхні гребені – адже умів це робити Ісус Христос і показав, що при бажанні людина здатна ходити по воді. Стефан розбігся, спіткнувся об першу ж хвилю – і шубовсть з головою. Ще й ще раз. Інші підлітки – й собі за ним. І все марно. Нікому не вдалося хоча б на мить утриматися на хвилях. Коли вже вибилися із сил, один хлопчина, розпластуючись на гарячому піску, махнув безнадійно рукою:

– Усе оте – твої вигадки. Людина не може ходити по воді.

– Та ні ж, то – істина, – затявся Стефан. – Так Святе Письмо розповідає.

– То чому ж ти не витанцьовуєш на хвилях? – хихикнув хлопчина.

– Тому що мало знаю і мало вірю. Та обов'язково цьому навчусь, – відказав Стефан.

А восени подався до Константинополя, до духовної школи. Старався жити за Заповідями Божими з дня у день, із року в рік. З радістю відчував: душа наливається незнаною силою, перед нею зникають горизонти часу та простору. Він навіть міг за бажанням перенестись до своєї Каппадокії, побачити, наче наяву, родичів, дізнатися про долю хлопців, з якими колись стрибав у річку. Видіннями приходили до нього події, що відбувалися у найвіддаленіших куточках ойкумені. Стефан інколи бачив те, що станеться у майбутньому.

Старання юнака були помічені. Там же, у Константинополі, його прийняли в іноки. А невдовзі православний патріарх Герман висвятив його в єпископи. Та про все по порядку...

ЗА НАКАЗОМ ЯНГОЛА

З першими променями сонця до вітальні маленького патріаршого дому увійшли посли із заморського града Сурожа. У чеканні вони з побожністю розглядали ікони на стінах. Нарешті до світлиці зайшов патріарх Герман, низенький, худорлявий, трохи згорблений, на грудях великий золотий хрест. Гості вклонилися йому в пояс.

– Від імені усіх міщан просимо ваше преподобіє направити до Сурожа нового єпископа, бо наш недавно почив, царство йому небесне, – прогудів бородань, старший серед посольства. – Без сповідника ми як сироти. Смута у людських душах зароджується. Язичництво знов до міста підбирається. Сурожани дали наказ – без священика не повернатися.

– На все воля Божа. Раз він вас надоумив – так і буде. Почекайте до завтра, – патріарх у роздумах залишив гостей.

А на самоті розмірковував: «Господи, кого послати?» Лев Ісавріянин, із давнього роду левітів, зйшовши на візантійський престол, стільки достойників понищив, розігнав та у темниці кинув тільки за те, що вони святі ікони шанують, молитви біля них чинять та люд тому навчають. Чию волю він виконує? Божу? Творець не може бути таким жорстоким. Швидше за все це витівки Саваофа-Сatanіїла? Після єрусалимського Апостольського собору в 49 році від Різдва Христового у християнстві майже все змінилося. Тільки-но апостоли Петро, Павло та більшість їхніх учнів прийняли мученицьку смерть, євіоніти разом з талмудистами почали переписувати Новий Заповіт. І вже не комусь іншому, а юдеям стали приписувати месіанську роль: там вони з народу-богоборця стали «богообраними». Як так сталося – важко сказати. Хоча, правди ніде діти: саме за намовою юдейських першосвященників було розіп'ято Бога-пророка Ісуса Христа. А тепер почався новий етап гонінь на християн – з боку візантійських владоможців. Не без поради «богообраних». Хоч це мало б бути справою тільки церкви. Хто напоумив того ж таки Лева Ісавра нищити віру? І привід знайшли – ікони їм не до вподоби. Дикість! Таке можуть чинити лише слуги Князя темряви. Що зсталося християнам – втікати від наруги до інших країв, несучи Боже слово. Чимало перебралося до Тавріки, особливо до Корсуня, Сугдеї, Корчева. Схоже, саме ті міста з часом можуть стати оплотом віри нашої.

А вночі Герману привидівся янгол. Став на порозі його келії у білому сяйливому вбрани і проспівав речитативом:

– Завтра рано-вранці пошли отрока у потаємне місце до обранця Божого Стефана та постав його єпископом у Сурожі.

– Чому саме його? – подумки уві сні спитав патріарх.

– Він здатний добре упасти ввірене йому стадо Христового й привести до віри невірних. Він непохитний у своїй вірі. І здатен устояти перед навалою іконоборців.

– За якими прикметами я дізнаюсь про місце, де перевуває обранець Божий Стефан?

– Твій отрок відає з волі Божої. Він і приведе. Я й до Стефана посланий – щоб він ні в чому не виявив непослух. – І янгол розтанув, ледве Герман розтулив очі.

...Уже тридцяте літо Стефан жив у пості та молитвах у далекому монастирі, що загубився у лісових хащах серед високих гір. Молився за друзів та ворогів, праведників та грішників, добрих та злих. Просив у Творця для них прощення та спасіння. В одну з ночей постав перед ним у білому сяйві янгол Господній:

– Я посланий від Спасителя нашого сповістити тобі радість – піти до града Сурожа навчати людей вірі Христовій. Вранці пришле за тобою патріарх, і посвятить тебе, і направить туди архієпископом.

– Я готовий виконати будь-яке побажання Спасителя роду людського, – з готовністю відповів Стефан.

А наодинці спитав сам себе: що то за місто? І в його уяві чітко вирізьбилися зубці величної фортеці на обривистій скелі над морем. А сім церков випромінювали над нею світло, відтісняючи темряву. І від того Стефанова душа возрадувалася. А потім на тлі того сяйва майнула чорна постать Лева Третього Ісавра, який стояв у калюжі крові – його, Стефанової крові. Зрозумів – його чекають тортури, майже такі, які довелося пережити Ісусу Христу. Та страху не було. Так має статись. «Спасибі, Господи, що посилаєш мені випробування», – прошепотіли його вуста.

Й коли вранці перед ним з'явилися отрок і два пресвітери, Стефан узяв уже зібрану торбину, перехрестив своє нехитре житло і сказав:

– Ходімо швидше. Патріарх чекає. Хай нам Бог помагає.

Патріарх Герман зустрів Стефана з великими почестями. І у найбільшій цареградській церкві, у присутності парафіян та сурозьких послів висвятив його на архієпис-

копа. Проводжаючи його разом з гостями на корабель, наставляв:

– Нехай в усіх твоїх помислах і діяннях, у часи неймовірних випробувань не полишать тебе віра, надія і любов до Бога та людей. У цьому твоя міць. Ти вмієш слухати Бога. І він тобі підкаже, як чинити у найскладніших ситуаціях.

У МІСТІ СЕМИ ХРАМІВ

Сурож вразив його своєю величчю. Особливо портова частина. Під крутими скелями височіли дво- та триповерхові маєтки місцевої знаті під розлогими соснами та деревовидними ялівцями. Храми яскріли куполами. А скільки суден біля причалу! З Константинополя, Трапезунда, Херсонеса, Корчева, Феодосії, Венеції, Генуї та Еллади, навіть з далекого Києва. На яких лише мовах не розмовляв тут люд!

Та серед інших вирізнялися алани – гордим та суверим виглядом. Вони називали себе не інакше як прабатьками древньої Сугдеї. Греки тільки посміювалися – вони напевно знали: це їхні пращури першими освоювали ці чарівні береги, будували тут легендарний Афінеон, зруйнований кочівниками, а він же був, за переказами, ровесник Феодосії та Пантикалея. Це вони розбоями та набігами змусили ще давніших аріїв-русів покинути цей благодатний край з його столицею Суренж, містом Сур-Сонця. Гоноровито поводили себе таври – вони з правіку вважали все узбережжя своєю вікопомною територією, а усіх інших міщан – прибульцями, своїми гостями, яких, втім, радо вітали, бо розуміли – то їхні статки.

Стільки мов! Стільки вірувань! У кожного народу свої звичаї та свята. Що може їх поріднити, об'єднати, як братів та сестер? Стефан був упевнений – тільки Слово Боже. Воно здатне вберегти мир та спокій у цьому різноплемінному місті та на його околицях. Ота різаниця, що недавно проко-

тилась отут під час повстання місцевого населення проти хазарських завойовників, які мечами насаджували юдейську віру, більше не повинна повторитися. Тільки порозуміння здатне принести цьому краю процвітання.

Стефан швидко оволодів мовами місцевих жителів. Вільно розмовляв руською-скіфською, таврською, аланською, хазарською. Агрецьку, ромейську та перську знов ще з дитинства. Узяв за правило спілкуватися з вождями племен та громад, у тому числі й хазарським тудуном. Зaproшуав їх та їхніх одноплемінників на всі православні свята. Завжди бував на їхніх. Як цілитель іменем Божим допомагав хворим, незважаючи на те, якої вони віри чи племені. І переконував, що Творець один у всіх.

І потягнулися до нього звідусіль люди – хто за порадою, хто за підтримкою. Як до рідного. Невдовзі стали називати його не інакше, як владикою Стефаном Сурозьким. І пізніше, коли настав час обновляти найвеличніший сугдейський храм Святої Софії, на поміч прибули навіть язичники. А опісля чимало їх побажало прийняти у цьому храмі православну віру.

Вожді племен нерідко запитували Стефана: чим він причаровує людей? А тим, казав, що він говорить так, як думає, а чинить так, як говорить, та клопочеться за них повсякчас, як за братів та сестер.

Сурож-Сугдея набував усе більшої слави на Великому шовковому шляху. Купці із близьких та даліших країн мали за честь привезти сюди чи придбати тут найрізноманітніший крам. Інколи навіть у чергу ставали, аби причалити. І приходили до храмів – хто молився, хто любувався. Але байдужих не було. Не обминали й купці сусідньої Русі, що прямували торговим шляхом «із варяг у греки». Деякі навіть хрестилися тут нишком. І Стефан невимовно радів з того.

ЧАС ВИПРОБУВАНЬ

Та все тривожніші вісті надходили з Візантії. Ще завзятіше бісився Лев Ісавріянин. Забувши про Слово Боже у своєму іконоборстві, він навіть непокірного патріарха Германа кинув до темниці однієї з фортець, назвавши його ворогом християнства. А на його місце без згоди святих отців поставив патріархом чужоземця-сиріянина Анастасія, такого ж запеклого іконоборця, як і сам. Мабуть, це їх єднало. Але ж імператор мав би розуміти, що, руйнуючи віру, він послаблює свою державу на догоду заздрісним сусідам. У нього ж під боком є інший приклад. Хіба він не бачить, як вперто юдеї зміцнюють свою релігію на основі Тори та Талмуду? І не випадково. Схоже, вони хочуть усіх переконати, що самевони – богообраний народ. А в такого народу має бути й віра, дана Богом. І таким чином вони ще й показують світові: християнство слабке – від нього одні чвари, гоніння, а то й війни. І це їм, слід зазначити, вдається. Тільки мета у них далека від Божої – отаким мирним шляхом вони прагнуть завоювати світ для Сіону. Такий план винощував ще Соломон та інші мудреці більше ніж за дев'ятсот літ до Різдва Христового.

Врешті-решт, Ісус – це реальна людина, яка стала Богом. Тож малювати ікони з його зображенням – то не гріх. Як писав колись преподобний Іоанн Дамаскін, образ для неписьменного – мов книга для письменного. А в Візантійській імперії більшість населення не знає абетки, не вміє читати. Та Лев Ісавр думає інакше. Йому конче хочеться зблизити християнство з іудаїзмом та ісламом, які завжди не визнавали ікон і негативно до них ставилися. Та, по суті, не про них він дбає, а про власні шкурні інтереси. Певно, вважає, що так йому буде легше поширювати свій вплив на арабів та юдеїв. Хоч не виключено, що все може статися зовсім навпаки. А знімаючи дорогоцінні ікони, мозаїки, фрески,

статуї, імператор прагне направити кошти церков до своєї скарбниці. Що це, як не грабіж серед білого дня. Такі дії викликають обурення у вірян. Уже були повстання в Греції, на Цикладських островах та в інших місцях. Це підриває могутність Візантії.

Розмірковуючи отак, Стефан ні-ні та й ловив себе на мислі: наближається й для нього час випробувань. Якось після служби у храмі Святої Софії вийшов на вулицю – назустріч дві постаті у темній одежі, капелюхах, зі смолистими бородами.

– Нас послали їхні величності імператор і патріарх. До їхньої світlostі дійшли чутки, нібито ви не виконуєте розпоряджень і продовжуєте поклонятися іконам та хресту, навчаєте цьому парафіян. Вони вимагають припинити таке неподобство.

Стефан окинув поглядом послів, розправив довгу сиву бороду, насупив брови, а потім випалив різко:

– Передайте патріархові та імператору, що цього ніколи не буде. Чуєте, ніколи! Не дозволю я моєму народові відступити від закону Божого в ім'я чиєїсь примхи!

– Примхи? – посланці перезирнулися. – Та це ж повеління володарів світу! Так от, нам наказано, – навперебій заторохтили, – щоб ви негайно прибули до Царгорода і дали пояснення особисто його величності.

– Хіба то справа імператора – давати вказівки, кому та як молитися? – зіронізував Стефан. – І у вас щодо цього теж не виникало ніяких сумнівів?

– От ви і спитаєте про це у їхньої світlostі, – гнівно відкашив один, близнувши поглядом, як ножем. – Ми слуги. Що нам велять, те й зробимо. За нас імператор думає. А він – ставленник Божий на землі. Він нам платить за те, щоб його волю здійснювалася.

– А якщо він вам накаже вбити людину. Ви й таке вчините?

– Для нас наказ володаря – закон. За всі наші гріхи він нестиме відповідальність перед Всевишнім.

– Дивна філософія, – аж розгубився Стефан. – А чому вам, слуги, не подобаються ікони?

– Бо вони не подобаються імператорові. І взагалі ми – люди маленькі, малограмотні. Ми звикли вірити своєму повелителю, – різко обірвав неприємну для себе розмову старший бородань. – Коротше, завтра на зорі виrushaємо. Візьміть з собою усіх священиків, щоб там і їх наставили на добрий розум та шлях істинний.

Стефан про себе відзначив: такі без краплині сум'яття розправляться будь з ким, на кого вкаже їхній хазяїн, бо то слуги Диявола. А наодинці розмірковував. Що має бути, того не минути. Така його доля, таке його призначення. А от щодо інших святих отців – зась. Взяти їх із собою – все одно що віддати до рук катів. Ісавр та Анастасій тільки цього й бажають – винищити справжніх священиків, людей мудрих та освічених, а на їхнє місце поставити несамовитих іконоборців. Це завдасть непоправної шкоди правовірному християнству у всій єпархії від Сугдеї-Сурожа до Алустона. І не тільки. По суті, це буде удар по всьому християнству. І яка віра прийде йому на зміну: іслам чи іудаїзм? Вони вже тепер завойовують усе більший простір? Здається, що саме це лежить в основі іконоборства. Таке враження, що Лев Ісавр – не християнин, бо він не хоче бачити образ Творця, а скоріше слуга Сатаніїла. Царство Боже всередині нас – так гласить Святе Письмо. Але ж якщо це відчуття буде підкріплene ще й образом Спасителя, прихожанам легше уяснити та прийняти в свої душі настанови Божі.

Ні, він відправиться до Царгорода сам. Про це увечері Стефан сповістив настоятелям усіх сурозьких приходів. Молилися разом цілу ніч. А вранці усі разом зійшли на причал.

Імператорський гонець, побачивши священиків, вдоволено потер долоні:

– З вітерцем домчу вас через море до столиці. І поставлю перед ясні очі його величності.

Та коли на борт ступив лише Стефан, спитав розгублено:

– А вони?

– Вони нині тут потрібніші. Добрі пастухи не мають права залишати свою череду. А його величності і мене вистачить. Рушаймо! – Стефан бачив, як перекривилося обличчя гінця. Почув він, як той просичав крізь зуби:

– І за це з вас спитається.

Гребці налягли на весла. Сурож танув у імлі: спочатку гора з фортецею, потім Пташина скеля, Чубата гора, Меганом.

– До зустрічі, Сурож! – прошепотів Стефан пересохлими вустами.

ЗА ХРЕСТ ТА ІКОНИ

У Константинополі його завели до просторої тронної зали. Куди не кинь оком – золото, діаманти, дорогі прикраси, награбовані, звезені зі всієї ойкумені. «Хіба може тут панувати істина?», – подумав Стефан, роздивляючись оте багатство. Імператор Лев Ісавр недбало розвалився на троні. Поряд з ним стояв зіщулений патріарх Анастасій та два царських радники.

– Ти хто? – суворо запитав Ісавр.

– Архієпископ Стефан Сурозький, – вклонився, як велось, на знак привітання.

– Знаю, що Стефан. І що сповідник. Та я інше хочу чути: чи відвернувся ти від ікон?

– Як ти міг таке подумати, імператоре? – Стефан випростався, поправив хрест на грудях. – То був би уже не я, а... – і кинув погляд на Анастасія.

– Я б на твоєму місці не поспішав з такою відповіддю, – Лев єхидно усміхався. – Пошанування усякої мазанини не додає тобі почестей. Хіба забув слова Святого Писання: не

створи собі кумира та ніякого зображення того, що на небі і внизу?

– Чому ж, це я добре пам'ятаю, – Стефан уникав при скіпливого погляду імператора. – Як і те, що в Новому Заповіті Син Божий закликав полюбити Господа свого усім серцем, всією душою і всім розумом, а також полюбити ближнього свого, як самого себе.

Iсавр вдав, що не дочув останні слова:

– Якщо так, то відмовся від ікон – отих залишків язичництва. Адже навіть на Вселенському соборі ікони визнано диявольською підступністю, лукавством. Саме за них патріарха Германа Константинопольського піддано анафемі. А я попереджав його на зібранні Таємної ради. Не послухав. І нині молиться у в'язниці. А тепер щодо тебе. Ну, що тобі дає ота віра в ікони? Багатства? Ні! Хоча знаючи твій авторитет, ти можеш бути одним із найповажніших людей в усій Візантійській імперії. Відвернись від ікон – і будеш правою рукою Анастасія. От він підписав едикт проти шанування ікон – і став патріархом. Тобі слід лише погодитися на відмову від ікон – і все. І ми подружимося з тобою.

– А якщо не погоджусь? – Стефан насмішкувато подивився на повелителя народів.

– Накличеш біду на свою сиву голову. Ти ж мене знаєш.

– Та наслухався.

– Повір, усе може статися. Раптом упаде камінь з дзвіниці. Чи у морі хвиля змиє з судна, яким будеш повертатися до свого Сурожа. Або у келії задихнешся під час пожежі. На все воля Божа, - схоже, Iсавр насолоджувається погрозами.

Стефанду набридла така словесна гра. І він, карбуючи кожний склад, вимовив твердо:

– Навіть якщо ти мене, імператоре, спалиш чи на шматки розірвеш, я все стерплю за ікони та хрест Господній. Та хочу тебе попередити: залиш іконоборство. А будеш продовжувати, то знай, ти – предтеча антихристів.

Лев змінився на обличчі. Побагровів. Гнів миготів у кожному його м'язі, борідка затіпалася. Ніби ужалений, схопився з трону, затрясся, як у лихоманці. Зарепетував несамовито:

– Заткніть пельку оцьому ідолошанувальникові, язичнику, святоші! Як посмів мене, імператора імператорів...

До Стефана підскочив Анастасій, підбираючи рясу, і за-волав пискляво:

– Ти образив не просто його величність. Ти всю імперію образив у його особі! Анафеми закортіло?

– До в'язниці його! – Лев в істерії щосили гунув жезлом по мармуровій підлозі. – Та щоб усі у палаці бачили, як імператор карає непокірних!

Двоє кремезних стражників, мов яструби, накинулись на Стефана, звалили на підлогу, били ногами до тих пір, доки той не знепритомнів. Потім ухопили за довге волосся і поволокли мармуровими східцями у двір, залишаючи кривавий слід.

Уранці знову Стефана привели до Ісавра. Той був у гуморі, жартував. Помітивши сповідника, підійшов як до старого знайомого, торкнувся страшних синців на його розбухлім обличчі:

– Ай-я-яй! Я ж казав, що з тобою, коли не зголосишся, усяке може трапитися. Так воно й вийшло. Хто б міг подумати, що ти, такий мудрий, спіткнешся на моїх східцях і отак понівеши свій святий лик.

– Ти хочеш узяти мене у співучасники своїх злочинів? Мало тобі Анастасія? – Стефан ледве розтуляв рота.

– Мало! – ревнув Ісавряко справжній лев. – Анастасія знають лише при дворі. Ти ж у кожного мирянина на вустах – жива легенда. Відмовишся ти від ікон – тисячі відмовляться. Тихо, мирно, без крові та насильств. Невже ти цього не бажаєш своїм шанувальникам?

– Я за них і день, і ніч молюсь. Мене не стане – дух мій за них буде молитись та їм допомагати.

Імператор хруснув пальцями – в туж мить йому принесли ікону з написом «Деісус». Ісавр демонстративно плонув на неї. А потім підійшов до Стефана і знизу вгору заглянув у його очі, сповнені сліз:

– А тепер скажи, як ти посмів назвати мене предтечею антихристів? Я ж найдобріший із добрих, наймилосердніший із милосердних. Чи не так, патріарше Анастасію?

– Воістину так. Про це знають земля і небо. Про це відомо Господу нашому, – забубонів Анастасій.

– А ти не віриш, Стефане. Виходить, я антихрист? За що мені такий титул? За те, що я, як ніхто, дотримуюсь кожної букви Писання?

– За те, що твориш діла, недостойні імператора. Жодна людина не дозволяє собі подібних безчинств! – Стефанів голос міцнів. – Ти хочеш силою страху змусити своїх підлеглих любити тебе. Це неможливо. Це – найбільша дурниця, яку вигадали ниці розумом. Людина перед людиною не повинна бути рабом. Ми – тільки рabi Божі. А ти не Бог. Ти такий же смертний, як і всі.

– Ось ми які сміливі та праведні, – у гніві глузував Ісавр. А потів крутнув перед собою ікону, підняв і ще раз плонув на неї. – Бачиш? I небо не розверзлася. I земля не тріснула. I меч кари не опустився на мою голову. I палац мій не розвалився. Bo ікони – це ніщо, фантазії художників, руками яких водив Люцифер.

– Скоріше він водив руками тих, хто рвав, різав, палив тисячі ікон, хто роздряпував фрески й мозаїки, розбивав статуй.

– Правильно чинили! Язичників можна перевиховати, відібралиши у них ідолів! – уже викрикував Лев. Він майже впритул підніс ікону до обличчя Стефана і закричав щосили: – Плюй і ти! Я, твій імператор, наказую тобі: плюй!

Стефан наче задерев'янів. Потім сива борода його заті-
палася, з очей бризнули сльози:

– Господи Ісусе, Сину Божий, прости їм гріхи тяжкі, бо
вони не знають, що творять. Дай їм розуму, очисти душі їхні
від скверни, визволь із пазурів Сатаніла, князя темряви!

– Плюй! – несамовитів імператор.

Раптом Стефан припинив ридання та молитву. Оглянув
Ісавра з ніг до голови – наче востаннє. І заговорив, ніби роз-
мірковував:

– Ворог Божий не достойн царства. Як ще не осліпли очі
твої і не всохли беззаконні руки твої. Та скоро Бог відбере у
тебе царство. І припинить життя твое.

Лев з розмаху ударив Стефана іконою по голові. Потім
накинувся на слуг:

– Чому стоїте? Бийте його! Коня сюди! Приторочте до
хвоста цього праведника і тягніть до в'язниці! Подивимося,
як його виручатимуть ікони. Ні води йому! Ні хліба! На лан-
цюг – як собаку!

Як повелів імператор, так слуги і вчинили. Виволокли у
двір, прив'язали до коня і потягли до темниці. Гадали, по-
мре старий. Та він очуняв. Молився собі у темній самотині,
посилаючи подяки Богові за випробування, які довелося
пережити.

ПОВЕРНЕННЯ

А через кілька днів Стефан почув знадвору незвичний
шум та суєту. З фортечних стін тужливо гули труби. Стефан
в уяві побачив: імператор Лев Ісавр лежить мертвий посе-
редині тієї ж тронної зали. Найзапекліший іконоборець усіх
часів спочив. Чи прийме Господь його душу у своє Царство
Небесне? За такі гріхи немає прощення. Ще через місяць
двері темниці розчинилися, спустилися двоє стражників,
підвели з долівки:

– Велено тебе доставити перед очі нового імператора, його світlostі Костянтина П'ятого Копроніма, сина Лева Ісавра, – повели в баню, одягли в нову одежду, нагодували.

І ось він у тронній залі. На тому ж імператорському троні з тим же жезлом у правиці сидів молодий вусань і приязно посміхався:

– Владико, у мене велика радість – народився син. Моя дружина научилась про твої чесноти та терпіння і забажала, щоб саме ти охрестив майбутнього спадкоємця трону.

Стефан про себе подивувався тому проханню. Як-не-як, зовсім недавно дід того немовляти хотів його зі світу зжити. Та чи змінилися часи? Дай, Боже, на добро.

– Хрестити іменем Господа нашого – то велика справа, – промовив Стефан. – А хрестити царевича за канонами віри нашої – ще й велика честь.

Через тиждень у присутності найсановніших мужів, що з'їхалися зі всієї Візантії, у соборі Святої Софії, де ікони все-таки збереглися, Стефан охрестив імператорського сина. Наступного дня щасливий Костянтин покликав до себе владику:

– Чим тобі віддячити? Золотом? Коштовностями?

– Навіщо вони мені? Одне хочу попросити: відпусти мене до Таврики, до Сурожа, до моїх парафіян.

– Хай буде по-твоєму, – згодився імператор. – Коли вирушити хочеш?

Хоч завтра. Я й так довго забарився у Царгороді.

– Так тому й бути. Але пошанування ікон припини. Ісус же говорив: не сотвори собі кумира. Бо ікони – то язичництво. Цього я не потерплю в своїх володіннях, – Стефан зауважив, що син майже слово в слово повторив те, до чого спонукав його батько.

Стефан глянув імператорові у самісінькі зініці. І побачив його думки-наміри продовжувати справу Льва – зловісне іконоборство. «Яблуко від яблуні далеко не котиться», – подумав. Та промовчав. Зрозумів, що йому якомога швид-

ше слід повернатися до Сурожа, щоб вберегти істинну віру та своїх мирян від наруги імператорських ставлеників.

...Корабель, гнаний південним вітром, швидко мчав на хвилях. Стефан, запримітивши удалини на березі зубчасті мури фортеці на високій скелі і сяючі на сонці церковні куполи, змахнув непрошенну сльозу.

– Я знов, що повернуся до тебе, Сурож, – прошелестіли його вуста.

СИЛА ДУХУ СВЯТОГО

Тридцять дев'ять літ промайнули, як один день. Стефан не шкодував життя свого заради людей та для розквіту міста. Про те розказують і писемні пам'ятки тих часів. «Позбавив єси град твій Сурож від усякої неприязні», – співалось про нього у одному тропарі. А у шостій пісні: «Ти Сурожу був просвітитель і для живущих у ньому скрізь заступник». Багато добрих слів та згадок залишили про нього сурожани. Дожив він і до тих часів, коли на съомому Вселенському соборі в Нікеї, в якому Стефан брав участь, було припинено іконоборство. Дозволялося робити живописні церковні зображення. Бо вони, як підкresлювалося, є підтвердженням того, що Бог істинно втілився. А це служить справі подальшого розвою християнства. Стефан тоді навіть просльозився. Він згодився й з тим, що в ім'я єдності церкви слід простити усіх священників-іконоборців. А ще він радів з того, що іконоборство так і не проявилося в Тавриді.

...І ось тепер Стефан на смертному одрі. Поряд клірик Філарет, якому він збирається передати свої архієпископські повноваження, брати та сестри во Христі. Стефан зачудовано дивився у небесну блакит, що лилась у розчинене вікно. Потім перевів погляд на ікону Ісуса й тихо запросторікував:

– Довго процвітатиме наше місто. Матиме неабияку славу. До тих пір, доки у душах людей житиме віра у Спасителя нашого, доки вони любитимуть ближнього свого, як самого себе. А де сумнів – там слабкість, де безвір'я – там розбрат і нестатки. Будете пам'ятати це – всесильний Бог завжди буде з вами. Однак скоро настануть великі випробування для церкви та міста нашого. З півночі прийде завойовник – сильний та жорстокий. Він усю Таврику підкорить. Тільки Сурож врятується. Сильнішими від стріл та мечів будуть наша віра та дух християнський.

– Про що речеш, владико?

– Молітесь – і Спаситель вам допоможе. Я теж буду з вами у ту важку годину. Ви впізнаєте мене по ділах моїх. Будьте благословені у віках... – то були останні слова Стефана, великого громадянина славного Сурожа.

Поховали його, як і годиться, з усіма церковними почестями у храмі Святої Софії. Тільки через кілька років сурожани дізналися, про що попереджав Стефан. Із Новограда на міста Таврики посунула рать руського князя Бравліна. Сила-силенна. Ніхто не міг устояти перед отією навалою. Один за одним Бравлін брав міста – від Корсуня до Корчева. Бравий був Бравлін – мабуть від того й прізвисько. Візантія допомогти не могла. Сама переживала не кращі часи, витративши чимало сил на сутички між іконоборцями та іконошанувальниками, а також з арабськими державами. Меотська Русь (Тмутараканське князівство) на послання гінців відмовчувалась. Роксолани-поляни – також. Певно, сподівались, що похід Бравліна применить силу еллінських міст – це їхня давня мрія. Мовляв, князь «погостює» та й піде. І тоді настане їхня черга панувати на Понті.

Бравлін грабував, палив міста. Довгі вервечки возів з добром тяглися від скорених міст до колись могутнього Неаполя Скіфського, а тепер звичайнісінького хазарського поселення, і далі через Перекоп у страшний своєю таємни-

чістю Дикий степ. Тільки Сурож не скорився. Неприступними виявилися стіни давньої фортеці на крутому мисі. Бравлін шаленів, розпікаючи воєводів:

– Які ж ви нікчеми! Топчетесь під стінами оцього найбагатшого міста в усій Тавриці, а толку ніякого. Невже так і підемо ні з чим? Та що про нас, аріїв-русів, у світі думати стануть? Наказую: щоб за три дні Сурож був біля моїх ніг!

Та лише на десятий день русам удалось проломити стіну у височенному мурі та увірватися до міста. На диво, Бравлін виявив до захисників нечуване милосердя – наказав нікого не чіпати, а лише роззброїти усіх чоловіків і кинути до ям, щоб не заважали добро забирати.

– Мої воїни нікого й пальцем не торкнуться, – сказав він гуртові зігнаних жителів, – якщо протягом години знeseте золото, срібло, коштовні вироби та заморські тканини. Прямо сюди, на майдан. Інакше... Інакше Руського моря, яке ви продовжуєте називати ще й Сурозьким, вистачить на всіх. Зрозуміли?

– Тільки благаю: не чіпайте храми, – попросив архієпископ Філарет.

– Ще чого! – ревнув Бравлін. – Ви забули Триглава – Свартога, Перуна та Велеса! Відвернулися від Вед – священних Слав'яно-Арійських писань, яким кілька десятків тисячоліть! Розгубили давні знання! Забули руни! Знайшли собі іншого бога! Ікон понамальовували! Золотом їх оздобили, людей хитрістю та чарами у свою релігію навертаєте. Язичники! Справжню Православну віру, на Ведах основану, підмінили юдейською! Відправляйтесь за море у свою Візантію – і там, кому захочете, тому й моліться! Чули?

– Це неможливо, – заперечив Філарет. – Там усіх вірян чекають поневіряння, а то й смерть.

– То ж бо. Там дійсно не ждуть відступників. Вас звідти турнули – так ви сюди приперлися! От що я вам скажу: на наших правічних землях, у тому числі і в давньому арійсь-

кому Суренжі, не місце чужим віруванням, обрядам та звичаям! Ясно?! А тому усе начиння храмів – до ніг! – ткнув канчуком у землю. – Сьогодні я тут владика!

– Однаке я маю застерегти, – Філарет пильно подивився у вічі Бравліну. – Як тільки руки твоїх воїнів доторкнуться до церковних святынь, сила твоя щезне. А сам ти станеш найслабкішою істотою на землі. Про це попереджав наш архієпископ Стефан Сурозький.

– Ха-ха, налякав! – аж зайшовся zo сміху Бравлін. – Він хто – чаклун? Наскільки мені відомо, Стефан був священиком, людиною глибоко віруючою, а не магом. Баляси – усе, що ти говориш! Християнські хитрощі!

– Моя справа – попередити, – понуро відказав Філарет.

– Що ти верзеш, язичнику! – гrimotіv на увесь майдан Бравлін. – Стефан давно у світі предків. Що він може? Нема нічого й нікого дужчого від нашої зброї та наших арійських Богів! I ви самі у цьому переконаєтесь. Стійте отут і спостерігайте. Дружинники, вперед – до храму!

Вояки взялися ламати двері Святої Софії, та вони не піддавалися. Тоді завойовники принесли кілька довгих колод від причалу.

– Стійте! – раптом вигукнув Філарет, піднявши правицю. – Не псуйте храм. Я відчиню вам двері. Тільки на мене не нарікайте, коли щось неймовірне трапиться – я вас не раз попереджав. Чи добре ти подумав, княже?

Дружинники застигли у нерішучості, розглядаючи дороге вбрання храму, що блискало з середини крізь двері, що розчинялися.

– Що, злякалися казочок?! – Бравлін хвацько ступив до церкви, наблизився до усипальниці Стефана Сурозького, ухопив край золототканого покривала, сіпнув щосили. Раз, другий, третій. Воно не піддавалося. Хотів гукнути підмогу – наказ клубком застряв у горлі. Збирався махнути рукою – та так і закляк. Мотнув головою – дикий біль пронизав усе

тіло. Так він і стояв непорушно з повернутою набік шиєю. З рота клубками спадала біла піна. Бравлін тільки злякано водив зіницями.

Дружинники були вражені й стояли як укопані.

Зненацька посеред храму постала майже прозора постать старця – вона промінилась білим сяйвом, а над головою золотився німб. То був Святий Стефан. Люди перед храмом ахнули.

– Накажи своїм воїнам принести усе, що вони встигли награбувати в Сурожі, – з-під самого купола владно зарокотав голос Стефана, а сам він за мить уже постав поряд з князем.

Бравлін ворухнув язиком – зрозумів, що може говорити. Віддав наказ.

– Кайся перед Богом Ісусом Христом і людьми, – наполягала біла постать.

– Я не хрещений. У мене інша віра – ведична. І вона древніша вашої, а значить правильна, – заперечив Бравлін.

– Якщо не похрестися – не вийдеш звідси. І дай слово, що відпустиш усіх християн-бранців, яких у ями кинув, – повелівав Стефанів голос.

– Нехай так і буде, – погодився князь. – Мое слово – закон.

– Мое також, – і сяйво зникло.

Всі, хто був на майдані перед церквою, почали молитися та хреститися.

Бравлін попросив Філарета та інших священиків виконати необхідні християнські обряди над ним. Похрестилося й чимало руських бояр та дружинників. Були й такі, хто навідріз не хотів міняти свої вірування. Мовляв, християнство – віра молода, а їхньому Православ'ю майже сім тисячоліть. І заснована вона ще великим Арієм на горі Алатир. А всі інші релігії, як стверджували руські волхви, – куці шматки, вирвані з древніх Вед. На це християнські священики

відповідали, що у кожного своя дорога до Спасителя. І саме такою є віра в Христа. Вона, на їхній погляд, – найкоротший шлях людей до Всешишнього, сущого на небесах.

Напрочуд, то були мирні суперечки. Без хапань за мечі, без крику й образ, без осуду й зневаги. Певно, тільки так народжується істина.

Давно Сурож не бачив таких торжеств. На радощах недавні вороги – захисники міста й завойовники – вітали один одного, обіймалися, як брати та сестри.

Зожною миттю Бравлін відчував: сили повертаються в нього. «На те, певно, воля Божа, – мовчки розмірковував він. – Якщо віра ріднить людей, значить, вона справжня. Хто відає, може, колись уся Русь стане хрещеною...». І сам собі подивувався – не хотілося знову брати меча до рук та воювати. Не бажав бачити сліз та горе людей. Отак подіяв на нього привид християнського старця. Певно, Стефан Сурозький був наділений своїм Богом такою ж силою, як і слов'янські укри-волхви від своїх Богів. Й після кончини він здатен творити неймовірні справи.

І Бравлін здригнувся від своїх роздумів. Якщо християнство почнуть запроваджувати – розбрату на Русі не оминути... І раптом привидівся йому арійський край через двісті років. Київський князь змусив прийняти хрещення практично все населення столичного граду. Чимало його братів та родичів з цим не змирилися. І почалася на Святій землі небачена смута. Одні відстоювали Веди та прабатьківські звичаї. Інші вогнем та мечем змушували коритися та беззастережно приймати Христову віру. Чимало волхвів – віковічних хранителів Вед та історії слов'ян-аріїв – князеві люди втопили в річках та озерах, розпинали, вішали, сікли мечами. Палили ведичні храми та прадавні книги, писані багатьма поколіннями волхвів. Скидали у Славуту дерев'яні ідоли Сварога, Перуна, Ярила та інших руських богів. Усе оте нагадувало небачену війну між родами та громадами.

Брат кидався на брата. Плач, сльози, гвалт на всій Русі. Все оте руйнувало державу. У Візантії тим часом можновладці хвалили київського князя за те, що він так рішуче та сміливо насаджував нову віру. Їм того тільки й треба – аби послати Русь...

Бравлін жахнувся такого видіння, затулив очі руками, і прямо на площі упав на коліна й гірко заплакав. Дружинники та сурожані здивовано споглядали оте та перешіптувалися: «Так на нього, бідолашного, подіяв Святий Стефан».

Нарешті Бравлін, блідий та знеможений, заспокоївся, піднявся на ноги, похитуючись, віддав свій меч охоронцю, наказав знайти йому приміщення для ночівлі. Не роздягуючись, ліг на дерев'яне ліжко, вступив погляд у білу стелю та все картав себе за свій вчинок, якому не знаходив пояснення. «Невже така будучина чигає на Русь-Скуфію?» Якщо таке станеться, для неї настануть Люті часи на багато віків, про що попереджали волхви. І він, Бравлін, заради власного блага погодився прийняти чужу віру. По суті, зрадив Ведам – прадавній вірі пращурів. Порушив закони Праві. І таким вчинком не віддалив, а наблизив Люті часи. «Немає мені прощення, – бідкався у роздумах новоградський князь. – Як легко християни мене підкорили. Таки Стефан – великий чарівник. Нічим іншим не можу пояснити своє раптове хрещення. Повернуся додому, розповім про все старійшинам, віче. Нехай обирають іншого воєводу»...

Наступного дня жителі Сурожа радо та весело проводжали незваних гостей. Навіть витанцювали перед вершниками. І запрошували приїжджати не з мечами та списами, а з гарними товарами та добрими намірами.

*м. Судак,
Крим.*

Чумацький шлях

Оповідання

Як свідчать енциклопедії, Чумацький Шлях – українська назва галактики, в якій розташувалася наша Сонячна система, а також усі зорі, які ми бачимо неозброєним оком. За легендою, чумаки, орієнтуючись на цей шлях, з 16-го по 19-е століття їздили в Крим по сіль. Є й інші його назви – Молочний шлях, Соляний шлях. А ще раніше, понад сім тисячоліть тому, його називали Божою дорогою. Нею нібіто на золотих колісницих рухалися на південь гіперборейські чи арійські Боги – пращури Богів Олімпу. Подекуди Чумацький шлях і донині називають Рай-Ірієм чи просто Вирієм, куди відправляються праведні душі по закінченні свого перебування на Землі.

Повчивши уроки, хлопці всього села щоднини з ковзанами під пахвою і з міцними акаціевими клюшками в руках поспішали на ставок втоптаною сніговою стежкою. Там, забувши про все на світі й навіть накази батьків, ганяли шайбу та горланили так, що аж собаки у дворах валували. І тільки тоді, коли шайбу зовсім не було видно в густих вечірніх сутінках, ми раптом спинялися, мокрі й розхристані, захриплі від крику і щасливі, як телята на вигоні. Ноги вже нас не тримали, і ми падали, мов підкошені, прямо на лід, почорнілий у темряві, і мовчки відсапувалися.

Тоді зненацька така тиша западала навкруги, що чути було, як очеретини черкаються та лід жахно тріскається від морозу під нашими животами. Трохи лякаючись, ми перезиралисімши нишком, та продовжували гоноритись. Тільки мій молодший брат Ванько завовтузився на льоду, дзенькнув ковзанами і випростався. Ми на нього безголосо затицяли пальцями, вишкіряючи зуби: мовляв, лягай. І ще завзятіше розпластувались на льоду.

– Хлопці! – раптом гукнув Ванько так, що ми аж тіпнулись, боячись, що чийсь батько чи мати застукали нас отут лежачими. Бо всиплять же, як годиться. – Хлопці, погляньте, скільки зірок Дід Мороз на льоду розсипав! Та ясні, та великі! Хоч би одну отаку мені на ялинку!

Він раптом скинув рукавичку й почав долонею мацати лід, намагаючись вхопити зірку. Ми так і покотились zo сміху: чи бачили такого дивака?!

– А знаєте, хлопці, то на небі сіль, яку колись чумаки з маляр просипали, везучи з Криму, – авторитетно заявив Сергій, семикласник-відмінник. – Я в одній книжці легенду читав. У велику бурю ту сіль із землі підняло і в космос закинуло. Там вона й зосталась біліти та чумакам дорогу вказувати.

Зненацька Сергій вмовк на півслові, і всі ми почули незрозумілий шерхіт у вербовому лозняку.

– Так-то все, хлопці, та не так, – загримів знайомий хриплуватий голос, чимось трохи схожий на тріск льоду.

Нас як вітром підняло. Ну, вклепались! Розкаже батькам про наші лежання на льоду – буде прочухан удома, ще й на ставок не пустять. І як ми його не вгледіли? То все Сергій... Забалакав нас. Невисока постать наближалася, спираючись на ціпок. «Фух!» – зітхнули ми полегшено, впізнавши діда Данила, сторожа нашого сільського. Він добрячий дід, розуміє нас кріпко й нікому не докаже. Знаємо вже. На віть коли влітку грушу у його дворі обтрусили, – словом нікому не обмовився.

– Кажете, сіль то? – перепитав дід Данило, збиваючи на потилицю вухасту шапку і опираючись на ціпок. – Гай-гай, і я в дитинстві отак думав. І мені так казали. І в тому, може, правда є... Та колись, ще в громадянську війну, ми, молоді махновці, а за нами «красні» фрунзівці мчали оцим шляхом Чумацьким на біляків-врангелівців, що в Криму засіли. Отоді, дітки, я й пізнав, що не сіль то. Ой, не сіль!

– Ашо ж то? – перепитав допитливий Ванько, протискуючись поближче до діда.

– То душі побратимів моїх безстрашних, які за землю рідну, за правду полягли. Принаймні так ми тоді вважали. Там вічний притулок моїх друзів дитинства – і Степана, і Гаврила, і Федора, і Григорія, і сотень інших наших сільчан. І ховали ми їх після кожного бою попід шляхом Чумацьким.

– Так то ви у листопаді 1920 року на Врангеля у Крим ходили? І таки скинули в Чорне море? – почав розпитувати сільський всезнайка Сергій.

– Гай-гай, давно те було! – похитав головою дід. – Тоді ми були молоді, завзяті, з юнацькими чорними вусиками, вірили у краще майбутнє. Так, це ми, махновці, першими увірвалися до Криму, змусили врангелівців відступити від Перекопу. А за нами слідом увійшли «красні». Це ми першими зайняли Сімферополь, Євпаторію. А потім – фрунзівці. І Врангелю нічого не залишалося, як утекти до Туреччини. А з ним не менше ста тисяч «білої гвардії». Десь там, на чужині, про них і спогад вичах.

– І ваші махновці, мабуть, з такої нагоди разом з червоноармійцями, як годиться, відсвяткували перемогу? І танцювали «Ех, яблучко»? – допитувався Сергій.

– Якби ж то! Так мало бути. Однаке ота перемога для нас стала не просто поразкою, а пеклом, – дід підняв погляд до неба і довго вдивлявся у зорі на Чумацькому шляху.

– А в підручниках з історії про оте пекло нічого не сказано, – порушивтишу Сергій.

– Ще б пак! Як у книжках називають махновців? Не інакше як бандитами, зрадниками, ворогами революції. Правда? – важко зітхнув дід.

– Так і пишуть, – підтверджив Сергій.

– А хочете я вам справжню історію тих часів розкажу?

Як очевидець і учасник, – дід окинув поглядом гурт.

– Будь ласка! – загули хлоп'яки.

– Я довго нікому розповідав про ті події, щоб не накликати лихо на свою сиву голову. Та вам повідаю. Ale за умови, що це буде нашою військовою таємницею. Нікому нічичирк. А то почнуть не тільки мене, а й вас за вуха тягати.

– Хто? – майже разом перепитали хлопці.

– Та є такі начальники серед дорослих дядьків з погона-ми. То згода на військову таємницю? – дід пильно поглянув в очі кожного.

– Згода! А хто язиком стане чесати, ми тому самі вуха намнемо. Та так, що й десятому закаже, – і найменший Ванько показав, як оті вуха буде терти.

– Що ж, чому бути, того не минути, – прокашлявся дід Данило. – Так от, для нашої Повстанської армії Нестора Махна то було криваве свято. Бо той-таки командир Південного фронту Михайло Фрунзе, якого нині називають не інакше як героєм громадянської війни, замість подяки наказав червоним військам оточити нас, махновців-переможців. І вдалили більшовицькі кулемети по нас з різних боків. Не десятки, не сотні, а тисячі поклали нашого брата в Криму. Нізащо! Кров лилася, як суриця. Ріки крові.

Запала мовчанка. Тільки лід потріскував то в одному, то в іншому кінці ставу.

– Наскільки я знаю, між Фрунзе і Махном була підписана угода про сумісний похід на Врангеля, – порушивтишу Сергій.

– Добре, що хоч про це пишуть, – дід постукав костуром по льоду. – Ale то була не угода, а військова хитрість більшовиків.

– А от про розстріл махновців ніде в книгах не згадується. Може це вам здалося, дідусю? – невпевнено спитав Сергій.

– Таких книжок дійсно немає. А якби хтось і написав, то їх би у нас не надрукували. Хіба що за кордоном. І автору довелося б тікати з рідного краю. Інакше його б чекали або психлікарня, або сибірські тюрми, – пояснив дід.

– За правду? – Сергій здивовано поглянув на старого.

– За неї – святую, – ледве чутно проказав дід.

– Сергію, не перебивай. Дай дідові до кінця розповісти, а потім будеш свої розумашкі запитання ставити, – почувся чийсь невдоволений голос.

Сергій знітився, відступив на задній план і сів на клюшку, вслушаючись у кожне слово. А дід спроквола переповідав, наче читав книгу:

– Так от, наказ про знищення махновців Фрунзе отримав із більшовицького Кремля, від військового наркома жидка Троцького-Бронштейна чи може й самого Леніна. Колись ви точно дізнаєтесь. Тільки не зараз. Бо то велика таємниця більшовиків. Вони дуже не хочуть, аби людство відало, що саме вони так жорстоко вчинили зі своїми спільниками в поході на Крим. Фрунзе у своїх рапортах в Москву всіляко ганив махновців, перекручував факти, називаючи біле чорним. Він підступно виманив до свого штабу наших командирів Каретникова, Гавриленка, Марченка та інших. Сам Нестор Іванович тоді перебував у Гуляй-Полі – рани заліковував, які напередодні отримав в одному з боїв. Фрунзе запропонував їм зі своїм військом відправлятися на Кавказ. Вони, звісно, відмовилися. І були розстріляні. І Махна могла б спіткати така недоля. Тільки частині махновців вдалося вирватися з того пекельного казана. Та через кілька днів ми знову потрапили в оточення – на цей раз у Північній Таврії. Там нас уже чекали відбірні червоні частини. На ліквідацію нас Фрунзе кинув ще й Першу кінну армію Семена Будьонного. То була дика січа! І знову ріки крові. Про-

рвати кільце вдалося лише кільком сотням махновців на двадцять п'яти тачанках. І мені в їхньому числі. Подалися ми в бік Гуляй-Поля, де був штаб Повстанської армії. Більшовики – за нами. Нестор Махно розпорядився втікати на землі сусіднього Бердянського повіту. Та сили були не рівні. У безперервних боях махновське військо тануло, як крижина на сонці. Не багатьом вдалося вціліти.

– І вам, дідусю, знову повезло? – спитав Ванько.

– Як бачиш – стою перед вами. Довелося довго переховуватися в Дібровському лісі, де й досі височіє кремезний дуб Нестора Махна, – дід покудлав шапку допитливого малого. – Отак віддячили більшовики-комуністи нам, своїм союзникам.

– Такий вчинок Фрунзе нічим іншим як величезною зрадою й не назвеш! – майже вигукнув завжди мовчазний і не по літах серйозний довгов'язий Павло.

– То була страшна помилка Нестора Махна – довіритися таким підступним людям, – скрушно підтакнув дід. – І знаєте, чим комуняки його підкупили?

– Чим, дідусю? – малий Ванько сіпнув діда за полу кожуха.

– Дуже просто – вручили Нестору в Кремлі більшовицький орден Червоного Пррапора під номером чотири. Підсолидили, так би мовити, душу. Пообіцяли, що допоможуть Махнові у створенні на півдні України селянської республіки. Він і повірив. Який же наївний наш народ! І таким чином ввели його в оману. Нестор зрозумів, що його ошукали, та надто пізно. Не слід було Повстанській армії якшатися з такими ненадійними людьми як Ленін, Троцький, Фрунзе. І не треба було довіряти скарбницю своєї армії ще одному юді Леву Задову, який продався ЧК. Хоч згодом його розстріяли ті, кому він таємно прислужував.

– А що ж Махно? Куди подівся? – допитувався Павло.

– Обдуреному, зломленому, йому з невеликим загоном удалося втекти до Румунії. Інакше б його розстріяли. А

потім до самої смерті «батько» поневірявся у злиднях «по європах». Хотів як краще, а вийшло – гірше нікуди. І все оте діялося під оцім Чумацьким шляхом. І ще раз кажу: то душі тисяч моїх побратимів стали зірками. Миготять угорі, наче нагадують, що й вони колись змагалися за цю землю, на якій ми з вами живемо, вирощуємо хліб та... грушки.

Дід Данило вмовк. Запанувалатиша – аж у вухах дзвеніло. Такого ми ні від кого не чули. І в підручниках з історії не читали. А, виявляється, часи оті були справді страшні. На кожному кроці можна нарватися на обман, підступ, зраду.

– Як же міг отак підло вчинити герой громадянської війни Михайло Фрунзе – не вкладається в моїй голові? І чому нинішня влада це від нас приховує? – сидячи на клющі за спинами ровесників, спитав Сергій. – Адже історія має бути правдивою. Принаймні, цьому вчать нас у школі.

Дід, певно, зрозумів, яке сум'ятя він вініс у дитячі серця, й тихо промовив:

– Тільки в школі на уроках не розповідайте про те, що почули. То мої власні спомини.

– Чому? – вихопилося в Сергія.

– Хоч це й правда, але двійки все одно отримаєте, – дід криво усміхнувся у сиві вуса. – Партійні органи заборонили навіть згадувати про цей епізод. І в книжках махновців тільки зрадниками та бандитами й обзывають. Хоча все на-впаки. Якби не ми, махновці, і Врангеля б не викинули з Криму, і невідомо, чи й закріпилася б чужа більшовицька влада в Україні. От я – хіба схожий на зрадника? Сторожую, майно людське та радгоспне бережу, чесно служу громаді. Вирощую груші.

– Дідусю, як ваша доля склалася, а також інших махновців, які вціліли? – спитав Павло.

– Знаєте, після кримського походу, мабуть, легше було отим моїм побратимам, які ще в Криму під кулі попали, аніж нам, які зосталися жити. У свій час мене як неблагонадійно-

го на десять літ запроторили до далекого Сибіру ліс валити за пайку їжі. Добре, що хоч не розстріляли. Там, скажу я вам, гнули спину у тяжкій праці мільйони українців. Уся Сибір їхніми могилами всіяна. А скільки ні в чому не винних наших земляків-запорожців більшовики-фрунзівці відправили на той світ – у кожному селі по кілька сотень. Без суду та слідства. Із родичів Нестора Махна вціліли тільки одиниці. Та й то під іншими прізвищами. Більшовики рубали рід Махна під корінь – отак мстилися. Весь запорозький край нагадував тоді криваву рану. А по суті то було сатанинське винищення нашого народу. І зрозуміло чому. Бо для Леніна наш люд – чужий, для жидка Троцького – також, для туркестанця Фрунзе й поготів. Ми для них – худоба. І відповідне ставлення до нас. Така у них віра. Влада після великого жовтневого перевороту опинилася тоді у руках чужинців, усякої наволочі зі всього світу. Вони дурили українців, наліво й направо розкидалися лозунгами типу: «земля – селянам», «заводи й фабрики – робітникам», «волю – народам». І при цьому безсовісно грабували, вбивали, знищували наш люд, нашу віру, мову, культуру – саме для цього їм була потрібна влада. І то був лише початок війни більшовиків з окупованим народом. Такий порядок вони хотіли запровадити у цілому світі. Ленін та його гугняве оточення мріяли про все-світню революцію. Але для кого? Звісно, не для українців, росіян та інших народів, яких морили розстрілами, голодомарами, рабською працею. Отакий свій «порядок» вони хотіли встановити на всій планеті.

– І того ж таки Фрунзе не гризла совість за все заподіяне? – вихопилося у Сергія.

– Не знаю. У таких людей серця немає. Та й його доля теж покарала. Під тиском більшовицького політбюро за наполяганням Сталіна його невдовзі змусили лягти на операцію нібито виразки шлунку. Ліг – і не встав. Пояснили, що не витримало серце командарма.Хоча мені здається, що

його таким чином спровадили на той світ – надто багато знати. І Троцький бачив у ньому свого суперника. Адже після Криму Фрунзе мав велику популярність у більшовицьких військах. Швидше за все, вбили його з допомогою медицини, щоб на нього ж повісити усі криваві злочини радянської влади. Так ленінці чинили завжди.

– Діду, ви нам такі страхіття понаразоказували, що аж чуб угору дереться, – прогудів Павло. – Не знали – спокійніше спали. А тепер...

– Вибачте, дітоньки, за правдоночку. Бо як і я колись відправлюсь до Вирію, то ніхто вам її не розповість. На це, певно, горе-історики й розраховують. Мені недовго лишилося, як кажуть, ряст топтати. А в книжках ви про це не прочитаєте, – дід Данило постукав костуром по льоду, збираючись, як він казав, по маршруту.

– Та я хотів сказати, – виправдовувався Павло, притримуючи діда за рукав, – що ваші спогади змушують дивитися по-іншому на історію. Їх я обов'язково запишу до свого особистого щоденника.

– І я, – мовив Сергій.

– Просто я хочу, дітоньки, щоб ви пам'ятали про пращурів. І про махновців, і про Гуляй-Поле, до якого звідси кілька годин їзди автомобілем, і про страшний голод, який на нашій плодючій землі організували ті ж таки окупанти. Та щоб частіше ви дивилися в небо. Там на Чумацькому шляхові душі полеглих ваших дідів, прадідів, бабусь і прабабусь. Вони, якщо добряче вгледітися, правильний шлях вказують. І нам отут, і тим, хто в космос літає, і тим, хто колись літатиме на інші планети. Навіки вистачить вогню їхнього невгласимого... Колись і моя душа там буде. Й ваші. Бо так влаштований Всесвіт-Вирій. Та сяятимуть там лише душі тих, хто чесно та праведно на цьому світі жив. А інші потраплять до пекла, яке вони самі створили.

Ми підняли голови, довго вдивлялися в темну височінь.
Скільки ж там зірок! Як багато світлих душ на небі! І рахувати марно. А коли оговталися, роззирнулися – немає діда.
Тихо прийшов, тихо пішов. Мабуть, подався радгоспне добро стерегти. А лід на ставку пойнявся тихим зоряним сяйвом. Ми й додому пішли з зірками в очах. Попереду чимчикував малий Ванько, широко, як солдат, вимахував руками і мугикав свою улюблену пісню про зайчика-стрибайчика.

Уже в селі на містку хтось із хлопців спитав:

– Підемо завтра на ставок?

– Аякже, обов'язково. Попросимо діда Данила, щоб він нам про кожну зірочку на небі розказав! Еге? Це ж так цікаво! – за всіх відповів Ванько.

І ми розрерогталися: метикуватий малий.

А над засніженим селом, прямо над нашими головами, вздовж вулиці проліг вічно зоряний Чумацький шлях.

*с. Трудове, Новомиколаївський район,
Запоріжчина.*

Данилові грушки

Новела

Скільки пам'ятаю, дід Данило сторожував то тік, то магазин чи контору радгоспу. Жив сам на краю села в старій хатині під високою розлогою грушою. Від довгої самотності у діда виробилася звичка розмовляти з собою, з деревами, з дорогою. Ми, дітлахи, це добре розуміли, а от старші казали, що то він чаклусє, вулицею ходячи. Дивні, їй Богу. Вже хто-хто, а ми б напевно знали. Діда ми любили. Найбільше за те, що він частував нас усім: огірками, яблуками, динями, грушами різних сортів. А груші у нього, я вам скажу, – в цілому світі смачніших не знайдете: солодкі, як мед, я соковиті, як кавуни.

За дідову доброту ми також віддячували добром: ні разу в його сад і город не лазили. У сусідських з ним було обтрусило, вирвемо геть-чисто все, хоч нехай там і собак найзліших десяток буде прив'язано. А до діда Данила – ні ногою!

Та якось після одного нашого «монголо-татарського» нальоту на садки, як звикли говорити на селі, пішли тітки шептатись побіля воріт. Виходило, що нібито дід Данило і сякий, і такий, чаклусє, дітей направляє, аби йому всяку фрукту з чужих садків носили. І скажуть же таке. Хоч би нас запитали – правда чи ні. Заїкнешся, то ще й по потилиці дадуть, мовляв, не лізь не в своє діло.

Гірко нам, малим, стало за діда. Зібрались ми в дерезі, в своєму штабі, й одноголосно постановили:

– Щоб ніхто з дорослих і думати не міг, що дід Данило чаклун, обтрусимо стару грушу в його дворі.

Увечері, коли день, як лелека, опускався за садки, ми від ставка зачали свою операцію. Тихо поміж соняхів добрались до груші. Яка ж то вона висока та пишна! Скільки груш на ній відсвічувало! Така величавість у поставі, що навіть торкнутись було боязко. А нам же треба трусити... Як же завтра дідові у вічі глянемо?! Біда, та й годі. Позала-зили ми на дерево, разом гойднули гілля, груші й обсипа-лись, всю землю вкрили – ступити ніде. І різних сортів. Так ось де дід Данило груші брав! Ніколи нам було дивуватись зі свого відкриття, шаснули ми з дерева і, не вхопивши жодної, пристиджені вчиненим, залопотіли босоніж в дерезу. Бігли і, здавалось, груші мчать за нами, сіпають за сорочки. І було нам, харцизякам, невимовно страшно. По домівках розходились мовчки. В грудях такий пустир зробився, що й слова не народжувались.

Два дні ми на вулиці не показувались, щоб не стрітись ненароком з дідом Данилом. Краєм вух чули, як сільчани подейкували:

– Таки дід уже не чаклун, вийшла його сила. Бачили, всю грушу біля хати обтрусило.

Ми ж каялись поміж собою:

– Краще б діда чаклуном називали, аніж таке нам содія-ти довелось. Ех, які тільки ми непутящи!.

На третій день по сніданні підійшли ми до дідового дво-ру та і поставали, як укопані. Дід сидів на ослоні в густому затінку і розмовляв з грушою. Про що вони говорили, ми не розібрали. Мабуть, про щось лише їм відоме. Помітивши нас, дід усміхнувся, як завжди, щиро і привітно:

– А-а, «тимурівці!» Ходіть-но близче. Сміливіше. Я вас грушками почастую. А то попадали. Чого доброго й пропа-дуть. Ну, чого ж ви?

Ми з-під лоба винувато зиркали на діда, переглядались крадькома і дуже kortilo нам дізнатись, чи сердиться він на нас, чи ні. Він же тицяв у наші руки великі груші і проводився:

— Це з Дмитрової гілки. Це з Петрової. Це з Льончиної. А це з Грицькової. Їжте на здоров'я Вважайте, не я, брати мої вас пригощають... Як пішли на війну всі четверо, я прищепи на цій груші зробив і назвав їхніми іменами... Не вернулись додому брати мої дорогі. А прищепи, бачите, прийнялися, живуть, з одного кореня ростуть. Шумлять наді мною гілки з їхніми іменами. Часом балакаю я з ними – про все на світі... Беріть, беріть грушки, дітки.

Нам хотілося плакати... Навіщо ми грушу отак?

*c. Трудове, Новомиколаївський район,
Запоріжчина.*

Червона паляниця

Новела

Ми з моїм двоюорідним братом Сашком, якого частіше звали Білячком за світлий колір волосся, тоді ще були малі, недосвідчені, проте допитливі. Одного разу від дідів дізнались, що чиєсь могутні руки щоночі замішують тісто в глибокому степовому колодязі, накривають його вишитим зорями рушником і вранці викочують на обрій, як з печі, гарячу червону паляницю. Потім та паляниця піdnімається в небо і перетворюється на сонце. Ніхто не знає, хто той дужий та вмілий чолов'яга. Дивина!

Відтоді наше звичайне життя стало незвичайним. Ми постановили за всяку ціну дізнатись про дядька, що випікає оті паляниці-чарівниці. Вранці проснулись, ще й піvnі не співали. Почекали, коли почне сходити паляниця. Але небом пливли густі хмари. Так було й наступного другого ранку. І загадали ми: «Якщо й третього ранку не побачимо, значить, то все видумки дідівські!».

Знову прокинулись – ледь почало сіріти. Взялися з Сашком за руки і босоніж чимдуж понеслися вулицею за село. Спинилися серед пшениць, чекаємо. Вітрець війнув в обличчя, колоскова хвиля вдарила в груди. Ось-ось щось мало статися. Від обрію на піvnеба лягли золотові смуги. Раптом обрій в одному місці спалахнув – почала сходити червона

паляниця. Ми з братом наввипередки понеслися до неї – дуже вже хотілося вломити та скуштувати пахучого окрайця.

І коли вже залишилось зовсім мало бігти, ми помітили, як від сонця відділилась червона цятка й почала рухатись до нас. Ми навіть не припускали, що то комбайн, і несамовито загорланили:

– Он той дядько, що золоту паляницю випік. Дядьку, вріжте шматочок, хоч манюсінький...

То був комбайн. І керував ним дядько Федір, той, у якого війна пів руки відірвала і замість неї вручила чорний протез. Дядько спинив біля нас машину й гукнув:

– Куди, хлопці, в таку рань вирушили?

Ми не знали, що й казати. Сашко ухопився за мою руку й з-під лоба блимав то на комбайн, то на дядька. А в мене й язик до піднебіння прилип – ні слова не вимовлю. Ну, що скажені такій могутній людині, як дядько Федір, що спік таку велику паляницю? Стояли ми й зиркали, як ховрашки при дорозі.

Тільки після того, як дядько посадив нас біля себе в кабіну і провіз пшеницею до кряжу, ми трохи оговталися і в один голос, не змовляючись, запитали:

– А червона паляниця з глибокого степового колодязя вийшла?

– Звідти, – сміючись відказав дядько. – З колодязя степового й глибокого, як ви кажете.

Більше нам нічого не треба було й знати. Ми переконалися: дядько Федір спік червону паляницю, і ми дізналися про це перші. Сиділи мовчки, гордість розпирала груди, не давала зронити й слова. Дивились, як дядько Федір однією здорововою рукою і протезом веде таку величезну машину, і вона слухняно підкорюється йому. Який же він сильний! Так, тільки він може випекти паляницю.

А за годину, коли червона паляниця піднялася над небокраєм, побігли ми в село і кожному стрічному пальцями вказували на сонце:

– То дядько Федір випік! То дядько Федір випік! Однією рукою...

Набігавшись, вночі ми міцно спали. І снилась нам червона паляниця, що підіймалася з пшеничного поля. . .

...Минули роки. Посміявшись, сільчани й забули оту історійку. Ми ж повиростали, але в душі зберегли світле відчуття того, що дядько Федір кожного ранку однією рукою викочує на блакитне небо золоту паляницю-чарівницю – Сонце, яке освітлює усім людям дорогу в життя.

*c. Михайлівське, Новомиколаївський район,
Запоріжчина.*

ДЛЯ ДІТЕЙ І НЕ ТІЛЬКИ

ПРИГОДИ КОЗЛИКА

Казка

Ледве вщухла гроза, непосидючий Козлик вигулькнув на толоку та й спинився вражений: з одного берега річки на інший перекинувся різnobарвний місток. Такий чарівний – очей не відвести!

Мати-Коза пояснила:

– То веселка. Вона з безлічі дощових краплинок та сонячних промінчиків.

– Ні-ні, мамо! То міст на протилежний берег річки. Такий я вперше бачу у своєму житті! – захоплено запротестував малюк.

– Не місток то. Звідки йому взятися? Справжні мости будують довго – роками, – намагалася пояснити Коза.

– Та ні ж, мамо! От я зараз пробіжу по ньому і ти переконаєшся, що це справжнісінький міст, – не вгавав Козлик.

Мати всміхнулася, однак нічого не сказала. Мовляв, біжи, пізнавай світ власними копитцями та ріжками.

Козлик розігнався, сподіваючись, що от зараз промчить по квітчастій дузі і докаже матусі, що то міст такий гарний, – і шубовсть у річку. Випірнув. Над головою переливалася барвами все та ж райдуга, наче кепкувала з нього. У Козлика аж слози відчаю заблищаю на віях. Було прикро. Але

він передумав плакати. Виліз із води і, потираючись своїм бочком об мамин, винувато мовив:

- Ех, якби таким був справжній містком!
- От підростеш і побудуєш, – усміхнулася мати-Коза.
- І збудую! – упевнено заявив малюк. – І козлики з усього світу по ньому ходитимуть через річку! Так весело ѿї радісно буде!

м. Вільнянськ, Запоріжчина.

ЗЕЛЕНИЙ МАЯК

Етюд

Серед мого села – старий височезний осокір. Гіллям піввулиці затіняє. І казали старі люди: до неба дістає.

Ми, малі тоді ще, часто міркували під ним: «Ото б по ньому на небо забратися та на м'яких хмарах поборюватися». І посқидавши черевики, щоб ноги не слизили, ми дерлися на могутній осокір. А гілка від гілки далеко – навіть підсаджували один одного. Правда, долазили тільки до половини осокора. Та ѹ то, як глянемо, було, вниз – голова макітритися. І товариші під ним – як жуки малі.

Отоді ми забували ѹ за пухкі білі хмарини-перини – та мерцій уніз. А спустившись додолу, ми хиталися, як на човні, – загойдував нас осокір. І щоб не впасти, ми лягали на траву горілиць і самі собі обіцяли наступного разу обов'язково здолати оту висоту. І тихцем навіть заздрили пташкам, що, пурхаючи, весело співали серед ѿного віття.

Осокір шумів і гудів навіть від слабкого вітерцю. Наші погляди-мрії вже вкотре перестрибували з гілки на гілку – на самий вершечок.

Та так і не вдалося нам за роки дитинства здійснити заповітну мрію – осокір і понині стоїть нескорений. Ми повиросли. Розбрелися на сотні верст від рідного села. А той осокір, як зелений маяк, і нині осяває нам шлях у житті.

І може й зараз хлопчаки, аби не бачили батьки та матері, намагаються видряпатися на той осокір – аби дістатися неба, поборюватися на пухнастих хмарах та подивитися згори, які ми, їхні попередники-пращури.

*c. Трудове, Новомиколаївський район,
Запоріжчина.*

ДОРІЖКА ДО СОНЦЯ

Етюд

Коли йду за сонцем – мене обганяє тінь. І падає на мою дорогу. Мов хоче затушувати її сірістю або хаотично почеркати.

Як її позбутися? Стати прозорим? Але то вже буду не я, а привид – ніким небачений, а, значить, неіснуючий. Хіба то вихід? Ні, треба йти до сонця. Тоді тінь плестиметься позаду і не дратуватиме, і не докучатиме своєю сірою плямою, і не перекреслюватиме моого шляху. Тільки вперед! До сонця!

СВІТЛО У ВІКНАХ

Етюд

На золотавому обрії на курган сходила ніч. Топтала у траві останні жарини дня. Заклинала сонце чорним прокляттям сичів, що клекотіли побіля старої церкви. А щоб ніхто не здогадався про справжні наміри, темрява стала знаджувати степ, село і річку зоряною вишиванкою – далекою, грайливою, недосяжною.

Та люди зрозуміли хитрощі ночі – все оповити мороком. І засвітилося у вікнах. У хатах продовжувався день. А річкою покотилася світла доріжка, замерехтіла на хвильках. І так до ранку – допоки й сонце знову на виплило на небосхил.

*пгт Новомиколаївка,
Запоріжчина.*

БАЙКИ В ПРОЗІ

П'ЯТЕ КОЛЕСО

Весело котились дорогою чотири колеса, насміхаючись над запасним:

– Якби не ми, ти б і світу білого не побачило. А так хоч крізь завісу пилюки «любується» навколишніми краєвидами. Правда, ароматна курява з-під наших коліс? Ха-ха!

Запасне колесо лиш відповідало сумно:

– Кожному своє. Сміється той, хто сміється останнім.

– Хи-хи! – не вгавали чотири колеса. – Помрій, п'ятачок. Корисно.

Раптом переднє праве колесо, яке більше від інших зачочувалося зо сміху, скрикнуло, ніби від болю. З нього зі свистом рвонуло повітря. Заскрипіли гальма. Машина спинилася на узбіччі, перекосилася набік. Водій зачортіхався, дістаючи домкрат.

– Яке ж ти невдале! Через тебе стільки часу доведеться витратити марно, – і почав відгвинчувати запасне колесо.

– От бачите, ѿ на моїй вулиці свято. Настала ѿ моя черга котитися шляхом.

Спущене колесо зайняло місце п'ятачка. І коли автомобіль знову рушив, решта коліс засичала, шаркаючи об асфальт:

– Що ж, тепер і ти можеш із нас покепкувати.

– Я не таке дурненьке, щоб реготати з чужого горя. Самі переконалися: від неправедного сміху ѿ луснути можна.

ТРОЯНДА ТА БАРАН

Забрів якось Баран до квітника, побачив юну Троянду, що тільки-но розпушкалася. І замекав у компліментах:

– О незрівнянна! О світ моїх очей! Ти яскравіша самого сонця! Ти богиня!

– Пожартувати закортіло? – зашарілася Троянда, прикриваючи очі пелюстками-віями.

– Та що ти! Я зачарований! Про таку, як ти, я все життя мріяв! Які ніжні у тебе щічки! А губоньки! Прямо слинки котяться. Так би й проковтнув тебе всю, мов цукерочку.

І раптом випалив:

– Ти диво! Стань моєю! Прошу тебе! Молю тебе!

Троянда й зовсім розчервонілася, ще пишніше розпра-вила пелюстки. Хоч біля неї й Баран. Проте приємно чути ласкаві слова.

– Не бійся мене, – жагуче бекав Баран, підступаючи все ближче. – І сховай, будь ласка, свої гострі колючки. Я хочу доторкнутися до тебе, відчути твою ніжність.

Троянда спочатку легенько відсахнулася, зніилася. Та все ж повільно вбрала кігтики.

– Не бійся мене, красуня моя ненаглядна, – улещував Баран. – Я нічого поганого тобі не зроблю.

Саме в цю мить на доріжці показалася Вівця з ягнятами – дружина Барана. Здалеку напустилася на нього:

– Так ось де ти час проводиш – біля ніг цієї паняночки! Душу свою баранячу перед нею виливаєш! Про дім та сім'ю забув!

– Та я що? Я нічого. Збирався квіточок скуштувати. Вони такі прекрасні, – виправдовувався Баран. І, забувши про все, що тільки-но обіцяв Троянді, широко відкрив над нею пащу:

– Йде до мене, моя красотулечко! – і проковтнув довірливу Троянду. Та навіть охнути не встигла.

ГОНОРИСТА АВТОРУЧКА

Авторучка з чорною пастою у захваті звернулася до свого давнього приятеля – списаного нанівець Олівця:

– Вгадай, що я сьогодні зробила? Нізащо не дізнаєшся!

– Куди вже мені, старому огризкові. Я ледве лінію можу провести.

– Та ні, ти все ж спробуй вгадати, – приставала Авторучка, виписуючи чорні кренделі на білому папері.

– Пожалій мою старість, голубонько. Колись і я, як ти нині, радів кожному написаному рядкові. Особливо, коли когось до живого діставав. Любив я познущатися над усіляким людом, – Олівець, здавалося, ожив і випростався, згадуючи минуле.

Авторучка наполягала на своєму:

– Ну, хоч трішечки поворуши мізками! Напруж уяву! Ох, який же ти неповороткий навіть у думках! Та годі тебе мути. Слухай. Накатала я скаргу! На цілісінський лист! На одному диханні!

– На кого?

– На червоного Фломастера. Ти ж знаєш, він завжди крається, часто перекреслює те, що я пишу. Все помилки чужі вишукує. Терпіти його не можу!

– І що ж ти накалякала?

– Я його так очорнила – рік не відмиється. Ха-ха! У всі інстанції, у всі газети таке скарги повідправляла. Нехай народ знає, який у нас насправді красень Фломастер. Мені що важливо: аби й мене врешті-решт запримітили та рахувалися зі мною. Відвerto скажу, не пошкодувала я на нього чорної фарби! Кожну букову так виводила – сокирою не вирубаєш. Він мене ще не раз згадає та пожалкує, що червоні закорючки ставив на моєму чистописанні. Він тепер у моїх руках!

Авторучка так розходилася, що чорна паста почала розбризкуватися. Навіть Олівець злякався – як би й на нього не прилипла чорна крапля. Та на свою радість помітив, як чийсь масивний палець натиснув на кнопочку на самісінько-му тім'ячкові Авторучки. Клац – і стрижень з чорною пастою зник у пластмасовім корпусі. А згори почувся владний голос:

– Ти ба як розбазікалася! Забула, що лише інструмент в моїх руках. Ти повинна виконувати тільки те, що я накажу!

ВОВЧИЙ СОН

Та й сон же приснivся лісовому диктатору Вовкові: буцімто він став свineю. Серед темної ночі зірвався з постелі, обливаючись холодним потом. Тремтячим голосом скомандував охороні зібрати на місячну галявину всю зграю на віче. Трохи заспокоївшись, почав обурюватися:

– Уявляєте, ніколи не єв траву – а в сні жував. Ніколи не рив коріння – став рити. Ніколи не куштував жолуді – став об'їдатися. І ще страшніше: ніколи не валявся в калюжі – став у ній қупатися та ще й хрюкати від задоволення. Разом з жабами. Бр-р! Наді мною всяка тварина сміялася, як над свineю. А тепер скажіть мені, що б усе оте значило?

Вовки повтюгували голови в плечі, скоса зиркаючи один на одного, і ні пари з уст. Мовчанка затягувалася. Виучила мудра Сова, що сиділа на високім дубі:

– Мабуть, у минулому житті ти був справді свineю. От згадки про ті часи й прийшли у твій сон.

– І ти ще мене будеш ганьбити, лupoока! Ба, яка розумниця знайшлася! – Вовк ухопив першу-ліпшу палицю і пожбурив на дуба. – І ця хоче мене у свині зачислити!

– Ти сам це робиш своїми вчинками, – аж захльобувався зі злості Вовк. – Та я тебе на шматочки розірву! Та я дерево розтрощу, на якому ти сидиш! Та я землю в пилюку перетворю, на яку ти сідала! Та я...

Які тільки прокляття не сипав Вовк навколо. Дуже йому не хотілось, щоб хтось справді побачив у ньому свиню.

ДВА ШПАКИ

Давненько не бачилися двійко друзів-шпаків. А зустрілися – як годиться, обнялися, привіталися. Слово за словом – та вже й хвалилися почали. Кожному не терпілося похизуватися своїми досягненнями.

– Оце навчився я, брате, співати по-солов'їному. Віриш, навіть солов'ї заслуховуються. Бувало вечірком як тъхну, як свисну! Так усі пташки в окрузі аж мліють, а слози з їхніх очей так і брізкають.

– Домігся й я дечого, – перебив його інший шпак. – Чув, як ластівки щебечуть? Правда, добре? Отож і я так. У конкурсі на кращу ластів'ячу пісню одне з перших місць зайняв. Уявляєш? А це, сам розумієш, не шутейноє діло.

Скільки б іще шпаки один поперед одного самославилися – хтозна. Та тільки Жайвір, досвідчений співак, обірвав їхні балляси. Не втерпіла його тонка степова душа:

– I по-солов'їному ви співаете, i по-ластів'ячому, i ще, може, по-якому. Та коли ж вашу, шпачину пісню, почуете птаство?

СТРІЛОЧНИК

На зборах в одній лабораторії, де начальствував Магніт, виступав Компас:

– Я завжди бачу кінцеву мету – Полюс. Ніхто ніколи не зіб'є мене о обраного шляху, котрому присвятив у своє життя і творчість. До цього закликаю і всіх присутніх!

– Ти забув про мене! – грізно підвівся з крісла Магніт і почав наблизатися до Компasa. – Тут усі дороги визначаю я!

Компас на мить розгубився, стрілка забігала над циферблатором. Врешті він отямився:

– Звісно-звісно, шановний колего. Я тільки-но саме це й збирався сказати. Моя дорога завжди збігається з вашою, – і, відсахнувшись від Поляса, повернувся до Магніта.

ВОРОНЯЧА ПОХВАЛЬБА

Соловей щебетав цілісінку ніч, а на ранок раптом захрип. Що робити? Не годиться ж усіма визнаному співакові мовчки зустрічати схід сонця. Набрав у груди побільше повітря і хотів тъохнути. Та замість співу каркання вирвалося.

Як на лихо, Ворона поблизу пролітала. Почула щось знайоме та й умостилася на сусідній гілці.

– У тебе так мило та ладно виходить, – взялася нахваливати Соловейка. – Слухала б, не наслухалася. Справжня класика. Кар-р-р! Певно, довго репетиравав, аби отак класно заспівати.

Повеселів Соловей. Бо вже гадав, що з нього кепкуватимуть. Аж ні – хвалять. Значить, не все втрачено. Є ще добрі птиці.

Ну ж бо, Соловейку, ублажи ще мою душу, – заохочувала Ворона.

– Кар-р! – захрипів щебетун.

– Це геніально! Навіть слів не вистачає, щоб передати, як це прекрасно звучить!

– Кар-р! – натхненно продовжував Соловей. Потім на радощах знявся й полетів гаєм, каркаючи по-воронячому. Та так голосно, що врешті й зовсім зірвав голос.

Ворона, коли почула, що Соловейко замовк, вигукнула радісно:

– От тепер і мене усі слухатимуть – нікуди не дінуться. Бо теж співаю не гірше Солов'я. Кар-р!

ГОРОБЦІ ТА ОРЕЛ

В сушняку умостилася зграйка горобців. Кожен цвіріньчав, вихваляючись, якого черв'ячка, метелика чи зернятко знайшов. Завзято сперечалися. А один надто сірий Горобець ткнув крилом в Орла, який гордо плив у блакиті, і запищав зневажливо:

– Орел, я вам скажу, такий співбесідник нецікавий. Йому б лише про височінъ балакати. І більше ні про що. Така обмеженість!

Горобці залящали на знак згоди.

Орел поглянув на них з-під хмар: чи варто відповідати оцій дрібності? Та таки треба. Може, що путнє второпають.

– Шкода мені вас, – сказав. – Ви вище стріх не підноситеся, висоти боїтесь. Ви й знати не бажаєте: чим вище злітаєш, тим більше бачиш та розумієш. І душою стаєш величнішим, і думами та розмовами.

Й змахнувши могутніми крилами, понісся поближче до Сонця.

– Чи не правду я казав? – першим оговтався той же надто сірий Горобець. – Безмежна обмеженість!

Сіре товариство затріпотіло крильцями та знову почало гомоніти про черв'ячків, метеликів ти зернятка. Схоже, про слова Орла й забули. Де вже їм, горобцям, що протягом життя лише й думають про ситий живіт, зрозуміти Орла. Висота? Дурниці! Що вона їм дає? Нічогісінько. Так навіщо й патякати про неї.

МУХА НА КВІТНИКУ

Перед будинком квітник. Дбайливо доглянутий. А тому й принадний для всіх. Муха теж була вражена його красою:

– Такого ще не бачила. Це ж рай! А квіточки які ніжні та привітні! Тут би все життя провела і ні на що цей куто-

чок не проміняла. А головне – скільки духмяного нектару! Ax-ах!

Муха перелітала з квітки на квітку, ласувала солодощами і не переставала захоплюватись.

Зненацька насунула чорна хмара. Грім заклекотів угорі. Вихори закружляли навколо.

– Лишенько! – забідкалася злякана Муха і стрімголов понеслась під покрівлю будинку. Забилася у найдальшу шпарину, затулила крильцями очі й вуха і стала вимолювати у грози пощади для себе.

Коли хмари розвіялися, сонечко всміхнулося, роси упали, Муха вибралася зі схованки:

– Після такого страхіття добре б нектару попити, – і подалася до квітника. – Тільки що це? Де ж колишня краса? Аромат та нектар? Яка непривітність та негостинність! Квітки стрічають мене лежачи – неподобство! Гроза, кажете, їх зламала? Так я цьому й повірила. Невихованість – от як усе це називається. Допомогти їм, оцим нікчемам? Цього ще не вистачало!

І Муха з гордим виглядом помчала від знівеченого квітника в інше місце солодощів шукати.

ВУЖ І ЖАБА

Вуж та Жаба вважалися друзями. Часто відпочивали вдвох на березі ставу, базікали про всячину. Цікаво й весело їм жилося. Після відпочинку у Вужа завжди прокидався, як він казав, вовчий апетит. Нишком від своєї подруги він поїдав її зелених сородичів. Аж поки у ставку не зосталося жаб.

Уздрівши таке лиxo, Жаба не на жарт перелякалася та мерщій кинулася до Вужа:

– Захисти мене від напасті. Одна я залишилися. Кудись поділися мої батьки й подруги.

– О горе, – скрикнув, мов ужалений, Вуж. Він збагнув раптом, що нічим йому буде годуватися. Та швидко опанував себе. – Не бійся, Жабо. Я тебе нікому не віддам. Чим зможу – допоможу.

– Сховай мене мерщій! – залепетала Жаба.

Вуж, який уже добряче вигулявся, не роздумуючи, запропонував:

– Лізь до мене в пашу. Там тебе ніхто не знайде. Повір!

Наївна Жаба полізла. Та тільки їй бачили. Отака-то дружба між Вужем та Жабою. Та ѹ чи могла бути іншою, коли один в ній – лицемір?

ШПАК-СКАНДАЛІСТ

У перші теплі весняні дні хлопчаки в гайку прикріпили дві шпаківні на дереві. В один із них заселився Веселий шпак. День пісні співав, другий. Скучно йому самому стало. І він з нудьгою поглядав на сусідню хатинку: «Коли вже у мене сусід появиться?» І тут помітив шпака-сородича, що пролітав мимо, зрадів:

– Заселяйся, добра душа, в оцей палац. Поряд житимемо.

Сів на гілку отой шпак, відпочив, оглядівся. Та такий бундючний. Іншим словом – Пихатий шпак. І раптом гордо вито надув щоки, випнув дугою груди, настовбурчiv пір'я і заявив:

– А я хочу у твоїй хаті жити! Вона мені дужче подобається.

Веселий шпак аж оторопів. Нарешті отямився і тихомовив:

– Так вони ж однаковісінькі, як два жолудя на дубі.

– Яке це має значення! Хоч твою хатку – і крапка!

– Вибач, але я перший вселився. Уже ѹ гніздо склав.

– Мене це не хвилює. Твоя хатка мені сподобалася, – зкриком починав наполягати Пихатий шпак. А потім невдо-

волено за стрибав на гілці, загрозливо затріщав язиком, став погрожувати:

– Не згодишся – не знаю, що з тобою зроблю, але то буде щось жахливе. На весь гай знеславлю. Ні вдень, ні вночі тобі спокою не дам.

І пішло-поїхало в такому ж дусі. Тихий гай перетворився на справжнє пекло. Веселий шпак затулив крильцями вуха та й сховався у свою хатину і каявся про себе: «Треба ж було такого сусіда запросити! Тепер не до пісень буде. Всю душу вимотає. Який же я невезучий».

Не відомо, скільки б збиткувався на ним Пихатий шпак. Та зненацька чорною блискавкою метнувся на нього кіт, що підкрався непомітно. Мить – і Пихатий шпак уже трепотів у кігтях хижака. Навколо запанувала дзвінкатиша. «А міг би спокійненько жити у сусідній хатинці. Якби не скандалив – і кіт би його не почув», – розмірковував Веселий шпак.

МЕТЕОР І ПЛАНЕТА

Із Всесвіту вихопився Метеор. Пролітаючи мимо Планети, загукав:

– Агей! Доганяй мене!

– Не можу, – зітхнула Планета. – Я рухаюсь тільки по своїй орбіті. Така у мене робота.

– Яка нудьга! Отак прокрутишся по одному колу все життя і нічогісінько не побачиш. Жаль, часу немає. А то б тобі такого понарозказував. Лечу в неозору далину...

І тільки-но Метеор промовив останнє слово, як з усього льоту врізався у величезний астероїд і розсипався на піщинки.

ВЕРША НА БОЛОТИ

В народі кажуть: посміялася Верша з болота, тобто втратити в таку ж кепську ситуацію, як і сусід. Як це буває?

Якось рибалка ніс Вершу мимо болота. Воно, звісно, пахло, бозна чим. Верша й носа затулила. А забачивши Вербу, скривилася:

– Я б тут і півдня не витримала. Фу, така задуха!

Закинув рибалка Вершу у ставок та й почвалав додому. А вночі злива хлінула. Вода прорвала греблю і потягла з собою Вершу. Опинившись серед болота та сяк-так згорнувшись з очей зелену твань, Верша раптом уздріла навпроти себе ту ж таки Вербу. Згадала, як вчора на сміхалася з зеленокосої. А у тієї аж віти зо сміху тіпались:

– Ну, що, посміялася Верша з болота?

Верша пихато закопилила губу:

– Скажу по секрету: немає кращого, як серед болота жити. Благодать! А аромат який!

ДОРОГА ЗЕРНИНА

Два півні греблися у смітнику і знайшли зернину.

– Моя! – гукнув один.

– Моя! – закукурікав інший.

Зійшлися в герці за зернину. Скубуть несамовито один другому гребені – до крові.

Тим часом хитра Сорока, що спостерігала з дерева, нишком зіскочила на землю і вхопила зернину. Півні зрозуміли, що їх ошукали. Розійтися б їм мирно та шукати наступну зернину. Та де там!

– Це через тебе! – захрипів один.

– Це через тебе! – зарепетував інший.

Вдарилися знову дзьобами, аж пір'я з них полетіло, як із роздертої подушки. Сорока ледь трималася на сміху на гілці: оце видовисько! За зернину...

Аж раптом із кущів вискочила лисиця та й подавила обох півнів. За зернину...

СКРИПКА Й КОРОБ

Сміялась і плакала, веселилася і сумувала чародійка Скрипка. Навіть байдужий до всього Короб розчулився, виліз із кутка й промимрив хрипким баском:

– Це неймовірно! Це неповторно! Ти, Скрипко, до дна розтривожила мою глибоку душу. І я так грати хочу. Навчи мене.

– Бажання одного замало. Музику треба серцем відчувати. А це особливий дар, – вона йому у відповідь.

– А ти навчи! – стояв на своєму Короб і щосили погупав себе в порожні груди. Там щось квакнуло. – Чуєш, на що здана моя бездонна душа?

– Чую, – злякалася Скрипка.

– То ж навчи мене своєму мистецтву!

– Гаразд. Тільки спочатку хоча б повторюй за мною.

Заспівала Скрипка – проміння хлюпнуло в кімнату, запахло чебрецем, м'ятою, трояндами, жайвір защебетав у блакитній високості... І народилася радість.

Короб узявся усе оте повторювати. Загуб, забухав, як сич у темряві. Закашлявся. Замовк.

– Не виходить у тебе, – забідкалася Скрипка.

– А ти навчи, – наполягав Короб. – Щедріше досвідом ділісь. Негоже бути індивідуалісткою.

ВОВК І ДЯТЕЛ

У Вовка розболівся зуб. На дерево дряпався бідолаха в тестямі. Три доби ні їв, ні пив. Тільки вив жалібно та корчився від болю. Дятел-дантіст, бачачи його муки, запропонував:

– Давай вилікую.

– Ой, допоможи, голубчику! Ой, врятуй, ріднесенький! – благав Вовк. – Все життя тобі щиро дякуватиму.

– Іч як біда ріднить, – розмірковував Дятел. – А зовсім недавно вихвалявся проковтнути мене тільки за те, що короїда на дереві добував.

– Ой, змилуйся, – волав Вовк.

Дятел спурхнув з дерева на пеньочок, попросив сіромаху нахилитися та ширше розкрити пащу. Довгенько виступував дзьобом. Раптом Вовк несамовито завив, підскочив і впав непритомний. Прийшовши до тями, побачив Дятла, який тримав у дзьобі дірчавий вовчий зуб.

– От і все, скінчилися твої муки, – усміхався Дятел.

І тепер Вовк згадав, що три доби і ріски в пащу брав. Йому страшенно захотілося хоча б щось ковтнути. Лапища самі потягнулися до Дятла.

– Ти ще й смієшся з моєї біди, – рикнув. – Ну, стривай! Хотів мені всі зуби повиривати. Смерті моєї бажав?

– І гадки такої не мав. Я ж дантист. Я допомагав. Моя справа – лікувати, – виправдовувався Дятел.

Та Вовка це не спинило. Він, бачте, довго нічого не їв. Кинувся він на свого рятівника. Добре, що в того крила, а то б не лікувати йому більше звірів.

КОМАР ТА БЮРОКРАТ

Бюрократ тріумфував – хабар за земельну ділянку в кишени. Тепер можна і у відпустку на Канари. «Клієнти» ще й у ресторан повели. Столи ломилися – там було все, чого шлунок забажає. Шкалик за шкаликом – добряче погуляли! Ще його, вельмишановного, на казенній машині й додому доставили. Вечір удався! Здали дружині, як кажуть, із рук до рук.

Ледве дочвалав до ліжка. Бухнувся на постіль, не роздягаючись. Та тільки хропнув кілька разів, як у його, Бюрократово, щоку уп'явся Комар і давай чимдуж смоктати кровицю. Зголоднів бідолаха у кутку, чекаючи на здобич.

Бюрократ дарма, що п'яний, розмахнувся і щосили влішив себе по щоці. Гадав, розчавив нахабу. Та де там! Комар в останню мить задзижчав невдоволено й прилип до стелі.

– Кровопивець! Вампір! – Бюрократ схопився з ліжка і почав шукати ляпалку. – Тільки те й робиш, що п'єш чужу кров! І прокуратури на тебе немає!

– Сам такий! – запищав згори Комар. – З тебе приклад беру. Ти теж нічого не робиш, а живеш, як панич, на широку ногу. І дім придбав. І дачу. І іномарку. І все це за зарплату?

Бюрократ геть отетерів. Де таке видано, щоб Комар пищав людським голосом?! Та ще таке верзе – як суддя.

– Ти що плетеши! Та я тебе за такі речі пристукаю, як муху!

– Бюрократ ухопив подушку і жбурнув у Комара. Однак не вцілив. Подушка зачепила дорогущу фарфорову вазу. Та перекинулася і розбилася об дубовий паркет на друзки.

– Ага! Правда очі коле! – Комар уже ляшав з протилежного кутка. – І доньку за кордоном навчаєш. І коханці квартируку прикупив.

– Замовкни, блазню! Бо ще хтось почуете! – уже не кричав, а верещав Бюрократ, забігав навколо очима – чи немає кого в кімнаті. – А ти звідки знаєш?

– Хіба тільки я знаю? Усі знають! – Комар чкурнув подалі від господаря.

– Хто всі?

– І сусіди, і співробітники, і виборці.

– То все дрібниці. А міліція знає? – насторожився Бюрократ.

– Звісно. Але ніяк не насмілиться до тебе підступитися.

– Чому?

– Так у тебе ж депутатська недоторканність, – нагадав Комар.

– Тю, я сп'яну й забув, – Бюрократ закопилив губу й презирливо глянув знизу на Комара. – То ж бо й воно! Прокурор мене бойтесь зачепити, а ти, паршивцю, норовиш слугу

народу вкусити. Не вийде! Ось я тобі зараз влаштую веселе життя!

І з ляпалкою почав гасати за Комарем. Але той був не з полохливого десятка. Вигулькнув у квартирку. А на прощання ще й дорікнув:

— Який же ти жадний. Сам відрами п'еш людську кров, а мені крапелинку своєї жалко.

— Так вона ж у мене безцінна — депутатська! Дуже доро-го коштує. Для виборців, ясна річ. Геть з моїх очей! Бо я не знаю, що тобі заподію! Схоже, пора приймати закон проти всіляких кровососів. Завтра ж виступлю з такою ініціати-вою, — насварився вказівним пальцем Бюрократ.

ХМАРА Й ТІНЬ

Понад землею йшла важезна Хмара.
І Тінь стрибала із горба до яру.
Із яру знов на кряж легке тільце неслася.
А Хмара не спинялася, пливла
Туди, де ждуть городи та посіви,
Де задихаються від спраги ниви.
Ta Тіні все те невтімки.
Про себе в неї лиш думки:
Оце б поспати у садочку,
Скупатись в тихому ставочку,
Послухать словов'я... Ото було б життя!
(Життя вона й не знала до пуття).
I Тінь на Хмару почала бурчать:
— Якого дідька нам так поспішать?!

Ще завтра буде день, устигнемо колись.
— Не хочеш йти зі мною — відчепись, —
Сказала Хмара, напинаючи вітрила.
I Тінь, напевно, так би і зробила,
Якби сама, без Хмари, жити вміла.

БАГРАМІ

ПРОБИВНОМУ

Є спритні ховрахи і між людей.
Заб'єш йому одну підступну нору,
Та ледве втому видихнеш з грудей,
Подивиша – він уже вирив нову.

ПОЛІТИКОВІ

Нарешті вирвавсь на поверхню.
Сміття ж бо завжди плава зверху.

ДІВЧИНІ-ЧАРІВНИЦІ

Вона була собі проста синиця.
А в очі дим пускала, як жар-птиця.

ДОН-ЖУАНОВІ

Він в багатьох закохувавсь один.
І насолоджувається без ліку.
І так уже насолодив,
Що і самому стало гірко.

ПІДЛАБУЗНИКОВІ

Він за начальством довго біг
І не одні протер підбори.
І може б таки впав ще вчора,
Ta ба... купив автомобіль.

СПОРТИВНІ УСМІШКИ

ЛЕДАР

- Ти знаєш, я б теж міг стати олімпійським чемпіоном.
- І що заважає?
- немає такого виду змагань – хто кого перележить.

П'ЯНИЦЯ

- От скажи, що слід зробити, аби стати спритним бігуночком?
- А навіщо це тобі?
- Та розумієш, ніколи не встигаю за останньою пляшкою до гастроному збігати. Завжди спізнююсь. Що мені не робити?
- Не пити.
- Як це?..

КАР'ЄРИСТ

- Як же гарно стрибають с трампліну! Коли б мені хоч раз отак махнути службовими сходами! Тільки не згори вниз, а знизу вгору. Уявляєте, мить – і я директор чи голова правління!

СПРИТНИК

- Що завгодно купити або ж дістати можу! Та все ж я найнешадніший чоловік у світі.
- Чому?
- Ніяк не вдається дістати олімпійську медаль, навіть бронзову.

ІЗ ЛІРИЧНОГО ЗОШИТА

РОЗДУМ

Присвячується дніпропетровському поетові
Михайлові Чхану

Колеса поїзда відстукають гопак,
Відлунює в склепіннях синіх далей.
І сонце пломеніє, наче мак,
І обрії, немов борти гойдає.

Застигла непорушна і німа
На схилі, ніби дівчина, тополя.
Її частенько вітер обійма
І пробігає, наче тінь, по полю.

...Колесами простукають літа,
Як вітер мимо тихої тополі.
І старість, ніби станція, спита:
Чому ні разу не спинив ти поїзд?

НАДВЕЧІР'Я

Хтось на заході довго кресав,
Сипав іскри, мов ступлені стріли.
У степу, як незрячий кобзар,
Вітер пісню бринів не встарілу.

Обережно, як радість, я ніс
Втому й пил на руках мозолистих.
Місяць тінь мою кидав навкіс,
Промінцями гойдався на листі.

КОХАНІЙ

Спекотно на душі, немов од рані.
Думки снують, як в вихорі цурки.
Не клич мене до чужого краю,
З землі не рви коріння, мов нитки.

Мене вже пересаджувати пізно.
Я не приймусь й на золотих ґрунтах.
Там на моїх занесених гілках
І словов'ї співати будуть слізно.

Нащо перекодовані печалі
Та сум, що буде крапати з зіниць.
Перед тобою я схилюсь ниць,
Але й навіки потім попрощаюсь.

Не клич мене, я не піду з тобою.
Не з впertoсті, з любові не піду.
Я тут чекатиму за сивою горою,
Хоч, може, так ніколи й не діждусь.

ЧЕКАННЯ

Вітри у срібні відра дзвонять,
Немов збираються по воду.
І завмирає нетерпляче серце,
І дивно холодніють ноги
В нічнім садку біля криниці.
Ітиша вуха гостро коле.
...Я думав, я гадав, я помилився:
Не ти то відрами дзвеніла.

НА КЛАДЦІ

День упав у золотаве плесо,
Ніч махнула крижневим крилом.
І застигла кладка, ніби весла.
І нараз забракло слів обом.

З дна світились зорі потонулі.
Усміхались ми повторно з дна...
Виринає з пам'яті минуле,
Щоб себе у спогадах пізнать.

НАТХНЕННЯ

Коли у серці просторо –
Бажанням тісно.
Як в небесах, лунає
У серці пісня.
Коли у серці просторо –
І сонце ближче,
Ясні сміливі мрії

ЛетяТЬ ще вище.
Коли у серці просторо –
Життя замало.
В такі хвилини, мабуть,
Герої впали.

ВЕСНЯНИЙ ЗАСІВ

У дворі мати віє зерно
На розстелене вітром рядно.
Зупинилося сонце вгорі –
Мати віє проміння в дворі.
Усміхаються люди, як в сні, –
У дворі мати віє пісні.
І ворота добру розтина.
Мати, мати – весела весна.

У ВИШНЕВОМУ САДОЧКУ

Пахла м'ята поміж вишень
Під її вікном.
Мати хлопців виганяла
З двору батіжком.
Замикала доньку в хаті
Аж на три замки.
Солов'ї в садку гукали –
Хитрі парубки.
Не діждались, полетіли
В інший край села.
І плечем у двері вдаривсь
Щирій доньчин плач.

ЗГАДКА

Чебрець поміж сторінок я знайшов,
Давним-давно засушений недбало.
Духмяним подихом війну і знов
Юнацькі спогади перед очима встали.
Запахли думи, як густі лани.
Запахли мрії, як дощові хмари.
Запахли призабуті сни.
А серце досі тихим степом марить.

БАЛАДА ПРО КАМІНЬ

При дорозі височів Камінь –
Непокірний гордун колючий.
Сто безжальних дощів шмагало,
Сто вітрів у боки штовхало,
Сто спекот розривало тіло.
Він стояв, непохитно, вперто,
Гордо стверджував ім'я – Камінь.
Перехожі схилялись в шані,
Наче був вінувесь в медалях.
Тільки видряпав хтось на ньому,
Ніби марку, нікчемне слово.
І пристала людська зневага,
Мов багно, до грудей гранітних...
Сто безжальних дощів шмагало,
Сто вітрів у боки штовхало,
Сто спекот розривало тіло –
Він стояв, ніби воїн, твердо.
...А тут впав і в пісок розсипавсь.
Бо повірили люди кривді.

ЗМІСТ

Цариця Амага – доњка мага. Повість	3
Пісня амазонки. Оповідання	65
Таврські сходи. Оповідання	80
Дива Стефана Сурозького. Оповідання	93
Чумацький шлях. Оповідання	116
Данилові грушки. Новела	126
Червона паляниця. Новела	129
Для дітей і не тільки	132
Пригоди Козлика. Казка	132
Зелений маяк	133
Доріжка до сонця	134
Світло у вікнах	134
Байки в прозі	135
П'яте колесо	135
Троянда та Баран	136
Гонориста Авторучка	137
Вовчий сон	138
Два шпаки	139
Стрілочник	139
Вороняча похвальба	140
Горобці та Орел	141
Муха на квітнику	141
Вуж і Жаба	142
Шпак-скандаліст	143
Метеор і Планета	144
Верша на болоті	144
Дорога зернина	145
Скрипка й Короб	146
Вовк і Дятел	146

Комар та Бюрократ	147
Хмара й Тінь	148
Епіграми	150
Пробивному	150
Політикові	150
Дівчині-чарівниці	150
Дон-Жуанові	150
Підлабузникові	150
Спортивні усмішки	151
Ледар	151
П'яниця	151
Кар'єрист	151
Спритник	151
Із ліричного зошита	152
Роздум	152
Надвечір'я	153
Коханій	153
Чекання	154
На кладці	154
Натхнення	154
Весняний засів	155
У вишневому садочку	155
Згадка	156
Балада про Камінь	156

Літературно-художнє видання

Стус Віктор Іванович

Пісня амазонки

Підписано до друку 30.06.2011. Формат 60x84/16.

Друк ризографічний. Ум. друк. арк. 9,30.

Тираж 300 прим. Зам. № 1030.

Видавець

ТОВ "Видавничий будинок Мелітопольської міської друкарні"

72312, м. Мелітополь, вул. К.Маркса, 21

т. (0619) 44-01-43, тел./факс (06192) 6-74-43

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до Державного реєстру видавців, виробників
і розповсюджувачів видавничої продукції
від 26.09.2003 р., серія ДК №1509

Надруковано ПП Гапшенко В.О.

тел.: (06192) 6-81-46

